

PROJEKAT MODERNIZACIJE VODNIH USLUGA U BiH

OKVIR ZA UPRAVLJANJE ŽIVOTNOM SREDINOM I
DRUŠTVENO UPRAVLJANJE ZA
REPUBLIKU SRPSKU

decembar 2020. godine

Sadržaj

1	KRATKI REZIME	6
2	UVOD.....	11
2.1.1	Ciljevi.....	11
2.1.2	Komponente	11
2.1.3	Procjena rizika.....	12
2.1.4	Organizacija implementacije.....	12
2.1.5	Vremenski okvir	12
2.2	Ciljevi Okvirnog plana upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima.....	13
2.3	Osnovne informacije o projektnom području	13
3	OSNOVNE KARAKTERISTIKE ŽIVOTNE SREDINE PROJEKTOG PODRUČJA	15
3.1	Geografska, topografska i geološka karakterizacija	15
3.2	Klima.....	16
3.4	Kvalitet vode.....	19
3.4.1	Opšte informacije.....	19
3.4.2	Korištenje resursa slatke vode	20
3.4.3	Otpadne vode iz urbanih sredina.....	22
3.4.4	Kvalitet površinskih voda	23
3.5	Upravljanje otpadom.....	24
3.6	Biodiverzitet i zaštićena područja.....	25
3.6.1	Staništa i flora	25
3.6.2	Fauna	26
3.6.3	Zaštićena područja	28
3.6.4	Potencijalna područja Natura 2000	30
3.7	Kulturna i prirodna baština.....	32
4	OSNOVNE DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE PROJEKTOG PODRUČJA	33
4.1	Demografija.....	33
4.1.1	Demografija u opštinama/gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini.....	34
4.2	Ruralna i urbana područja.....	34
4.2.1	Ruralna i urbana područja u opštinama/gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini.....	34
4.3	Ključni ekonomski indikatori	34
4.4	Lokalna ekonomija projektnog područja.....	35
4.4.1	Lokalna ekonomija u opštinama /gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini	35
4.5	Uticaji klimatskih promjena na zagađenje vode i lokalnu ekonomiju	36
4.6	Zaposlenost	36

4.7 Siromaštvo	37
4.8 Uslovi rada	38
4.9 Ključni rodni jaz i jaz uključenosti građana od važnosti za ovaj Projekat	38
4.10 Rodno zasnovano nasilje, seksualno uznemiravanje, iskorištavanje i zlostavljanje	40
4.1.1 Socijalno osjetljive grupe	40
5 PRAVNI OKVIR	41
5.1 Zahtjevi Svjetske banke	41
5.1.1 Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje (2016)	41
5.2 Pregled ekoloških i društvenih zahtjeva	47
5.2.1 Postupak ekološke procjene	47
5.2.2 Propisi o upravljanju otpadom	48
5.2.3 Propisi o upravljanju vodama	49
5.2.4 Propisi o građenju	49
5.2.5 Otkup zemljišta	50
5.2.6 Propisi o radnim uslovima	50
6 INSTITUCIONALNA STRUKTURA	52
6.1 Institucije na nivou BiH	52
6.2 Institucije na nivou RS-a	52
7 PROCJENA RIZIKA PO ŽIVOTNU SREDINU I DRUŠTVO	54
7.1 ESS-i od značaja za Projekat	54
7.2 Preliminarna identifikacija potencijalnih uticaja na životnu sredinu i društvo	55
7.3 Ekološki i društveni zahtjevi koje Projekat mora ispuniti	59
7.4 Proces ekološke i društvene provjere (korak po korak)	63
7.5 Upravljanje radnom snagom	70
7.6 Monitoring i izvještavanje	70
8 PROCES KONSULTACIJA SA JAVNOŠĆU	71
ANEKSI	72
A. Lokaliteti kulturne i istorijske baštine u opštinama u RS	73
B. Generički plan upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima za Projekat	75
C. Okvirni prikaz ESIA-e	84
D. Okvirni prikaz ESMP za konkretne lokacije	86
E. Zapisnik sa konsultacija sa javnošću	89

Spisak tabela

<i>Tabela 1: Status izgradnje postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda u RS-u.....</i>	<i>23</i>
<i>Tabela 2: Količina proizvedenog otpada i status deponije projektnih gradova /opština</i>	<i>25</i>
<i>Tabela 3: Lista zaštićenih područja u RS sa IUCN kategorizacijom i površinom</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 4: Potencijalna područja Natura 2000 u projektnim opštinama</i>	<i>31</i>
<i>Tabela 5: Stanovništvo BiH u 2013.i procjene za 2018.godinu</i>	<i>33</i>
<i>Tabela 6: Ključni ekonomski indikatori u BiH i RS-u u periodu 2016.-2019.....</i>	<i>34</i>
<i>Tabela 7: Broj zaposlenih, po polu, u RS-u 2017., 2018. i 2019.</i>	<i>36</i>
<i>Tabela 8: Zaposlenost po sektorima u RS-u 2019.</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 9: Nezaposleni po polu, u RS-u, 2017., 2018. i 2019.</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 10: Indikatori siromaštva i nejednakosti u BiH, 2011. i 2015.</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 11: Otpad iz aktivnosti koje će potencijalno biti obuhvaćene Projektom - RS.....</i>	<i>49</i>
<i>Tabela 12: Institucije na nivou RS-a nadležne za pitanja vodoprivrede i životne sredine od značaja za ovaj Projekat</i>	<i>52</i>
<i>Tabela 13: ESS-i koji se smatraju značajnim za Projekat modernizacije WSS u momentu ocjene</i>	<i>54</i>
<i>Tabela 14: Preliminarna identifikacija uticaja predloženih podprojekata na životnu sredinu i društvo</i>	<i>57</i>
<i>Tabela 15: Ekološki i društveni zahtjevi koje Projekat mora ispuniti</i>	<i>60</i>

Spisak crteža

<i>Slika 1: Geografska mapa RS-a</i>	14
<i>Slika 2: Topografska mapa RS-a</i>	15
<i>Slika 3: Glavni riječni slivovi i podslivovi u BiH</i>	19
<i>Slika 4: Zahvatanje vode u RS-u u periodu 2012. – 2018.</i>	20
<i>Slika 5: Korisnici vode u RS-u u periodu 2012. – 2018.</i>	21
<i>Slika 6: Dužina magistralnih vodovoda i cijevi spojenih na njih u periodu 2012. – 2018.</i>	21
<i>Slika 7: Obnovljivi resursi slatke vode i indeks eksploatacije vode za period 2012 – 2017.</i>	22
<i>Slika 8: Ispuštanje otpadnih voda u RS-u u periodu 2012. – 2019.</i>	22
<i>Slika 9: Status količina površinskih voda u RS-u</i>	24
<i>Slika 10: Zaštićena područja u RS-u</i>	29
<i>Slika 11: Potencijalna područja Natura 2000 u RS-u</i>	31
<i>Slika 12: Analiza po starosti u RS-u u 2018. (procjena*)</i>	33
<i>Slika 13: Stopa rasta stanovništva u BiH</i>	33
<i>Slika 14: Šematski prikaz procesa procjene rizika</i>	63

Skraćenice

APCU	Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata
BD	Brčko Distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
BPM	Plan upravljanja biodiverzitetom
CSOP	Organizacioni plan gradilišta
E&S	Ekološki i društveni
EEA	Evropski ekonomski prostor
EIA	Procjena uticaja na životnu sredinu
ESCP	Plan preuzimanja obaveza za životnu sredinu i socijalna pitanja
ESIA	Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo
ESMF	Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje
ESMAP	Program pomoći za upravljanje energetske sektorom
ESMP	Plan upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima
ESSs	Ekološki i društveni standardi
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GIS	Globalni informacioni sistem
ICPDR	Međunarodna komisija za zaštitu rijeke Dunav
KBA	Ključna područja biodiverziteta
LEAP	Lokalni ekološki akcioni plan
LG	Lokalni organi vlasti
LMP	Procedura za upravljanje radnom snagom
M&E	Monitoring i evaluacija
MoFTER	Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa
MPPCEE	Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju
OHS	Zaštita zdravlja i bezbjednost na radu
OP	Operativne procedure
PSA	Ugovori o javnim uslugama
PIT	Tim za implementaciju projekta
RL	Regionalna deponija
RP	Plan za raseljavanje
RPF	Okvirni plan za raseljavanje
RS	Republika Srpska
SCADA	Sistem za upravljanje i kontrolu automatizovanih procesa u postrojenjima u realnom vremenu
SEP	Plan uključivanja interesnih strana
WB	Svjetska banka
WFD	Okvirna direktiva o vodama
WSS	Vodovod i kanalizacija
WSSM	Projekat modernizacije vodnih usluga u BiH
WWTP	Postrojenje za pročišćavanje otpadnih voda
WU	Vodoprivredna preduzeća

1 KRATKI REZIME

Pozadina Programa

Razvojni cilj Projekta je pružanje podrške vlastima Bosne i Hercegovine (BiH) u (i) jačanju podsticajnog okruženja na nivou entiteta i opština za poboljšano pružanje usluga i zadovoljstvo korisnika; (ii) poboljšanju pristupa, kvalitete i efikasnosti kroz modernizaciju pružanja postojećih javnih usluga vodovoda i kanalizacije (WSS).

Ovaj projekat će sprovesti niz podprojekata od velike važnosti za programske ciljeve. Prva faza će se usmjeriti na jedan inicijelni broj komunalnih preduzeća u smislu tehničke pomoći i podobnih investicija. Druga faza će pomoći da se konsoliduju izgradnja kapaciteta, reformske mjere i investicije u komunalnim preduzećima iz faze jedan, a istovremeno će se omogućiti povećanje projektnih aktivnosti u drugim lokalnim organima vlasti (LGs) i vodovodnim preduzećima (WSS) u cijeloj BiH.

Projekat se sastoji od tri komponente i pratećih aktivnosti kako je to opisano dalje u tekstu:

Komponenta	Podkomponenta / Aktivnosti
Komponenta 1: poboljšanje podsticajnog okruženja za modernizaciju sektora	Podkomponenta 1.1: podrška reformama u sektoru vodovoda i kanalizacije na nivou entiteta
	Aktivnosti tehničke pomoći: - razvoj mehanizma finansiranja WSS sektora - institucionalizacija sistema referentnih tačaka komunalnih usluga - razvoj baze podataka o vodovodu i kanalizaciji u ruralnim područjima; - nacionalni program izgradnje kapaciteta za profesionalizaciju sektora
	Podkomponenta 1.2: Upravljanje Projektom i koordinacija reformi sektora
	Finansiranje APCU da bi se obavile aktivnosti vezane za upravljanje Projektom: - revizija, obuka, mjere zaštite i fiducijarno upravljanje i svi vezani operativni troškovi Projekta - upravljanje anketama o zadovoljstvu korisnika i mehanizam povratnih informacija uključujući i rješavanje žalbi, - finansijska i tehnička podrška resornim ministarstvima i oformljenim entitetskim radnim grupama - tehnički savjeti za izradu regulatornih okvira i okvira politika, omogućavanje politika i konsultacije sa javnošću
Komponenta 2: podrška reformama vodovodnog sektora na opštinskom nivou	Aktivnosti tehničke pomoći: - priprema poslovnih planova vodovodnih preduzeća (BP) - izrada i potpisivanje ugovora o pružanju javnih usluga (PSAs) između opština i vodovodnih preduzeća - priprema prijedloga tarifa na osnovu zakona donesenih na entitetskom nivou - podrška organizacionom restrukturisanju - izgradnja kapaciteta za tehnička, komercijalna i finansijska pitanja
Komponenta 3: poboljšanje pristupa, kvaliteta i efikasnosti pružanja usluga vodovoda i kanalizacije	Investicije u infrastrukturu radi poboljšanja pristupa, kvalitete i efikasnosti pružanja usluga vodovoda i kanalizacije uključujući između ostalog: - Investicije u efikasnost vodnih usluga uključujući smanjenje gubitaka neoprihodovane vode (NRW) (kao što je popravak curenja, kontrola pritiska i slično), mjere energetske efikasnosti i mjerni i komercijalni sistemi - Obnavljanje i proširenje vodnih resursa, ostale komponente vodosnabdijevanja uključujući popravak i produženje sistema vodosnabdijevanja, popravak i izgradnju postrojenja za

Komponenta	Podkomponenta / Aktivnosti
	pročišćavanje otpadnih voda (WTP), SCADA, GIS i druge mjere - Obnavljanje i proširenje resursa za otpadne vode uključujući popravak i produženje kanalizacione mreže i poboljšanja postojećih postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda (WWTPs) - Izgradnja novih WWTP

Postojeća Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske će biti nadležna za implementaciju aktivnosti u Republici Srpskoj. JU „Vode Srpske” će pružiti tehničku pomoć. U svakoj opštini, osnivače se tim za implementaciju projekta (PIT) koji bi se trebao sastojati od predstavnika opštine/grada i vodovodnog preduzeća. Isto tako PIT će vršiti dnevnu koordinaciju aktivnosti i redovno podnositi izvještaje APCU.

Program će se sprovesti u periodu od 6 godina.

Rizik Projekta po životnu sredinu i društvo je procijenjen kao značajan zbog moguće prirode podprojekata i značajnog uticaja na institucionalno okruženje i okruženje politika.

Ciljevi Okvirnog plana za upravljanje životnom sredinom i društvenim pitanjima (ESMF)

U okviru *Projekta modernizacije vodnih usluga u BiH*, predložiće se sprovođenje konkretnih podprojekata. Da bi se olakšala odgovarajuća priprema takvih podprojekata koristi se ESMF za definisanje i upravljanje mehanizmima dubinske analize u oblasti životne sredine i društvenih pitanja za konkretne aktivnosti.

Svi podprojekti koji se trebaju finansirati u okviru Programa će biti predmet procjene rizika za životnu sredinu i društvo primjenjujući procedure opisane u ovom ESMF. ESMF uspostavlja principe, pravila, smjernice i postupke za ocjenu rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo. Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo će se vršiti na osnovu aktuelnih informacija, podataka o životnoj sredini i društvu na odgovarajućem nivou, sa tačnim opisom i procjenom projekta i svih vezanih aspekata. Kao rezultat, odgovarajući instrumenti koji se tiču životne sredine i društva će biti pripremljeni i korišteni tokom sprovođenja svakog podprojekta. ESMF se odnosi na nove aktivnosti kao i na aktivnosti za koje se traži retrokativno finansiranje.

Relevantni ESS i OP su:

ESS/OP	
ESS1	Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo
ESS2	Radna snaga i uslovi rada
ESS3	Efikasnost resursa i upravljanje i sprečavanje zagađenja
ESS4	Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice
ESS5	Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno raseljavanje
ESS6	Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima
ESS8	Kulturno nasljeđe
ESS10	Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija
OP 7.50	Projekti na međunarodnim plovnim putevima

Ekološka i društvena procjena podprojekata

Korak 1. Sprovesti brzu analizu rizika i ekološku i društvenu procjenu u skladu sa zahtjevima Svjetske banke

Brza procjena rizika svakog podprojekta vrši se na osnovu dva kriterija: *uticaja projekta* i *osjetljivosti prijemnog okruženja*.

Uticaji projekta se klasifikuju kao „visoki“, „umjereni“, „niski“ i „manji/bez uticaja“ na osnovu *veličine projekta i obima radova* (nova gradnja, popravak i održavanje). Da bi se procijenili ovi aspekti izrađene su odgovarajuće matrice za podprojekte za vodovod i za otpadne vode. *Osjetljivost prijemnog okruženja* se procjenjuje kao „visoka“, „umjerena“ i „niska“ uzimajući u obzir važne ekološke i sociokulturne karakteristike u području direktnog i indirektnog uticaja.

Na osnovu procjene ova dva kriterija, rizik se svrstava u kategorije: „visoki“, „umjereni“, „niski“ rizik i preduzimaju se sljedeće mjere:

Kategorija rizika	Mjera koju treba preduzeti	Rezultat mjere
Podprojekti visokog rizika	Aktivnosti visokog rizika ne zadovoljavaju uslove za finansiranje	Preispitati promjenu karakteristika projekta ili lokacije i onda ponovo podnijeti podprojekat.
Podprojekti značajnog rizika	Potrebna je prethodna ekološka procjena da se odluči da li se projekat može nastaviti bez pune procjene uticaja na životnu sredinu. Procjena će se napraviti u skladu sa entitetskim zakonima, ovim ESMP-om i rješenjima utvrđenim u ESS1 i svakom drugom relevantnom ESS kao i ESF.	Zahtjevi SB za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvo i monitoring koji su uključeni u tendersku dokumentaciju.
Podprojekti umjerenog rizika	ESMP za konkretnu lokaciju će se izraditi u skladu sa ovim ESMF. Dijelovi koji se odnose na sve važeće ESS će biti uključeni.	Zahtjevi SB za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvo i monitoring koji su uključeni u tendersku dokumentaciju.
Podprojekti niskog rizika	Sprovođenje može početi nakon uključjenja generičkog ESMP-a u ugovor za građevinske radove. Generički ESMP je pripremljen radi ovog projekta i priložen je u Aneksu B ovog ESMF.	Zahtjevi SB za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvo i monitoring koji su uključeni u tendersku dokumentaciju.

Uz to, od Jedinice za koordinaciju poljoprivrednih projekata će se tražiti da:

- u slučaju da se identifikuju bilo kakva pitanja u vezi s otkupom zemljišta, pripremi Plan raseljavanja konkretno za tu lokaciju u skladu sa Okvirnim planom za raseljavanje izrađenim za Projekat modernizacije vodnih usluga
- sprovede izrađenu Proceduru upravljanja radnom snagom i ažurira je prema potrebi,
- se uključe interesne strane i objave odgovarajuće informacije u skladu sa Planom uključivanja interesnih strana koji je izrađen za Projekat modernizacije vodnih usluga,
- provede monitoring i podnose izvještaje o ekološkim i društvenim rezultatima Projekta modernizacije vodnih usluga prema specifičnim ESMF, RPF, SEP i LMP.

Korak 2. Sprovesti ekološku procjenu u skladu sa entitetskim propisima

<i>Vrsta aktivnosti</i>	<i>Mjera koju treba preduzeti</i>	<i>Rezultat mjere</i>
Zahvat vode	Ako aktivnost uključuje zahvatanje podzemnih voda u zapremini koja je jednaka ili prelazi 10 miliona kubnih metara Postupak procjene uticaja na životnu sredinu koju sprovodi entitetsko ministarstvo za ekologiju i koji se na kraju završava izdavanjem ekološke dozvole. Podnijeti EIA studiju. Ako aktivnost uključuje zahvatanje podzemnih voda u zapremini koja je manja od 10 miliona kubnih metara Prethodna procjena uticaja na osnovu koje entitetsko ministarstvo ekologije odlučuje o potrebi da se sprovede puna EIA i na kraju izda ekološka dozvola.	Ekološka dozvola
WTP	Postrojenja za zahvatanje i pročišćavanje podzemnih voda u zapremini koja je jednaka ili prelazi 10,000 litara na sat Ekološku dozvolu izdaje entitetsko ministarstvo na osnovu Dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu. Postrojenja za zahvatanje i tretman podzemnih voda u zapremini manjoj od 10,000 litara na sat Ekološku dozvolu izdaje opština/grad na osnovu dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu. <i>Napomena: Ako je proširenje WTP veće od 25% tražiti mišljenje entitetskog ministarstva za ekologiju o potrebi postupka procjene uticaja na životnu sredinu.</i>	Ekološka dozvola
WWTP	Kapacitet > 50.000 populacijski ekvivalent (PE) Postupak procjene uticaja na životnu sredinu koji sprovodi entitetsko ministarstvo za ekologiju. Podnosi EIA studiju. Kapacitet < 50.000 PE Preliminarna procjena uticaja na osnovu koje entitetsko ministarstvo za ekologiju odlučuje o potrebi da se sprovede puna EIA i na kraju izda ekološka dozvola. <i>Napomena: Ako je proširenje WWTP veće od 25% tražiti mišljenje entitetskog ministarstva za ekologiju o potrebi postupka procjene uticaja na životnu sredinu.</i>	Ekološka dozvola
Kanalizacija	Dužina kanalizacije > 20 km Ekološku dozvolu izdaje entitetsko ministarstvo na osnovu dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu. Dužina kanalizacije < 20 km Ekološku dozvolu izdaje opština/grad na osnovu dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu.	Ekološka dozvola
Cjevovodi /pumpne stanice/rezervoari	Nisu potrebne mjere	-
Ostale vodne komponente (mjerenje, SCADA, GIS, ostale blage	Nisu potrebne mjere	-

<i>Vrsta aktivnosti</i>	<i>Mjera koju treba preduzeti</i>	<i>Rezultat mjere</i>
mjere)		

Korak 3. Organizovati konsultacije sa interesnim stranama na lokaciji koja je najbliža lokaciji gdje se sprovodi projekat u skladu sa zahtjevima [Plana uključivanja interesnih strana \(SEP\)](#) koji je izrađen kao poseban dokument u okviru Projekta.

Korak 4. (ako je potreban i tamo gdje je primjenjivo) Pribaviti različite dozvole i odobrenja uključujući dokumente za upravljanje vodama i dokumenta vezana za izgradnju.

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke, [Procedura za upravljanje radnom snagom \(LMP\)](#) je izrađena kao poseban dokument i trebalo bi je sprovesti u okviru implementacije svih podprojekata iz ovog Projekta.

[Monitoring i izvještavanje](#)

Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata (APCU) će, u saradnji sa timom za implementaciju projekta, nadgledati sprovođenje ovog Okvira i na ukupnom nivou Projekta i na nivou pojedinačnog podprojekta. APCU će obezbijediti da su konkretni zahtjevi ESMP-a za tu lokaciju i ekološke dozvole uključene u zahtjeve poslodavca. U okviru uobičajenih aktivnosti monitoringa, APCU će vršiti monitoring (uključujući monitoring na licu mjesta, prema potrebi) da bi se obezbijedilo da izvođači radova ispunjavaju svoje ugovorne obaveze. APCU će uspostaviti i održavati evidenciju o pružanju informacija i uključivanju svih interesnih strana u skladu sa SEP-om.

Izvođač radova je odgovoran da obezbijedi pravilno izvođenje radova i poštivanje procedura upravljanja radnom snagom, u skladu sa mjerama propisanim u ovom Okviru i LMP, i u skladu sa domaćim i međunarodnim standardima.

Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata će Svjetskoj banci redovno podnositi izvještaje o rezultatima provjere, odobrenja i monitoringa podprojekata.

[Proces konsultacija sa javnošću](#)

TBA - biće objavljeno.

2 UVOD

2.1 Kratak opis Projekta

2.1.1 Ciljevi

Razvojni cilj Projekta je pružanje podrške vlastima Bosne i Hercegovine (BiH) u:

- Jačanju podsticajnog okruženja na nivou entiteta i opština za poboljšano pružanje usluga i zadovoljstvo korisnika;
- Poboljšanju pristupa, kvaliteta i efikasnosti kroz modernizaciju pružanja postojećih javnih usluga vodovoda i kanalizacije (WSS).

2.1.2 Komponente

Ovaj projekat će sprovesti niz podprojekata od velike važnosti za programske ciljeve. Prva faza će se usmjeriti na jedan početni broj komunalnih preduzeća u smislu tehničke pomoći i podobnih investicija. Druga faza će pomoći da se konsoliduju izgradnja kapaciteta, reformske mjere i investicije u komunalnim preduzećima iz faze jedan, a istovremeno će se omogućiti povećanje projektnih aktivnosti u drugim lokalnim organima vlasti (LGs) i vodovodnim preduzećima (WSs) u cijeloj BiH.

Projekat se sastoji od tri komponente kako je to opisano dalje u tekstu:

Komponenta 1: Poboljšanje podsticajnog okruženja za modernizaciju sektora

Ova komponenta će finansirati aktivnosti na nivou entiteta sa ciljem da se jačaju regulatorni okviri i okviri politika te institucionalni kapaciteti za unapređenje reformi sektora i poboljša operativna efikasnost i održivost kao i otpornost sektora WSS na uticaj klimatskih promjena. Ove projektne aktivnosti usmjerene su na ključne interesne strane uključujući resorno ministarstvo za vodoprivredu, lokalne vlasti i vodoprivredna preduzeća. Ova komponenta obuhvata dvije podkomponente:

Podkomponenta 1.1: Podrška reformama sektora vodovoda i kanalizacije na nivou entiteta. Ova podkomponenta će finansirati ključne aktivnosti procesa reforme u koordinaciji i skladu sa aktivnostima koje podržavaju drugi razvojni partneri. Ova podkomponenta će finansirati **tehničku pomoć** za: (i) razvoj mehanizma finansiranja sektora vodovoda i kanalizacije koji promoviše finansiranje na osnovu rezultata; (ii) institucionalizaciju sistema referentnih tačaka komunalnih usluga za praćenje, analizu i pripremu monitoring izvještaja da bi se procijenila uspješnost pružalaca vodnih usluga u ciljanim opštinama; (iii) razvoj baze podataka o vodovodu i kanalizaciji u ruralnim područjima; (iv) pokretanje nacionalnog programa izgradnje kapaciteta za profesionalizaciju sektora.

Podkomponenta 1.2: Upravljanje projektom i koordinacija sektorskih reformi. Ova podkomponenta će finansirati (i) Jedinice za koordinaciju poljoprivrednih projekata (APCU) da bi se obavile projektne aktivnosti vezane za upravljanje projektom uključujući monitoring i evaluaciju (M&E), (ii) projektne i entitetske revizije, obuku, mjere zaštite i fiducijarno upravljanje i sve vezane operativne troškove Projekta (iii) upravljanje anketama o zadovoljstvu korisnika i mehanizmom povratnih informacija uključujući i rješavanje žalbi, (iv) koordinaciju i tehničku podršku procesa reforme srednjoročno, obezbjeđujući finansijsku i tehničku pomoć resornom ministarstvu i oformljenim entitetskim radnim grupama; i (v) tehničke savjete za izradu regulatornih okvira i okvira politika u saradnji sa projektom UNDP-a MEG II.

Komponenta 2: Podrška reformama sektora vodnih usluga na nivou opštine

Ova komponenta će finansirati aktivnosti na nivou opština što će na kraju dovesti do institucionalnog jačanja, izgradnje i poboljšanja postojećih kapaciteta.

Ova komponenta uključuje finansiranje aktivnosti koje su usmjerene na: (i) pripremu poslovnih planova vodovodnih preduzeća sa ciljem poboljšanja i modernizacije sektora vodovoda i kanalizacije (ii) izradu i

potpisivanje ugovora o pružanju javnih usluga (PSA) između opština i vodovodnih preduzeća, (iii) pripremu prijedloga tarifa na osnovu zakona donesenih na entitetskom nivou (iv) podršku organizacionom restrukturisanju s ciljem povećanja efikasnosti; (v) izgradnju kapaciteta vezano za tehnička, komercijalna i finansijska pitanja, kao i za upravljanje rizikom po životnu sredinu i društvo uključujući i razvoj vještina vezanih za ravnopravnost polova.

Komponenta 3: Poboljšanje pristupa, kvaliteta i efikasnosti pružanja usluga vodovoda i kanalizacije

U okviru ove komponente finansiraju se aktivnosti koje doprinose poboljšanju pristupa, kvaliteta i efikasnosti pružanja usluga vodovoda i kanalizacije. Finansiraju se investicije u skladu sa klasifikacijom nivoa uspješnosti vodovodnih preduzeća i potrebama identifikovanim u njihovim poslovnim planovima koji su izrađeni u okviru komponente 2. Finansiranje u okviru ove komponente bi uključilo dvije kategorije: (i) poboljšanje uspješnosti i efikasnosti uključujući ali se ne ograničavajući na smanjenje gubitaka neoprihodovane vode (NRW), programe energetske efikasnosti i poboljšanja u mjerenju i komercijalnim sistemima i (ii) izgradnju, unapređenje i modernizaciju infrastrukture vodovoda i kanalizacije, uključujući i postrojenja za prečišćavanje i distribuciju vode, i postrojenja za prikupljanje otpadnih voda i prečišćavanje.

2.1.3 Procjena rizika

Rizik po životnu sredinu i društvo je procijenjen kao značajan zbog potencijalne prirode podprojekata i značajnog uticaja na institucionalno okruženje i okruženje politika.

2.1.4 Organizacija implementacije

Postojeća Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata (APCU) pri Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske će biti nadležna za implementaciju aktivnosti u Republici Srpskoj. JU „Vode Srpske“ će pružiti tehničku pomoć. APCU će biti nadležna za implementaciju dodijeljenih entitetskih projektnih aktivnosti, vršiti nabavku i nadzor/monitoring ugovora, održavati efikasne postupke interne kontrole, pravdati troškove u svojim postojećim budžetskim računovodstvenim sistemima, primati sredstva, vršiti plaćanja i obezbijediti dokumentaciju i informacije vezano za korištenje iznosa kredita/granta, dokumentaciju o rashodima (SOE) odobrenih izdataka, podnošenje izvještaja o projektu i monitoring projekta.

U svakoj opštini, oformiće se Tim za implementaciju projekta (PIT), koji će se sastojati od predstavnika opštine/grada i vodoprivrednog preduzeća. Tim će pripremiti dokumentaciju potrebnu za tendersku proceduru i podnijeti je APCU. Isto tako, tim će vršiti dnevnu koordinaciju aktivnosti i redovno podnositi izvještaje APCU. APCU će organizovati potrebnu obuku za zaposlenike tima da se ojačaju kapaciteti na lokalnom nivou (uključujući obuku iz nabavki, finansijskog menadžmenta i troškova, finansijskog izvještavanja, monitoringa i evaluacije, zaštitnih mjera za životnu sredinu i društvo). Detalji o odnosima između APCU i PIT će biti definisani u Operativnom priručniku Projekta (POM).

Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata u Republici Srpskoj (APCU) će morati imati jasan mandat da vrši koordinaciju sa entitetskim međusektorskim radnim grupama¹ za prenos znanja i iskustva („know-how“) na instituciju po završetku Projekta.

2.1.5 Vremenski okvir

Program će se sprovesti u periodu od 6 godina.

Očekivani datum odobrenja Projekta je 11. mart 2021. godine.

¹ Međusektorske entitetske radne grupe za koordinaciju procesa reformi su formirane uz učešće relevantnih institucija uključujući entitetska ministarstva, predstavnike vodoprivrednih preduzeća i predstavnike lokalne uprave.

Očekivani datum završetka je 10. maj 2027. godine.

2.2 Ciljevi Okvirnog plana upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima

U skladu sa Okvirom upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima Svjetske banke iz 2018. (S&E standard (ESS) 1: Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo), *Okvirni plan za upravljanje životnom sredinom i društvenim pitanjima (ESMF)* je instrument kojim se ispituju rizici i uticaji kad se projekat sastoji od programa i/ili niza podprojekata i kada se rizici i uticaji ne mogu utvrditi sve dok se ne utvrde detalji programa ili podprojekta.

U okviru Projekta modernizacije vodnih usluga u BiH, predložiće se implementacija specifičnih podprojekata. Da bi se olakšala odgovarajuća priprema takvih podprojekata koristi se ESMF da se definiše i upravlja mehanizmima dužne pažnje vezano za životnu sredinu i društvena pitanja za konkretne aktivnosti. Ekološka i društvena procjena će biti adekvatna, tačna i objektivna procjena i prezentacija rizika i uticaja.

ESMF uspostavlja principe, pravila, smjernice za ocjenu ekoloških i društvenih rizika i uticaja. Ovaj okvir obuhvata mjere i planove za smanjenje, ublažavanje i/ili kompenzaciju negativnih rizika i uticaja, pravila za procjenu troškova i budžetiranje za takve mjere, kao i informacije o agenciji ili agencijama koje su nadležne za rješavanje projektnih rizika i uticaja uključujući informacije o kapacitetima takvog organa da upravlja ekološkim i društvenim rizicima i uticajima. Njime su takođe obuhvaćene adekvatne informacije o području gdje se očekuje implementacija podprojekta i svim potencijalnim ekološkim i društvenim osjetljivostima tog područja, kao i informacije o potencijalnim uticajima i mjerama ublažavanja koje bi se mogle sprovesti. Ekološka i društvena procjena će se zasnivati na sadašnjim informacijama, podacima o životnoj sredini i društvenim pitanjima na odgovarajućem nivou sa tačnim opisom i procjenom projekta i vezanih aspekata.

Ovaj ESMF je pripremljen da bi se obezbijedilo:

- da je projekat usklađen sa svim relevantnim lokalnim politikama i zakonima kao i zahtjevima Svjetske banke pa time
- i adekvatno ublažavanje potencijalno štetnih ekoloških i društvenih uticaja Programa.

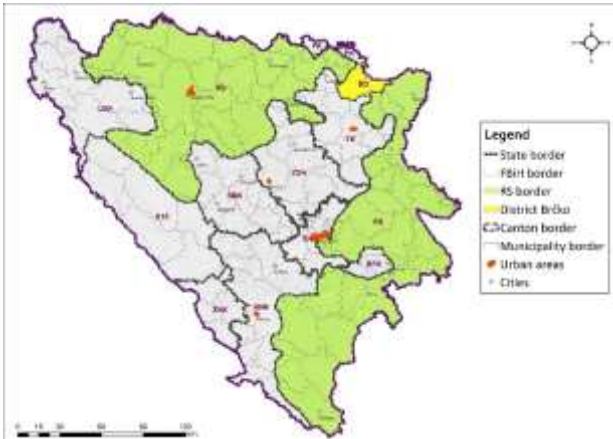
U ovom dokumentu daje se detaljan opis procedura vezanih za procjenu, upravljanje i monitoring ekoloških i društvenih rizika i uticaja podprojekata. Svi podprojekti koji će se finansirati u okviru Projekta će biti predmet procjene ekoloških i društvenih rizika koji vrši Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata, primjenjujući procedure opisane u ovom Okvirnom planu. Za podprojekte „visokog“ rizika izradiće se *Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo (ESIA)*, dok će se za podprojekte „značajnog“ „umjerenog“ i „niskog rizika“ procjena izvršiti u skladu sa zakonima o zaštiti životne sredine Republike Srpske i uključiti pripremu *Plana upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima (ESMP)* za konkretnu lokaciju, a sve u skladu sa ovim ESMF i rješenjima utvrđenim u ESS1 i ESF Svjetske banke.

ESMF se odnosi na nove aktivnosti kao i na aktivnosti za koje se traži retroaktivno finansiranje.

2.3 Osnovne informacije o projektnom području

Bosna i Hercegovina je nezavisna država sa decentralizovanom političkom i administrativnom strukturom koja se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske i Brčko Distrikta. Ovaj dokument se bavi analizom uticaja modernizacije sektora vodovoda i kanalizacije u Republici Srpskoj na životnu sredinu i društvena pitanja. Osnovne informacije o projektnom području su date u nastavku.

Bosna i Hercegovina	
Skraćenica:	BiH
Glavni grad:	Sarajevo
Površina:	51.129 km ²

Broj stanovnika:	3.511.372
Struktura vlasti:	BiH je država sa nekoliko nivoa vlasti: - nivo BiH; - nivo entiteta/Distrikta (FBiH, RS i BD) - nivo kantona, samo u FBiH - nivo opština Najviši zakonodavni organ u BiH je Parlamentarna skupština BiH. Ostale institucije na državnom nivou su: Predsjedništvo BiH, Savjet ministara BiH, Ustavni sud.
EU status:	BiH ima status kandidata za članstvo u EU. Pristupni pregovori sa EU su u toku.
Republika Srpska	
Skraćenica:	RS
Veliki gradovi:	Banja Luka, Bijeljina, Prijedor, Doboj, Istočno Sarajevo, Trebinje
Površina:	25.053 km ²
Geografski položaj:	Republika Srpska je entitet u Bosni i Hercegovini. BiH graniči sa Hrvatskom, Crnom Gorom i Srbijom te Jadranskim morem. <i>Slika 1: Geografska mapa RS-a</i>
Broj stanovnika:	1.228.423
Jezici:	Službeni jezici: bosanski, srpski i hrvatski
Struktura vlasti:	Zakonodavnu vlast u RS čine Narodna skupština Republike Srpske i Vijeće naroda. Institucije na nivou entiteta su: Narodna skupština, Predsjednik RS sa dva potpredsjednika i Senatom, Vlada RS i Ustavni sud RS.
Glavne industrije	Ugalj, čelik, željezo, vozila, duvan, odjeća, koža, drvo, namještaj, papir, hemijska, farmaceutska
Nominalni BDP:	11.233 miliona KM (2019.)
Nominalni BDP po glavi:	9.832 KM (2019.)
Nominal BDP rast:	5,2% (2019.)
Usluge vodovoda i kanalizacije u RS-u:	Sektor vodovoda i kanalizacije u RS je u nezavidnoj situaciji. Slaba institucionalna organizacija, neusklađenost tarifa sa principima povrata troškova, finansijski izazovi sektora, visoka neefikasnost, slabe operativne prakse i slabe prakse održavanja su

Commented [B1]: Da li mijenjati u jezik srpskog naroda, jezik bošnjačkog naroda, jezik hrvatskog naroda? (prema Ustavu RS)

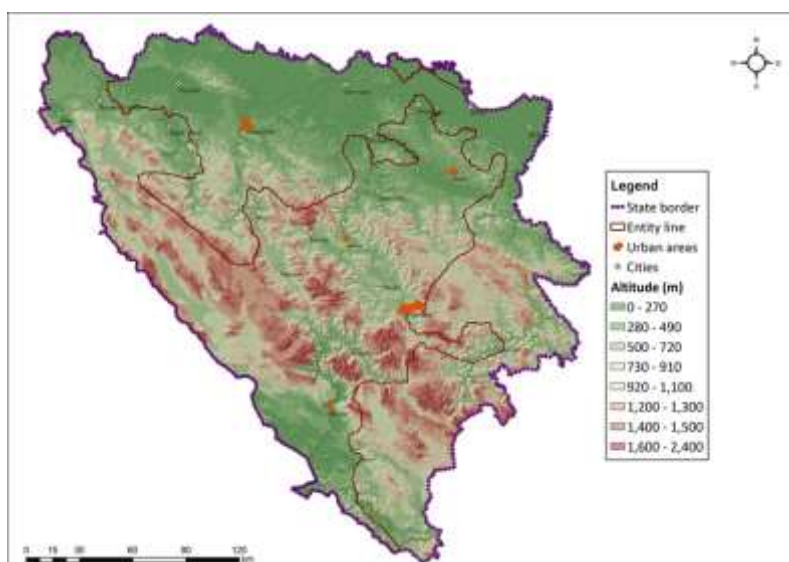
izazvale smanjenje kvaliteta pružanja usluga građanima u Republici Srpskoj.

3 OSNOVNE KARAKTERISTIKE ŽIVOTNE SREDINE PROJEKTOG PODRUČJA

3.1 Geografska, topografska i geološka karakterizacija

Republika Srpska je smještena na tački susreta dvije velike prirodno-geografske i društveno-ekonomske regionalne cjeline—Panonije i Mediterana. Kao i ostatak Bosne i Hercegovine, Republika Srpska je podijeljena na bosansku regiju na sjeveru i hercegovačku daleko na jugu. Unutar ove dvije makroregije postoje manje geografske regije od šumovitih brda Bosanske krajine na sjeverozapadu do plodnih ravnica Semberije na sjeveroistoku.

Uzvišenja jako variraju, sa Magličem, vrhom na Dinaridima u blizini Crne Gore, koji dostiže 2.386 metara i dijelovima bliže Jadranskom moru koji se spuštaju do nivoa mora (*Slika 2*). Najveće i najpopularnije skijalište u Bosni i Hercegovini je smješteno na padinama planine Jahorina, u istočnom dijelu entiteta. Ostale planine u Republici Srpskoj su Kozara, Romanija, Bjelašnica, Motajica i Treskavica.

Slika 2: Topografska mapa RS-a

Područje Republike Srpske karakterišu različiti geomorfološki oblici. Postoje tri specifične fiziognomske jedinice: jadransko područje na jugoistoku, regija sa planinama i dolinama na jugu i peripanonski rub na sjeveru. Terene šireg područja Republike Srpske grade kompleksi stijena različitih geotektonskih jedinica i stratigrafskih pripadnosti. Najveći dio naše teritorije grade Dinaridi, koji gledaju na ofiolitski pojas na sjevernoistočnom dijelu, tj. zapadni dio vardarske zone. Kompleksi iz paleozoika u podnožju Dinarida su i danas nejasni čak i u fazi današnjih korelacionih studija². Kada se ide od sjeverozapada do jugoistoka, pomenuto podnožje se sastoji od pet jedinica-terena, i to: sansko-unski teren, srednjobosanske planine od škriljca,

² Procjena izloženosti prirodnim katastrofama i drugim nesrećama, Republika Srpska

jadarski teren, Drina-Ivanjica jedinica–teren, istočnobosanska-durmitorska jedinica-teren. Od jugozapada do sjeveroistoka Dinaridi grade sljedeće jedinice:

- Unutrašnji Dinaridi, predstavljaju formacije prostora eugeosinklinalne sedimentacije, ekstremni sjeveroistočni dio Dinarida
- Centralni Dinaridi predstavljaju prag ili prijelaz između vanjskih i unutrašnjih Dinarida. Granica sa dalmatinsko-hercegovačkim kompozitom terena je relativno jasna dok je granica sa unutrašnjim Dinaridima veoma komplikovana zbog istaknutih uzvišenja i strmina sjeveroistočnih blokova.
- Vanjski Dinaridi predstavljaju široka područja, uglavnom kraška, planinske masive jugoistočnih i južnih dijelova RS-a.

U sjevernom peripanonskom dijelu, brdoviti su tereni građeni od kenozoik naslaga koje se postepeno spuštaju u ravnice sa aluvijalnim visoravnima i riječnim terasama, a to je i najplodniji dio Republike Srpske. Nekoliko pojedinačnih planina se nalazi u ovom području-Kozara, Prosara, Motajica, Vučijak i Trebovac, te ekstremni sjeveroistočni ogranak Majevica.

Velika prostranstva istočne Republike Srpske su građena od planinskih masiva Devetka, Sjemeća i Romanije. Ovo su krečnjačke formacije u obliku visoravni, litica i pred-litica iz srednjeg i gornjeg trijasa³. Najveći masivi od megalodonskog krečnjaka grade terene u dva područja. Sjeveroistočna zona obuhvata planinske masive južno do Han Pijeska, jugozapadnih dijelova Devetka i preko Sokolovića, Kalimanića i Borika. Krečnjak visoravni iz trijasa Devetka, Sjemeća i Romanije predstavlja jedinstveno karbonatno složena jedinjenje elementa Drina-Ivanjica. U srednjem trijasu krenula je dugoročna pukotina južnog ruba evropskog kontinenta, tj. stvaranje trakta ofiolitskog pojasa i odvajanje od istočnobosanskih-durmitorskih kompleksa - Dinarida.

Teritoriju Republike Srpske karakterišu klizišta koja su raspoređena na cijeloj teritoriji ali prilično nejednako. Većina njih se nalazi na padinama neogenskih naslaga, i na planinama i na brdima, i često u malo valovitim područjima sa zastupljenom glinenom komponentom. U klastičnom razvoju mezozoika, tereni nastali od donjeg trijasa u područjima Prijedora, Mrkonjić Grada, Banja Luke, Vlasenice i Foče su imali poseban značaj u stvaranju klizišta. Razvoj pijeska-gline u donjem trijasu se povezuje sa pojavom 47 klizišta koja su uslovljena specifičnim mineralnim sastavom, strukturom i teksturalnim karakteristikama ovih stijena. Kvartarne naslage sastavljene od svih genetskih vrsta zemljišnih naslaga su glavni nosioci nestabilnosti na ovim padinama. Opštine koje su najugroženije klizištima u Republici Srpskoj su: Banja Luka, Derventa, Teslić, Prnjavor, Modriča, Doboj, Lopare, Ugljevik, Zvornik, Višegrad, Foča i Gacko. U Republici Srpskoj nema podataka o ukupnoj šteti koju su napravila klizišta ali se sasvim pouzdano može tvrditi da klizišta izazvana prirodnim, antropogenim ili vezanim procesima oštećuju ili uništavaju stotine zgrada godišnje, uglavnom u privatnom vlasništvu, ugrožavaju ili oštećuju više desetaka puteva i kapitalnih građevina⁴.

Zemljotresi na teritoriji Republike Srpske su tektonskog autohtonog porijekla. Koncentracija epicentra zemljotresa je najveća na području Hercegovine i u širem području Banja Luke. U geotektonskom smilu, postoje regionalni i drugi rasjedi koji su vidljivi znaci izraženog uništenja terena. Posljednji snažni zemljotres u Banja Luci se desio 1964. godine sa 6,6° po Rihteru / 9,9° Merkalijsa.

3.2 Klima

Klima u Republici Srpskoj je određena geografskim položajem, reljefom, geološkim porijeklom, blizinom Jadranskog mora i biljnim pokrivačem. Jadransko more značajno utiče na klimu, posebno u najhladnijem dijelu godine, kada ublažava ekstremne zimske temperature otpuštanjem velikih količina termalne energije. Na klimu u Republici Srpskoj takođe utiču planine, visoravni, klanci, nizine i doline. U Republici Srpskoj se nalazi najviši vrh BiH (Maglić, 2386 m).

³ Herald geological 33 – Novo izdanje 1, Republika Srpska, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva

⁴ Procjena izloženosti prirodnim katastrofama i drugim nesrećama, Republika Srpska

Umjerena kontinentalna klima je na sjeveru Republike Srpske i prosječna godišnja temperatura u ovom području je +10 °C. Ljetne temperature se penju i preko 40 °C, a zimske padaju do -30 °C. U jugozapadnom dijelu Republike Srpske (Hercegovina), pristupa je mediteranska klima. Na klimu u nižim dijelovima Hercegovine utiče Jadransko more tako da se temperature u januaru kreću između +3 °C i +6 °C, a u višim dijelovima Hercegovine mogu pasti do -15°C. Ljetne temperature često prelaze +40 °C. Linija koja dijeli ove dvije regije je područje visokih planina, visoravni i klanaca u kojem je, zavisno od visine, dominantna planinska i subplaninska klima. U ovim područjima postoje uglavnom dva godišnja doba – zima i ljeto pa zimske temperature mogu pasti do -35 °C, a ljeti se popeti na +35 °C. Jugozapadni dio Republike Srpske (Gacko, Nevesinje, Bileća) također karakteriše umjerena planinsko-mediteranska klima. Kako to ime govori, uticaji Mediterana i planina se miješaju u ovom području. Temperatura vazduha opada sa povećanjem visine i udaljenosti od mora tako da temperature mogu pasti do -20 °C zimi, a narasti preko +40 °C ljeti.

Količina padavina u Republici Srpskoj je pod uticajem vazdušnih masa koje dolaze sa zapada (sa Atlantskog okeana) i sa juga (sa Jadranskog mora). U područjima sa umjerenom kontinentalnom klimom najveća količina padavina se javlja u toplom dijelu godine, dostižući maksimum u junu mjesecu, a snijeg je uobičajen u ovim područjima. U područjima sa planinskom i sub-planinskom klimom kiše padaju u ljetnim mjesecima, a zimi često pada snijeg i sniježni pokrivač se dugo zadržava. Mediteransku klimu karakterišu obilne kiše u jesen i zimu dok je ljeti uobičajena suša. Snijeg je rijetka pojava u područjima sa ovom klimom. U područjima sa umjerenom planinsko-mediteranskom klimom uobičajene su kiše u jesen, zimi također i snijeg koji stvara bogat sniježni pokrivač.

Sa hidrološkog aspekta, područje RS je relativno bogato površinskom i podzemnom hidrološkom mrežom. Svi veliki riječni tokovi hidrološki pripadaju slivu Crnog mora. Kičma crnomorskog sliva je tok rijeke Save koji je nizak i u koji utiču ostale rijeke—Una sa Sanom, Vrbasom, Ukrinom, Bosnom i Drinom. Rijeka Drina ima najrazvijeniji hidrološki sistem i najznačajniji potencijal hidroenergije. Najznačajnija rijeka u Hercegovini je Trebišnjica koja pripada jadranskom slivu i čiji je hidrografski potencijal gotovo u potpunosti valorizovan.

U godišnjoj distribuciji, relativna vlažnost je najviša u kasnu jesen (novembar) i u prvoj polovini zimskog perioda (decembar i januar), a najniža tokom ljeta, uglavnom u julu. Ovaj raspored se može dijelom izmijeniti u proljetnim mjesecima zbog naglog zatopljanja, kraja zime, ili zbog obilnijih padavina. Južni i jugozapadni dijelovi entiteta imaju najnižu vrijednost relativne vlažnosti na teritoriji Republike Srpske. Ostali dio teritorije RS ima kontinentalni tok relativne vlažnosti (više od 70%) sa određenim lokalnim specifičnostima. Magle su karakteristične za riječne doline i doline tokom godine, ali su najčešće u proljeće i jesen.

Karakteristični vjetrovi za jug entiteta su bura i jugo. U ovom području bura nije tako česta kao u FBiH, ali je često vrlo snažna. Za planinska područja karakteristični su vjetrovi sa jugozapada koji imaju osobine fena. U kontinentalnom dijelu entiteta prevladavaju slabi do umjereni vjetrovi različitih pravaca. Snažni vjetrovi u ovom području su rijetki.

3.3 Klimatske promjene

RS je pogođena klimatskim promjenama i preduzima značajne korake da ublaži ovaj problem na domaćem i međunarodnom nivou. Kako je rješavanje ovog problema od strateške važnosti za BiH, ali i za RS kao njen sastavni dio, u junu 2013. usvojena je *Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja BiH*. Prema podacima iz Strategije u Banja Luci je zabilježeno najveće povećanje prosječne temperature od +0,7 °C, u proljetnim i zimskim mjesecima za period 1981.-2010.

Temperaturna stopa se povećala u zadnjoj dekadi prema izvještajima Republičkog hidrometeorološkog zavoda Republike Srpske. Na primjer, poređenje rezultata mjesečnih sinoptičkih analiza, koje se mogu naći na web stranici Republičkog hidrometeorološkog zavoda, pokazuju povećanje srednje temperature u januaru 2014. u poređenju sa prosječnim vrijednostima. Tako je Trebinje imalo najvišu vrijednost prosječne temperature u januaru u RS, koja je bila nešto iznad +8 °C dok je prosječna temperatura za ovaj grad nešto ispod +6 °C. Najniža prosječna vrijednost temperature u ovom mjesecu je izmjerena u Čemernom i bila je malo ispod +2 °C

dok je prosječna bila oko -2 °C. Temperatura u Trebinju u januaru 2020. je bila malo iznad +6 °C, a u Čemernom oko -1,8 °C. Ove vrijednosti su bile blizu prosječnih vrijednosti, ali je zabilježen malo topliji mjesec od uobičajenih vrijednosti. Najviša temperatura je izmjerena u januaru 2014. u Banja Luci, oko +19 °C, a najniža temperatura od blizu -13 °C je bila izmjerena na Sokocu. U januaru 2020. najviša temperatura od +18,3 °C je izmjerena u Banja Luci, a najniža vrijednost od -20,6 °C je izmjerena na Sokocu. Poredeći vrijednosti srednjih temperatura za juni 2014. i 2020., zaključeno je da se prosječna temperatura u Trebinju povećala za +2,4 °C, dok se u Čemernom povećala za +1,6 °C. Takođe, najviša izmjerena temperatura u julu u RS se povećala za oko +1,2 °C.

Očekuje se da će temperature biti i više u budućnosti, uz tendenciju brzog rasta što potvrđuju analize Strategije. Konkretno, predviđa se da će se u periodu 2031.-2060. temperature u južnim područjima povećati za 1 °C do 2 °C, a u rasponu od 2 °C do 3 °C u unutrašnjosti datog područja. Takođe, predviđa se da će maksimalna ljetna temperatura biti viša za 5 °C, dok će se broj dana tokom kojih temperatura prelazi 25 °C povećati za dvije do šest sedmica u godini.

Korištenjem istih mjesečnih sinoptičkih analiza, zaključeno je da je u januaru 2020. u Trebinju bilo 67% padavina manje od prosjeka, dok je smanjenje u julu 2020. bilo gotovo 100%, i zabilježen je veoma sušan period. U drugim gradovima situacija je bila veoma slična i u gotovo svim postoji uočljiv pad u količini padavina. Najveći rast padavina je zabilježen u Sokocu u julu 2020. i iznosio je oko 38%, dok je smanjenje u padavinama zabilježeno u svim gradovima Republike Srpske u januaru 2020.

Isto tako, Strategija predviđa da će u periodu 2031.-2060. doći do značajnih promjena u količini padavina. Očekuje se da će se smanjiti količina ljetnih padavina, koje bi mogle biti prepolovljene u poređenju sa sadašnjim nivoima, i time se povećati broj sušnih dana u cijelom području.

RS je bogata izvorima vode. Klimatske promjene imaju značajan uticaj na vodni sektor. Predviđene promjene u temperaturama vazduha i padavinama će negativno uticati na sistem upravljanja vodnim resursima. Pravilno upravljanje vodnim resursima bi moglo dati podršku ekonomskom razvoju Republike Srpske i „zelenoj ekonomiji“.

Sve više temperature vazduha i opadanje količine kiše u proljetnim i ljetnim mjesecima će izazvati suše i nestašicu vode dok povećana količina kiše u jesen i zimu može izazvati poplave. Porast broja sušnih, bezvodnih perioda u ljetnim danima će se desiti paralelno sa porastom stope isparavanja, što će imati veliki uticaj na kvalitet vode. Očekuje se da će takvi ekstremniji klimatski uslovi postati sve češći kako je to očigledno iz velikih poplava u jugoistočnoj Evropi 2014. kada je takođe poplavljen i veliki dio Bosne i Hercegovine.

Kako klimatske promjene vode do povišenja temperature vode, povećanja koncentracije CO₂ u vodi, smanjenja koncentracije O₂ u vodi i kiselosti vodotokova, to izaziva stres kod riba i negativno utiče na biodiverzitet. Generalno, osjetljivost ekosistema na uticaje klimatskih promjena se povećala zbog njihovog raspodijelnog stanja, fragmentacije i raznih antropogenih uticaja. Očekuje se da će klimatske promjene uticati na biodiverzitet na način da će 15-37% kopnenih vrsta izumrijeti zbog klimatskih promjena u sljedećih pedeset godina, a isti trend će se odraziti na slatkovodne vrste⁵.

Zato je važno da se poveća otpornost RS-a na promjenjivost klime i dugoročne klimatske promjene. To se može postići, između ostaloga, efikasnim korištenjem resursa, povećanjem energetske efikasnosti, korištenjem obnovljivih izvora energije i poboljšanjem energetske i transportne infrastrukture i usluga.

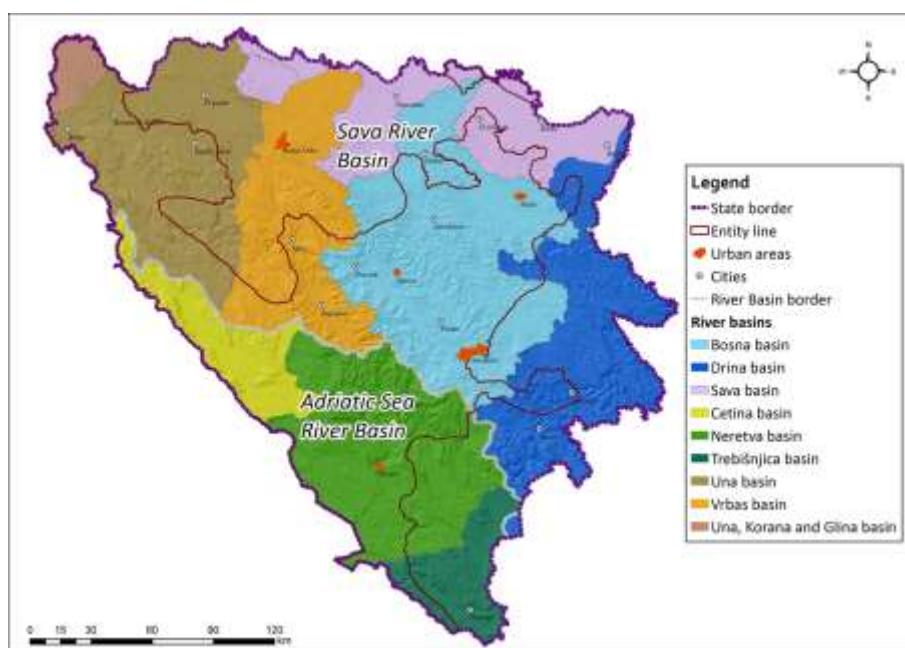
⁵ Treći nacionalni izvještaj i drugi dvogodišnji izvještaj o emisiji gasova sa efektom staklene bašte, izvještaj Bosne i Hercegovine, dostupno: https://www.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/News/E&E%20Sector/TNC/TNC%20Report%20ENG.pdf

3.4 Kvalitet vode

3.4.1 Opšte informacije

Površinski i podzemni vodni resursi u BiH pripadaju dvama glavnim riječnim slivovima: crnomorskom slivu (tj. slivu rijeke Save u BiH) i slivu Jadranskog mora. 55% sliva rijeke Save je na teritoriji Republike Srpske. Postoji 8 riječnih podslivova u BiH: Una (sa Koranom i Glinom), Vrbas, Bosna, Drina, Cetina, Neretva, Trebišnjica i Sava (Slika 3).

Osim kopnenih voda, BiH ima teritorijalnu nadležnost i nad dijelom Jadranskog mora duž obale opštine Neum i dijela Malostonskog kanala.

Slika 3: Glavni riječni slivovi i podslivovi u BiH

Prosjeak od 58,32 km³ ili 1,141 mm padavina je zabilježen u periodu 2013. – 2017. na teritoriji BiH (51.129 km²). Prosječna evapotranspiracija u istom periodu je bila jednaka 25,74 km³. Oko 60% ukupnih padavina završava u rijekama i otiče u susjedne zemlje (24,53 million m³ ili 480 mm) i Jadransko more (10,97 million m³ ili 214 mm). Dotok vode iz susjednih zemalja u BiH se procjenjuje na oko 2 km³ (39 mm)⁶.

U periodu 2013. – 2017. ukupna količina obnovljivih resursa u BiH je procijenjena na 26 - 51 milijardi m³ godišnje⁷. Različiti klimatski uslovi, složenost hidrološke mreže i geološki supstrati su rezultovali u različitoj distribuciji vodnih resursa. Tako su, na primjer, područje Posavine, podsliv rijeke Save, koje ima najviši poljoprivredni potencijal i gusto naseljeni i industrijalizovani podsliv rijeke Bosne dva nasiromašnija područja vodnim resursima⁸.

⁶Podaci prezentovani u milijardama m³ vode uzeti su iz Izvještaja Agencije za statistiku BiH, Životna sredina, Obnovljivi izvori vode, Sarajevo, 2 juni 2018., godina II. Kalkulacija se zasniva na formuli dm³/BiH površina (m²), ako 1 mm padavina = 1l/m².

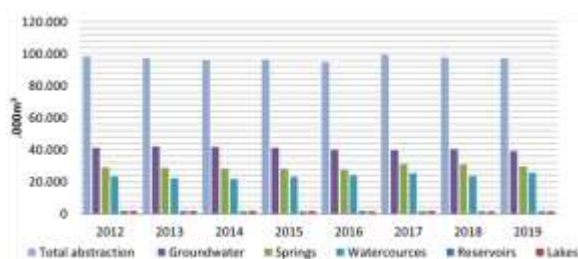
⁷Ibid.

⁸ Plan upravljanja slivom rijeke Save u Federaciji BiH (2016 – 2021.), Agencija za vodno područje rijeke Save, Sarajevo, novembar, 2016.

Gotovo svake godine poljoprivredna proizvodnja Republike Srpske je izložena nestašici vode tokom perioda vegetacije (posebno od juna do septembra) kada suša može biti veoma ekstremna zbog visokih temperatura i stope isparavanja. S druge strane, nejednaka distribucija padavina izaziva poplave. Suša je konkretno identifikovana kao ozbiljan problem u Lijeveće polju, krškom području Semberije i Hercegovine, koja su definisana kao „žarišta“ u smislu degradacije zemljišta u Programu dostizanja neutralnosti degradacije zemljišta u Republici Srpskoj⁹.

3.4.2 Korištenje resursa slatke vode

Oko 60% stanovništva u RS je pokriveno organizovanim sistemom vodovoda (javni vodovodi, lokalne vodovodne mreže)¹⁰. U periodu 2013. – 2018. u BiH zahvaćeno je od 311 do 331 miliona m³ vode¹¹, od čega je prosječno 30% iskorišteno u Republici Srpskoj¹². Zahvatanje vode u RS u periodu 2012 – 2019. je predstavljeno na Slika 4¹³. Zahvatanje vode je smanjeno u prosjeku za 1,2% u periodu od 2012. do 2019.

Slika 4: Zahvatanje vode u RS-u u periodu 2012. – 2018.

Uzimajući u obzir vrste i strukturu upotrebe vode važno je primijetiti da je 42 miliona m³, ili 43% od ukupnog zahvatanja vode, izgubljeno u sistemu vodovoda. U periodu od 2013. do 2017. procenat gubitka vode od ukupnog zahvatanja vode je bio veoma stabilan (+/- 2%) pokazujući nedostatak anagažovanosti vodoprivrednih preduzeća i opština u BiH da riješe ovaj problem.

U 2019. godini količina vode koju su upotrijebila domaćinstva je u prosjeku bila oko 40 miliona m³ ili 73% (Slika 5)¹⁴. Samo 8% ukupno isporučene vode su potrošili industrijski i građevinski potrošači dok je 8% ukupne količine isporučene vode preneseno u druge vodovodne sisteme.

⁹ Marijana -Kapović Solomun, Program dostizanja neutralnosti degradacije zemljišta - Završni izvještaj za Republiku Srpsku, decembar 2018.

¹⁰ Vlada Republike Srpske, Strategija integralnog upravljanja vodama u Republici Srpskoj u periodu 2015-2024.

¹¹ Agencija za statistiku BiH, Javno vodosnabdijevanje 2015-2019., pet posebnih izvještaja izdatih u oktobru 2016 – 2020.

¹² Institucije Brčko Distrikta su Agenciji za statistiku BiH dostavile izvještaje o upravljanju vodovodima i kanalizacijom. Međutim, ovi podaci za Brčko Distrikt nisu izdvojeni u izvještaju i kalkulacija prema BD = BiH – RS - FBiH principima ne daje podatke koji su pouzdani, stabilni i referentni.

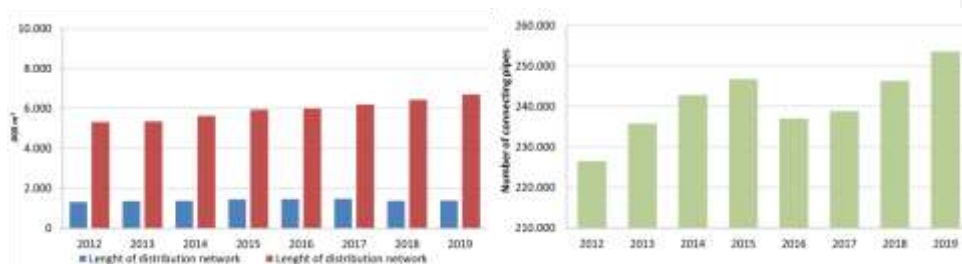
¹³ Republički zavod za statistiku, Republika Srpska, Statistički godišnjak RS, 2019.

¹⁴ Republički zavod za statistiku, Republika Srpska, Statistički godišnjak RS, 2019.

Slika 5: Korisnici vode u RS-u u periodu 2012. – 2018.

Dužina magistralnih vodovoda u RS je, u prosjeku, bila 1.379 km u periodu 2019. i 6.708 km distribucione mreže (Slika 6)¹⁵. U poređenju sa 2012. dužina magistralnih vodovoda se povećala u posmatranom periodu za 26% a dužina distribucione mreže se povećala za 0,4%. U periodu 2013. – 2018. broj cijevi koje su spojene se povećao za 12%, otkrivajući rast stanovništva i pokrivanja industrije sa ovom mrežom vodovoda.

Slika 6: Dužina magistralnih vodovoda i cijevi spojenih na njih u periodu 2012. – 2018.

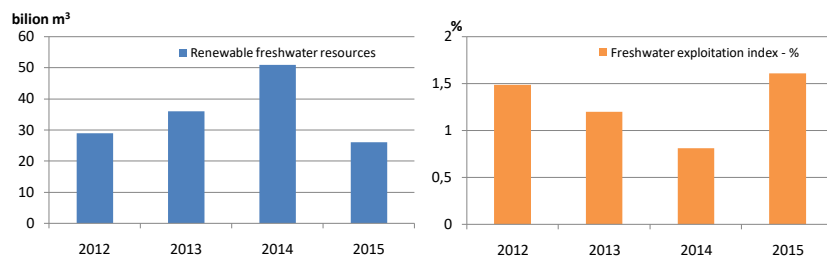
Indeks eksploatacije vode (WEI)¹⁶ za BiH u periodu 2012-2015. iznosio je u prosjeku oko 1,23%. U periodu 2012-2014. vrijednost indikatora se smanjila između 1,49% i 0,81%, dok se 2015. bilježi rast od 1,6% (Slika 7)¹⁷. Rast i trendovi pada indikatora Indeksa eksploatacije vode su vezani za rast i trendove pada dostupnih obnovljivih resursa. Vrijednosti indeksa eksploatacije vode od preko 20% pokazuju da je voda pod pritiskom/stresom dok vrijednosti iznad 40% pokazuju ozbiljnu ugroženost i jasno neodrživo korištenje vodnih resursa¹⁸. Uzimajući u obzir smjernice EEA, može se zaključiti da u periodu 2013 – 2015. vodni resursi BiH nisu bili pod pritiskom u smislu korištenja obnovljivih resursa.

¹⁵ Republički zavod za statistiku, Republika Srpska, Statistički godišnjak RS-a, 2019.

¹⁶ Indeks eksploatacije vode predstavlja procenat ukupnog zahvata vode iz obnovljivih resursa slatke vode za BiH

¹⁷ Agencija za statistiku BiH, Pokazatelji održivog razvoja za BiH, TB-16, ISSN 1840 - 104X, Sarajevo 2017

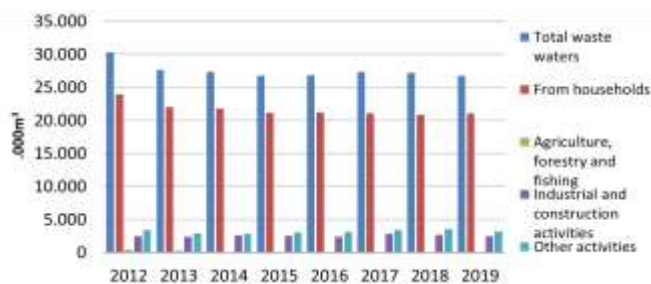
¹⁸ EEA indikator i baza podataka o korištenju resursa slatke vode, CSI 018, WAT 001, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/use-of-freshwater-resources-2/assessment-3> Naučno istraživanje korišteno za uspostavljanje preporučenih vrijednosti objavljenih u naučnom radu: Raskin, P., Gleick, P.H., Kirshen, P., Pontius, R. G. Jr i Strzepek, K. 1997 Opsežna procjena resursa slatke vode u svijetu. Štokholmski institut za životnu sredinu, Švedska. Dokument izrađen za UN komisiju za održivi razvoj, 5-a Sjednica 1997. – kategorije stresa vode opisane su na stranicama 27-29.

Slika 7: Obnovljivi resursi slatke vode i indeks eksploatacije vode za period 2012 – 2017.

3.4.3 Otpadne vode iz urbanih sredina

U periodu 2013 – 2019. 27 do 30 miliona m³ otpadnih voda je proizvedeno u RS (Slika 8)¹⁹. U periodu 2013 – 2019. većina otpdanih voda je dolazila iz domaćinstava, u prosjeku oko 77 - 80%, tako da se može smatrati da je stanovništvo izvor najvećeg pritiska na vodne resurse. Otpadne vode se uglavnom ispuštaju u površinske vodotokove (96%), dok se preostale otpadne vode ispuštaju u podzemne vode, rezervoare i more.

Slika 8: Ispuštanje otpadnih voda u RS-u u periodu 2012. – 2019.

Značajan napredak je napravljen u smislu količine pročišćenih otpadnih voda. I dok je 2012. pročišćeno samo 4% ukupne količine otpadnih voda, u 2019. procenat se povećao i na 11% od ukupne količine otpadnih voda koje su prikupljene i ispuštene u vodne recipijente. Pretpostavlja da će ovaj procenat nastaviti da raste jer je određeni broj novih postrojenja za pročišćavanje ili u fazi javne nabavke ili u izgradnji (Tabela 1). Ovdje treba primijetiti da je samo 36% stanovništva povezano sa kanalizacionom mrežom u RS-u²⁰, te time još uvijek velike količine otpadnih voda nisu zahvaćene postojećim sistemima sakupljanja.

¹⁹ Republički zavod za statistiku, Republika Srpska, Statistički godišnjak RS-a, 2012-2019.

²⁰ Vlada Republike Srpske; Strategija integralnog upravljanja vodama u Republici Srpskoj u periodu od 2015-2024.

Tabela 1: Status izgradnje postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda u RS-u

Izvor: Javna ustanova „Vode Srpske“

Naseljeno područje	Kapacitet (ES)	Nivo pročišćavanja	Status
<i>RS – rijeka Sava</i>			
Bijeljina	40.000	III	Operativno od 2015.
Višegrad	10.000	II	U toku.
Vlasenica	15.000	II	U toku.
Kozarac	7.600	II	Planirano.
Omarska	7.000	II	Planirano.
Teslić	10.800	II	Planirano.
<i>RS – rijeka Trebišnjica</i>			
Bileća	5.000	III	Operativno od 2011.
Trebinje	30.000	III	Operativno od 2011., u kapacitetu od 16,000 ES.

Procenat stanovništva BiH-a koje je povezano na sisteme za pročišćavanje otpadnih voda, najmanje sa sekundarnim pročišćavanjem, se povećao od 2% u 2000. do 21,7% u 2016., kao rezultat puštanja u rad postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda u Sarajevu i Konjicu. Nema novijih dostupnih podataka za RS.

Dužina zatvorene kanalizacione mreže 2018. je bila 2791 km, u prosjeku, od kojih je 44% opšteg/mješovitog kanalizacionog sistema i ostatak je sistem separacije. Dužina kanalizacione mreže se povećala za 18% u periodu 2013 -2019. Važno je primijetiti da je jedan od glavnih problema sa kojim se još uvijek suočavaju operatori postrojenja za pročišćavanje otpadnih odgovarajuća metoda za upravljanje proizvedenim muljem.

3.4.4 Kvalitet površinskih voda

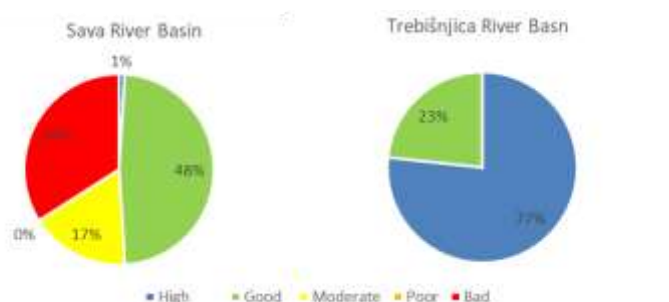
Redovni monitoring površinskih voda vrši Javna ustanova „Vode Srpske“ u skladu sa zakonima²¹ koji su usklađeni sa Okvirnom direktivom EU o vodama.

Postoji 718 vodnih tijela u slivu rijeke Save Republike Srpske i 60 u slivu rijeke Trebišnjice koji su identifikovani primjenjujući metodologiju Okvirne direktive o vodama²². Rezultati monitoringa i kvalitet voda su predstavljeni u sljedećim dijagramima, posebno za vodna tijela koja pripadaju slivu rijeke Save i Trebišnjice²³.

²¹ Zakon o vodama (Sl. glasnik RS, br. 50/06) i Uredba o klasifikaciji voda i kategorizaciji vodotokova (Sl. glasnik RS, br. 42/01)

²² Plan upravljanja oblasnim riječnim slivom (distriktom) rijeke Save Republike Srpske (2016 – 2021.), Plan upravljanja oblasnim riječnim slivom (distriktom) rijeke Trebišnjice Republike Srpske (2016 – 2021.), oba usvojena 2018.

²³ Plan upravljanja oblasnim riječnim slivom (distriktom) rijeke Save Republike Srpske (2017 – 2021.), Plan upravljanja oblasnim riječnim slivom (distriktom) rijeke Trebišnjice Republike Srpske (2017 – 2021.) oba usvojena 2018.

Slika 9: Status količina površinskih voda u RS-u

Rezultati provedenog monitoringa vodotokova su korišteni za izradu Planova upravljanja vodama kojima rukovode relevantne ustanove za upravljanje vodama. Planovi za upravljanje vodama definišu potrebne mjere i aktivnosti da se postigne dobar status voda. Na osnovu izvršene procjene sva vodna tijela u RS će dostići dobar status do 2039.

3.5 Upravljanje otpadom

Procjenjuje se da u RS 1.170.342 stanovnika proizvede oko 324.660 tona otpada godišnje od čega se otprilike 58% proizvodi u urbanim i 42% u ruralnim područjima.

Prema sastavu otpada, jedna dominantna frakcija u čvrstom komunalnom otpadu u području Banja Luke jeste organski otpad iz kuhinja i bašta (otprilike 38%) dok suhi materijali koji se mogu reciklirati (plastika, staklo, papir, /karton, konzerve, PET, folija, metali) čine otprilike 45% komunalnog čvrstog otpada. U Prijedoru i Bijeljini dominantna frakcija biorazgradljivog otpada je 56% odnosno 42%, dok suhi materijali koji se mogu reciklirati (plastika, staklo, papir/karton, metali, aluminijumske konzerve, PET) čine 23% u Prijedoru i 30% u Bijeljini. Odvajanje na izvoru je još u ranoj fazi i čini manje od 1% proizvedenog otpada.

U RS se samo jedna linija razvrstavanja za prethodno razdvojene suhe materijale koji se mogu reciklirati nalazi u Doboju, dok se uskoro planira montaža jednostavne linije malog kapaciteta (1,5 t/h) na deponiji u Banja Luci. Linija za razvrstavanje otpada u Doboju je (privremeno) zaustavila rad zbog visokih troškova.

Upravljanje čvrstim otpadom u RS se zasniva na regionalnom konceptu po kojem nekoliko opština opslužuje jedna regionalna deponija. Postoje 4 regionalne deponije koje rade u RS i to Bijeljina, Banja Luka, Prijedor i Zvornik i opslužuju ukupno 23 opštine uključujući i 9 opština iz FBiH. Ove regionalne deponije pružaju usluge za za ukupno 716.715 stanovnika u RS (64% ukupnog broja stanovnika). Postoje 22 operativne nesanitarne deponije za po jednu opštinu, a jedna nesanitarna regionalna deponija u Doboju opslužuje 6 opština uključujući i 4 opštine iz FBiH²⁴. Otprilike 8% ukupnih količina otpada odloženog na ovim deponijama dolazi iz privatnih industrijskih preduzeća kao neopasni otpad.

Sljedeća tabela sadrži podatke o količini proizvedenog otpada po gradovima/opštinama gdje će biti locirana projektna postrojenja kao i informacije o statusu deponije regije kojoj pripadaju.

²⁴ Pregled upravljanja sektorom čvrstog komunalnog otpada: Strateške smjernice i investiciono planiranje do 2025., 2018.

Tabela 2: Količina proizvedenog otpada i status deponije projektnih gradova /opština²⁵

Grad /Opština	Laktaši	Prnjavor	Doboj	Zvornik	Istočno Sarajevo	Trebinje
Ukupna količina proizvedenog otpada (tona/godina)	7.832	8.293	17.994	12.945	18.582	9.864
Status deponije	Operativna kao sanitarna regionalna deponija (RD). Koristi je grad Banja Luka i 7 opština (360.000 stanovnika).	Nesanitarna regionalna deponija je operativna. Projekat RD je spreman uključujući i otkup zemljišta.	Operativna kao RD. Koristi je 8 opština u RS (120.000 stanovnika) plus tri iz FBiH. Ova deponija je postala operativna 2017.	Nema RD izgrađenih u ovoj regiji. Opštine trenutno koriste svoje nesanitarne deponije. Godine 2012. završena je studija izbora lokacije koja navodi da je lokacija „Rudine” u Rogatici najbolja opcija za RD.	Nema RD izgrađenih u ovoj regiji. Opštine trenutno koriste svoje nesanitarne deponije. Godine 2012. završena je studija izbora lokacije koja navodi da je lokacija „Metiljave doline” u Gacku najbolja opcija za RD.	

3.6 Biodiverzitet i zaštićena područja

3.6.1 Staništa i flora

Crvena lista ugroženih vrsta flore Republike Srpske sadrži 818 vrsta zeljastih biljaka. Flora RS-a je 2018. uspostavila registar podataka o rasprostranjenju i taksonomiji viših biljaka u Republici Srpskoj sa gotovo 70.000 prikupljenih prostornih podataka. Ovo je rezultat projekta *Gis baza vaskularne flore Republike Srpske* i predstavlja listu vaskularne flore RS-a. Sastoji se od 2683 taksona (na nivou vrsta i podvrsta), klasifikovanih u 705 rodova, 122 porodice i 45 redova. Trenutno Projekat procjenjuje da ovaj broj predstavlja ne više od 80% ukupne vaskularne flore RS²⁶.

Zbog velikog geomorfološkog diverziteta, RS obiluje karakteristikama kopnenog biodiverziteta. Sjeverna Republika Srpska je prekrivena klimatogenim šumama hrasta kitnjaka i običnog graba. Ekonomski su važne nizinske šume hrasta lužnjaka i graba (*Carpino betuli-Quercetum roboris*), edafske (padinske) varijante hrasta lužnjaka sa trešnjom (*Ceraso-Quercetum roboris*), zatim poplavne šume hrasta lužnjaka, sveze Alno-Quercion (*Alno-Quercion*). U ovom pojasu javljaju se neke reliktnne šume kitnjaka i kestena (sveze *Quercion robori-petraeae*), zajednice sa božikovinom (*Ilex aquifolium*) i bodljikavom veprinom (*Ruscus aculeatus*). Ovdje su raznovrsne brojne higrofilne zajednice: šume jove *Alnion glutinosae*, te obalne šume visokih vrba sveza *Salicion albae* i topola, *Populion albae*. Prisutne su i higro-šibljake zajednice reda *Salicetalia purpureae*, vlažne livade redova *Molinietalia*, *Deschampsietalia caespitosae*, i raznovrsna nešumska higrofitna vegetacija. Pored toga, često su zastupljene bukove šume „submontanog” (podbrdskog) karaktera, kao oro-edafski stadijum

²⁵ Pregled upravljanja sektorom čvrstog komunalnog otpada: Strateške smjernice i investiciono planiranje do 2025., 2018.

²⁶ <http://florasrpske.rs.ba/>

vegetacije na hladnim ekspozicijama (podsveze Primulofagenion), te razne termofilnije šume sa bjelograbićem, crnim jasenom i srebrnom lipom (*Quercion petraeae-cerridis*). Rijetka planinska vegetacija se sastoji od šuma bukve i jele. U sjevernom dijelu Bosne one često imaju karakter ostrva (planine Kozara, Ljubić, Trebava, Majevica).

Većina istočnih dijelova RS-a pripada evropskim listopadnim šumama. Ova staništa uključuju vrste drveća kao što su hrast cer (*Quercus cerris*), crni grab (*Ostrya carpinifolia*), bijeli grab (*Carpinus orientalis*) i crni jasen (*Fraxinus ornus*). U dolini rijeke Drine, pronađeni su položaji aluvijalnih šuma sa dominantnim vrstama kao što je crna joha (*Alnus glutinosa*) i bijela vrba (*Salix alba*). Staništa crnog bora na krečnjaku su u kanjonima rijeke Drine. U pukotinama stijena u kanjonu crni bor gradi nekoliko endemsko-reliktnih zajednica. Drvo koje je endemsko za ovaj dio RS je Pančičeva omorika (*Picea omorika*). Populacija Pančičeve omorike se još uvijek smanjuje u BiH (IUCN status: gotovo ugrožena) i potrebne su mjere očuvanja.

Idući prema jugu, dominantne šume na manjim visinama su acidofilne zajednice bukove šume *Luzulo-Fagetum* sa dominantnim vrstama evropske bukve (*Fagus sylvatica*) i bijele šume (*Luzula luzuloides*). Na većim visinama šume karakterišu fragmenti zajednica evropske bukve (*Fagus sylvatica*), srebrenne jele (*Abies alba*) i vrsta smreke (*Picea abies*). U srednjem toku rijeke Drine pronađene su termofilne listopadne šume. Dominantna vrsta u ovoj šumi je termofilni hrast (*Quercus cerris* i *Q. petraea* ili *Q. frainetto*).

U jugoistočnoj Republici Srpskoj se nalazi najviši vrh – planina Maglić. Ovo područje visokih planina karakterišu subalpske šume smreke ili bukve i pojas planinskog bora (*Pinus mugo*) na većim visinama. Najvažnije zajednice biljaka u ovom području su *Elyno-Edraianthetum serpyllifolii*, *Edraiantho-Potentilletum clusianae*, *Edraiantho-Daphneetum malyanae*, *Senecio-Festucetum spadiceae*. Karakteristične vrste su: *Valeriana braun-blanqueti*, durmitorska bokvica (*Plantago durmitorea*), *Daphne malyana*, *Edraianthus sutjeskae*²⁷.

Na jugu RS leži opština Trebinje. Neke od vrsta na Crvenoj listi faune RS koje se mogu naći u ovom području su: *Petteria ramentacea*, *Cyclamen repandum*, *Dianthus knappii*, *Dianthus tergestinus*, *Onosma stellulata*, *Salvia bertolonii* etc. Park prirode Orjen koji je ustanovljen u septembru 2020. se nalazi u ovoj opštini. Šume munike (*Pinus heldreichii*) daju posebnu vrijednost ovom zaštićenom području jer je ta vrsta podendemska za Dinaride.

Na osnovu Lokalnog ekološkog plana opštine Sokolac (LEAP) koja se nalazi u Gradu Istočno Sarajevo, neke ugrožene i zaštićene vrste koje su prisutne u Istočnom Sarajevu su *Arnika montana*, *Lycopodium clavatum*, *Gentiana lutea*, *Viola tricolor*, *Anthyllis vulneraria*, *Verbena officinalis*, *Leonurus cardiaca* i *Polygonum bistorta*²⁸.

3.6.2 Fauna

Beskičmenjaci

Na planini Zelengori (Nacionalni park Sutjeska) živi 25 vrsta vilinih konjica koji su zaštićeni u RS. Jezera na planini Zelengori nastanjuju najjužnije populacije nekoliko vrsta koje se uglavnom mogu naći u centralnoj i sjevernoj Evropi (*Coenagrion hastulatum*, *Aeshna juncea*, *Somatochlora metallica*)²⁹. Alpska strižibuba *Rosalina alpina*, prioritetna vrsta prema Direktivi o staništima EU, se takođe nalazi na mnogim lokalitetima u RS-u. Neki od pećinskih pauka su prvi put pronađeni i opisani u RS, kao što je *Troglohyphantes troglodytes* (Trebinje), *T. pugnax* (Fatničko polje) i *T. salax* (Popovo polje)³⁰.

Potoci i rijeke opština Prnjavora i Grada Istočno Sarajevo su bogate riječnim rakovima, važnim bioindikatorom zdravih vodenih ekosistema.

²⁷ WWF (2011). Natura 2000 u Bosni i Hercegovini. [Natura 2000 in Bosnia and Herzegovina.] Available at: https://www.academia.edu/11689494/Natura_2000_Bosna_i_Hercegovina [in Bosnian]

²⁸ <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/planoviprogrami/LEAP-opstinasokolac.pdf>

²⁹ Projekt Zaštićena područja za prirodu i ljude (Centar za životnu sredinu)

³⁰ Pavlek, M., & Ozimec, R. (2009). Nova pećinska vrsta roda *Troglohyphantes* (Araneae, Linyphiidae) za hrvatsku faunu. *Nat. Croat.*, 18(1), 29-37.

Ribe

Najvažnija vrsta ribe u regionu je mladica (*Hucho hucho*)³¹, čije su migracione rute prekidane branama pa se ukupna veličina populacije značajno smanjila. Treba primijetiti da je mladica jedna od najugroženijih evropskih ribljih vrsta (IUCN Crvena lista) i endemska za dunavsko slivno područje. Ostale riblje vrste pronađene u rijeci Drini su kalifornijska pastrmka (*Oncorhynchus mykiss*), lipljen (*Thymalus thymalus*), crnomorska pastrmka (*Salmo labrax*), mrguda (*Umbra krameri*, vrsta pronađena samo u Gromizelju), jezerska zlatovčica (*Salvelinus alpinus*) i druge. Rijeka Sava je jedan od značajnih vodenih ekosistema u RS i BiH. Tokom istraživanja provedenih na nižem ravnom toku rijeke Save³² u 2013. sakupljeno je ukupno 15 vrsta iz šest porodica riba, među kojima su: deverika (*Abramis brama*), šaran (*Cyprinus carpio*), klen (*Squalius cephalus*), crvenperka (*Scardinius erythrophthalmus*), keder (*Alburnus alburnus*), bolen (*Leuciscus aspius*), nosara (*Vimba vimba*), štika (*Esox lucius*) i dr. Međutim, ono što zabrinjava je broj invazivnih vrsta koji raste: *Carassius auratus gibelio*, *Carassius auratus auratus*, *Ctenopharyngodon idella*, *Ameiurus nebulosus*, *Lepomis gibbosus* koje su zabilježene u rijeci Savi³³.

Zvorničko jezero u Opštini Zvornik je vještačko jezero na rijeci Drini. U ihtiofauni Zvorničkog jezera dominantne su mnogo adaptivnije autohtone ribe kao i alohtone vrste kao što su: som (*Silurus glanis*) uz štuku (*Esox lucius*) i smuđa (*Sander lucioperca*)³⁴. Gorenavedena mladica (*Hucho hucho*) je takođe prisutna u Zvorničkom jezeru i važna je karakteristika biodiverziteta. Zvorničko jezero je potencijalno područje Natura 2000.

Ptice

U RS ima najmanje 230 vrsta ptica kao što je suri orao (*Aquila chrysaetos*), orao zmijar (*Circaetus gallicus*), sivi soko (*Falco peregrinus*), tetrijeb gluhan (*Tetrao urogallus*), bjeloglavi sup (*Gyps fulvus*), šumska šljuka (*Scolopax rusticola*). Potvrđeno je prisustvo jarebice kamenjarke (*Alectoris greaca*) kao jedine endemske balkanske ptičje vrste čija populacija opada u cijeloj regiji. Ptice gnjezdarice na IBA području Bardača u sjevernoj RS od važnosti za očuvanje su: *Ixobrychus minutus*, *Nycticorax nycticorax*, *Ardeola ralloides*, *Egretta garzetta*, *Ardea purpurea*, *Plegadis falcinellus*, *Platalea leucorodia*, *Sterna hirundo* i *Chlidonias hybridus*³⁵.

Lokalni ekološki akcioni plan opštine Sokolac (LEAP) ne procjenjuje ptice kao posebnu grupu nego samo kao divljač na dva posebna lovišta – Glasinac i Romanija. Prisutne su sljedeće vrste: *Buteo buteo*, *Accipiter gentilis*, *Columba palumbus*, *Streptopelia turtur*, *Bubo bubo*, *Tetrastes bonasia*, *Corax corax*³⁶.

Lokalni ekološki akcioni plan opštine Prnjavor (LEAP) ističe vodena staništa u i u blizini rijeke Ukrine i navodi sljedeće ptice vodarice: *Ardea cinerea*, *Ixobrychus minutus*, *Alcedo ispida*, *Podiceps ruficollis*, *Podiceps cristatus*, *Larus ridibundus*³⁷.

Sisari

Šume jugoistočne RS su prirodno stanište za sisare kao što je mrki medvjed (*Ursus arctos*), vuk (*Canis lupus*), divokoza (*Rupicapra rupicapra*), divlja mačka (*Felis silvestris*), i duž rijeka regije, vidra (*Lutra lutra*). Ove životinjske vrste su ugrožene. Nedostatak stalnog monitoringa je prepoznat kao problem u pogledu

³¹ Izvještaj Podrška upravljanju vodnim resursima u slivu rijeke Drine za BiH

³² Nedić, Z., Begović, S., Dogan, M., Hadžiahmetović Jurida E., Ferizbegović, J., Terzić, R., (2014). Smanjenje biodiverziteta populacije riba rijeke Save u BiH, *Osnovni istraživački žurnal poljoprivredne nauke i pregled* ISSN 2315-6880 Vol. 3(5) pp. 35-40

³³ Međunarodna komisija za sliv rijeke Save (ISRBC) u saradnji sa stranama Okvirnog sporazuma o SRB (2009). Izvještaj o analizi sliva rijeke Save, Zagreb

³⁴ <http://www.ribolovackikonak.rs/sr/ribolovacki-konak/ribe-zvornickog-jezera-2>

³⁵ Nase ptice (2012). Program IBA – Međunarodno značajna područja za ptice u BiH. [IBA Programme – Important Bird Areas of International Importance in BiH]. Available at: <https://ptice.ba/wp-content/uploads/2018/04/Program-IBA-Međunarodno-značajna-područja-za-ptice-u-BiH.pdf> [in Bosnian].

³⁶ <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/planoviprogrami/LEAP-opstinasokolac.pdf>

³⁷ <http://www.opstinasokolac.net/dokumenti/planoviprogrami/LEAP-opstinasokolac.pdf>

konzervacije. U entitetu ima i registrovanih uobičajenih vrsta sisara kao što lisica, kuna, jazavac, divlja svinja, jelen i zec.

Rijeka Drina je potvrđena kao koridor za migraciju šišmiša. Važne vrste šišmiša su *Barbastella barbastellus* i *Myotis bechsteinii*, jer su oni indikatori kvalitete šumskih staništa i obje vrste su česte u šumama istočne RS. Prisutnost 11 vrsta šišmiša je potvrđena u Nacionalnom parku Kozara³⁸, a neki od njih sa registrovanim velikim porodičnim kolonijama: *Miniopterus schreibersii*, *Barbastellus barbastellus*, *Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Pipistrellus pygmaeus*, *Eptesicus serotinus*, *Myotis bechsteinii*, *Myotis mystacinus*, *Myotis brandtii*, *Vespertilio murinus*³⁹.

Lokalni ekološki akcioni plan opštine Sokolac navodi listu samo onih sisara koji se love kao što su: *Ursus arcos*, *Capreolus capreolus*, *Lepus lepus*, *Sus scrofa*, *Canis lupus* i dr⁴⁰.

Opština Prnjavor je bogata uobičajenim vrstama sisara kao što su: *Vulpes vulpes*, *Meles meles*, *Mustela putorius*, *Clethrionomys glareolus* i alohtonim *Ondatra zibethica*⁴¹.

3.6.3 Zaštićena područja

U skladu sa postojećim zakonima područje pod zaštitom je površine 48.822,63 hektara, što pokriva 2% teritorije RS⁴². Ukupno je zaštićeno 27 područja: dva stroga rezervata prirode (IUCN kategorija Ia), tri nacionalna parka (IUCN kategorija II), 14 spomenika prirode (IUCN kategorija III), dva područja upravljanja staništem (IUCN kategorija IV), tri zaštićena pejzaža (IUCN kategorija V) i tri zaštićena područja za upravljanje resursima (IUCN kategoriju VI). Zaštićena područja u RS su prikazana na *Slika 10* i u *Tabela 3*.

Prostorni plan RS (2015-2025.) predviđa uspostavljanje ukupno 310 zaštićenih područja koja će pokrivati 15-20% površine RS.

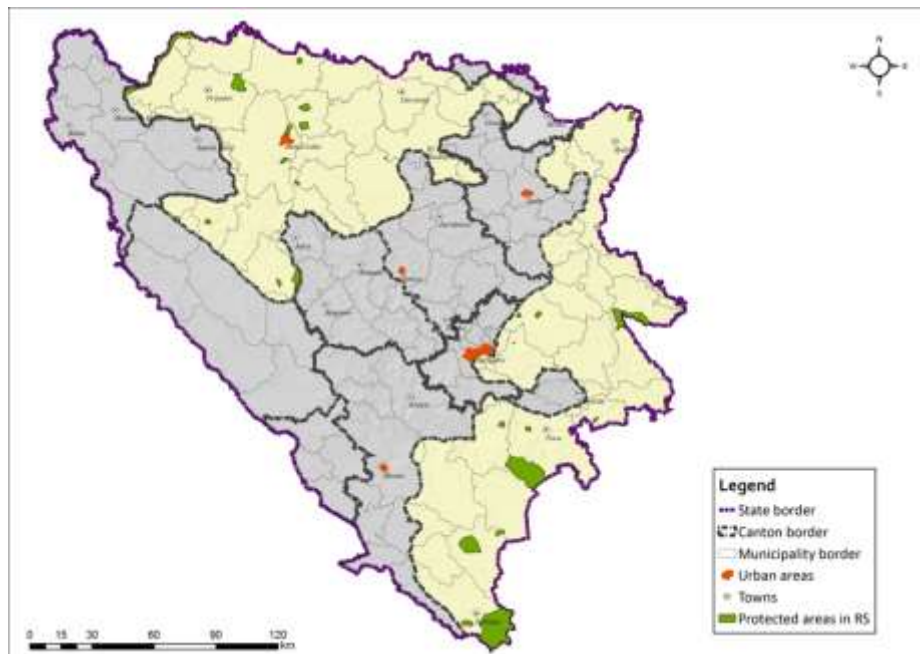
³⁸ Projekat Studija faune slijepih miševa Nacionalnog parka Kozara

³⁹ Dostupno na: <https://www.rufford.org/files/23263-2%20Bats%20of%20Kozara%20Booklet.pdf> [na domaćem jeziku]

⁴⁰ <http://www.opstinaskolac.net/dokumenti/planoviprogrami/LEAP-opstinaskolac.pdf>

⁴¹ <http://opstinaprnjavor.net/wp-content/uploads/2016/02/leap.pdf>

⁴² Od septembra 2020. Nakon proglašenja parka prirode Orjen-Bijela Gora (www.nasljedje.org)

Slika 10: Zaštićena područja u RS-u

Tabela 3: Lista zaštićenih područja u RS sa IUCN kategorizacijom i površinom

Br.	Naziv zaštićenog područja	IUCN kategorija	Površina u hektarima
1.	Strogi rezervat prirode Prašuma „Lom“	I a	295,00
2.	Strogi rezervat prirode Prašuma „Janj“	I a	297,82
3.	Nacionalni park Sutjeska	II	3.907,54
4.	Nacionalni park Kozara	II	16.052,34
5.	Nacionalni park Drina	II	6.315,32
6.	Spomenik prirode Pećina „Ljubačevo“	III	45,45
7.	Spomenik prirode „Žuta bukva“	III	27,01
8.	Spomenik prirode „Pećina Orlovača“	III	0,50
9.	Spomenik prirode „Pećina Rastuša“	III	11,39
10.	Spomenik prirode „Jama Ledana“	III	28,26
11.	Spomenik prirode „Vaganska Pećina“	III	12,00
12.	Spomenik prirode „Pećina Đjatlo“	III	43,42
13.	Spomenik prirode „Pavlova pećina“	III	13,40
14.	Spomenik prirode „Girska pećina“	III	25,37
15.	Spomenik prirode „Pećina pod lipom“	III	6,10
16.	Spomenik prirode „Pećina Ledenjača“	III	7,40
17.	Spomenik prirode „Velika pećina“	III	820,92

Br.	Naziv zaštićenog područja	IUCN kategorija	Površina u hektarima
18.	Spomenik prirode „Pećina Kuk“*	III	- ***
19.	Spomenik prirode „Lijevčanski knez“	III	0,34
20.	Gromiželj - područje upravljanja staništem	IV	831,30
21.	Tišina - područje upravljanja staništem	IV	196,49
22.	Park prirode „Una“	V	2.772,60
23.	Park prirode „Cicelj“	V	330,76
24.	Orjen park prirode	V	16.715,83
25.	"Univerzitetski grad Banja Luka" zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa	VI	27,38
26.	Park šuma Slatina	VI	35,73
27.	Park šuma „Jelića brdo“	VI	2,96

*tačna površina nije ozvaničena od novembra 2020.

Četiri zaštićena područja u RS predviđena su projektom UNEP u BiH koji je u toku⁴³:

1. Orjen-Bijela Gora (Tabela 3),
2. Pećina izvor Mokranske Miljacke,
3. Pećina Govještica,
4. Tišina (Tabela 3).

Važno je napomenuti da je ovaj projekat uspješno sproveden jer su Tišina i Orjen-Bijela Gora koju pokriva ovaj projekat proglašeni zaštićenim područjima godine 2019. i 2020., navedenim redoslijedom (Tabela 3).

Postoji ukupno 11 ključnih područja biodiverziteta (KBA) u BiH od kojih se pet nalazi u RS. Ova područja su se kvalifikovala za KBA kao Međunarodno značajna područja za ptice (IBA) i identifikovana su u CEPF (Fond za kritično ugrožene ekosisteme) - profilu ekosistema vrućih tačaka Mediteranskog biodiverziteta⁴⁴. Bardača je jedino i IBA i Ramsarsko područje u RS-u, dok su druga četiri KBA područja karakterizovana kao potencijalne vruće tačke biodiverziteta: Dabarsko i Fatničko polje, Trebinjsko jezero, Orjen-Bijela Gora i sjeverna Travunija. Sjeverna Travunija pokriva područje Popovog polja i rijeke Trebišnjice, a dio ovog KBA je u FBiH.

Vezano za opštine koje su dio ovog projekta treba naglasiti prisustvo zaštićenih područja. Park prirode Orjen i Spomenik prirode „Pavlova pećina“ su smješteni u opštini Trebinje. Spomenik prirode „Girska pećina“ i spomenik prirode „Pećina pod lipom“ su smješteni na Sokocu koji je dio Grada Istočno Sarajevo. Opština Laktaši ima dva zaštićena područja: park šumu Slatina i Jelića brdo.

3.6.4 Potencijalna područja Natura 2000

Raniji zakon o zaštiti prirode RS⁴⁵ je usklađen sa odgovarajućim EU Direktivama o staništima i pticama⁴⁶.

U RS je ukupno identifikovano 62 potencijalna područja Natura 2000⁴⁷. Ona pokrivaju 11,96% teritorije RS (Slika 11). Uzimajući u obzir činjenicu da BiH nije dio EU, Natura 2000 područja još uvijek nisu obavezna za zaštitu u RS. Međutim, područja koja su identifikovana kao potencijalna Natura 2000 područja su dio ekološke

⁴³ Projekat *Postizanje očuvanja biodiverziteta stvaranjem i efikasnim upravljanjem zaštićenim područjima i izgradnjom kapaciteta za zaštitu prirode u BiH*

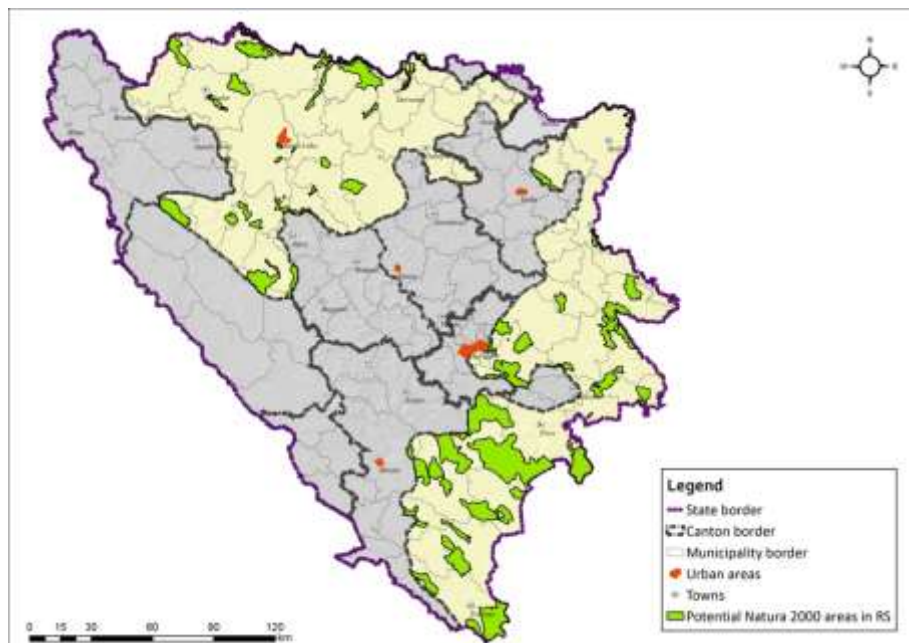
⁴⁴ Dostupno: <https://www.cepf.net/sites/default/files/mediterranean-basin-2017-ecosystem-profile-summary-english.pdf>

⁴⁵ Zakon o zaštiti prirode RS – Službeni glasnik RS, br. 20/14

⁴⁶ Direktiva 2009/147/EC i Direktiva 92/43/EEC

⁴⁷ Projekat Podrška implementaciji Direktive o pticama i Direktive o staništima u Bosni i Hercegovini

mreže RS⁴⁸. Sa formalnim procesom identifikacije Natura 2000 u BiH i entitetima, kako se zemlja približava statusu EU kandidata, očekuje se će da će broj i površina zaštićenih područja povećati.

Slika 11: Potencijalna područja Natura 2000 u RS-u

Projektne opštine su registrovale 11 potencijalnih područja Natura 2000: Laktaši, Zvornik i Prnjavor sa po jednim registrovanim potencijalnim područjem Natura 2000 i Istočno Sarajevo i Trebinje, svaka sa po četiri registrovana potencijalna područja Natura 2000 (Tabela 4). Potencijalna područja Natura 2000 nisu nađena u opštini Doboj.

Tabela 4: Potencijalna područja Natura 2000 u projektnim opštinama

Projektne opštine	Potencijalna Natura 2000 područja	
	Šifra	Ime
Laktaši	BA7300002	Bardača-donji Vrbas
Istočno Sarajevo	BA7300033	Jahorina-Ravna planina
	BA7200003	Bentbaša-Miljacka
	BA7200011	Crepoljsko-Bukovik
	BA7200074	Romanija
Zvornik	BA7300096	Zvorničko jezero
Prnjavor	BA7300070	Ribnjak Prnjavor
Trebinje	BA7200076	Sozina

⁴⁸ Izmjene i dopune Prostornog plana RS do 2025.

	BA7300054	Orjen-Bijela gora
	BA7200090	Viduša
	BA7300062	Popovo polje-Vjetrenica

3. 7 Kulturna i prirodna baština

Kulturni i civilizacijski talasi na području današnje Republike Srpske su se preplitali i usklađivali, manifestujući specifičan istorijski suživot suprotnosti i kulturnih razlika. Zbog mineralnih resursa i povoljnog geografskog položaja, različite kulture i civilizacije su došle i prošle ovim područjem, od kojih je svaka ostavila značajne monumentalne građevine koje svjedoče o dalekoj prošlosti. Počelo je sa pojavom ilirske civilizacije koja se razvila u Bosansko kraljevstvo. Kraljevstvo je na kraju pripojeno Otomanskom carstvu, a kasnije Austro-Ugarskoj monarhiji. Slijedili su dugogodišnji ratovi, od Drugog svjetskog rata do borbe za nezavisnost sredinom 1990-tih. U Istorijskom muzeju BiH ima gotovo pola miliona istorijskih artefakata koji oslikavaju dugu, strašnu i bogatu istoriju entiteta. Interesantniji relikti se mogu naći u Muzeju NOB-a.

Postoje mnoga kulturna i istorijska mjesta u RS, uključujući stare tvrđave, džamije, crkve, stare gradove, spomenike i druge lokalitete i građevine koje imaju arheološko, istorijsko, arhitektonsko i vjersko značenje kao i područja prirode sa kulturnim vrijednostima. Prema listi nacionalnih spomenika BiH⁴⁹, u RS postoji preko 200 registrovanih lokaliteta.

RS ima jedan objekat upisan na listu Svjetske kulturne baštine, a to je Most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu. Od 2020. BiH na privremenoj listi ima deset upisanih lokaliteta, od kojih se jedan nalazi u RS.

Aneks **Error! Reference source not found.** sadrži listu lokaliteta kulturne baštine u projektnim opštinama koje su ranije identifikovane.

⁴⁹ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Lista nacionalnih spomenika BiH

4 OSNOVNE DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE PROJEKTOG PODRUČJA

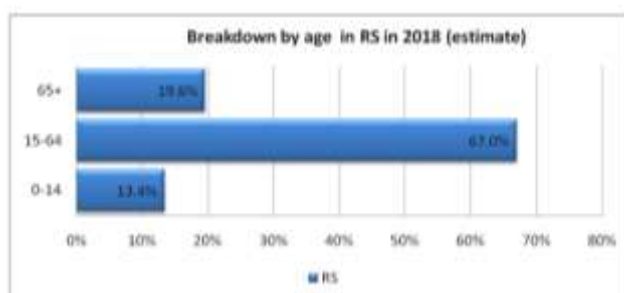
4.1 Demografija

Prema službenim rezultatima popisa stanovništva iz 2013., ukupan broj stanovnika Bosne i Hercegovine je bio 3.531.159 (*Tabela 5*). RS čini 35% stanovništva, FBiH oko 63% i BD oko 2%.

Tabela 5: Stanovništvo BiH u 2013. i procjene za 2018. godinu

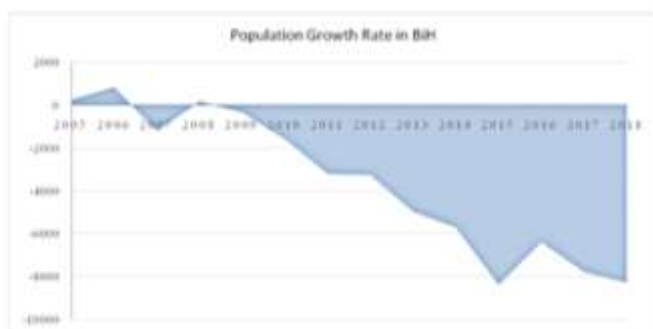
Stanovništvo	2013.	2018. (procjena)
RS	1.228.423	1.147.902
FBiH	2.219.220	2.196.233
BD	83.516	83.234
Ukupno	3.531.159	3.427.369

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske⁵⁰ većina stanovništva je u grupi od 15-64 godine, što čini 67 procenata. Starosna grupa 0-14 godina i preko 65 godina imaju sličan udio u stanovništvu. U Republici Srpskoj, 19,6 procenata stanovništva pripada grupi od preko 65 godina dok 13,4 procenata pripada starosnoj grupi 0-14 godina (*Slika 12*).

Slika 12: Analiza po starosti u RS-u u 2018. (procjena)*

Već određeni broj godina rast broja stanovnika u BiH je stalno bio negativan. Zadnji pozitivan je zabilježen još davne 2008. godine (*Slika 13*).

Slika 13: Stopa rasta stanovništva u BiH

⁵⁰ Republički zavod za statistiku RS-a, 2019.

Statistički podaci u BiH pokazuju trend smanjenja broja stanovnika kao i pad nataliteta. Prema UN agenciji za seksualno i reproduktivno zdravlje (UNFPA), poželjna stopa nataliteta koja omogućava zamjenu je 2,1. U 2017. godini, u BiH, broj živorođenih po ženi je bio 1,26 djece što je daleko ispod poželjnog nivoa⁵¹. Prema Sekretarijatu Ujedinjenih nacija⁵², broj stanovnika BiH bi bio 3,4 miliona u 2030. godini i 3 miliona u 2050. godini.

4.1.1 Demografija u opštinama/gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini

Šest opština/gradova koji će biti pokriveni Projektom u prvoj godini implementacije Projekta su: grad Doboj, Grad Istočno Sarajevo, Opština Laktaši, Opština Prnjavor, Grad Zvornik, Grad Trebinje. Ukupan broj stanovnika u ovim lokalnim samoupravama (LSGs) je 291.933 stanovnika (popis iz 2013.godine). Gustoća naseljenosti u ovom području je 98,97 stanovnika/km². Opština Istočna Ilidža (kao dio Grada Istočno Sarajevo) ima najveću gustoću naseljenosti u ovom području sa 504,30 stanovnika/km². Najmanja gustoća naseljenosti je u Opštini Istočni Stari Grad (Grad Istočno Sarajevo)(12,9 stanovnika /km²). Uz ostale opštine koje čine Grad Istočno Sarajevo (kao što su Sokolac i Trnovo) Grad Trebinje ima malu gustoću naseljenosti (33,9 stanovnika/km²).

Na osnovu prezentovanog demografskog profila ovaj Projekat će imati pozitivan društveni uticaj na oko 291.933 ljudi koji žive u opštinama/gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini implementacije.

4.2 Ruralna i urbana područja

Urbani i ruralni dijelovi RS-a su prilično različiti. U RS-u, urbani dijelovi uključuju velike gradove: Banja Luku, Foču, Gacko, Trebinje. Ukupno 45 naselja je urbano dok je ostatak RS-a uglavnom ruralan (2.700 ruralnih naselja). Prema popisu iz 2013., 499.558 (40,7%) stanovnika RS-a živi u urbanim područjima dok ostatak (1.257.603) živi u ruralnim područjima.

4.2.1 Ruralna i urbana područja u opštinama/gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini

Šest opština/gradova koje će biti obuhvaćeno Projektom u prvoj godini karakteriše visoka stopa ruralne populacije. Samo Grad Trebinje karakteriše urbana populacija (81,4%) i dvije opštine u Gradu Istočno Sarajevo (Istočna Ilidža 93,7% i Pale 61,7%).

Među lokalnim samoupravama sa ruralnim stanovništvom četiri opštine u Gradu Istočno Sarajevo imaju najveću stopu ruralnog stanovništva: Trnovo i Sokolac (100%), Istočno Novo Sarajevo (99,2%) i Istočni Stari Grad (96,7%). U ostalim lokalnim samoupravama stopa ruralnog stanovništva se kreće od 84,5% (Opština Laktaši) i 64,8 % (Grad Doboj). Sve ove lokalne samouprave su formirale jedno urbano naselje i nekoliko ruralnih naselja.

4.3 Ključni ekonomski indikatori

Ključni ekonomski indikatori za BiH i RS su dati u *Tabela 6*.

Tabela 6: Ključni ekonomski indikatori u BiH i RS-u u periodu 2016.-2019.

Izvor podataka za 2019.: Centralna banka, Agencija za statistiku BiH, Republički zavod za statistiku RS-a

Stavka	Nivo	2016.	2017.	2018.	2019.
Nominalni BDP (u milionima KM)	BiH	30.977	31.376	33.444	35.229
	RS	9.631	10.077	10.680	11.251
Nominalna stopa rasta (in %)	BiH	4,4	3,1	3,9	4,34

⁵¹ Izvor: Agencija za statistiku BiH, Demografija 2017.

⁵² Populacijsko odjeljenje odsjeka za ekonomska i društvena pitanja Sekretarijata Ujedinjenih nacija: Izgledi svjetskog stanovništva 2017., dostupno: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf, [pristupio: 7. may 2020.]

*Procjena/pretpostavka Odjeljenja za ekonomsko planiranje prema BiH godišnjem izvještaju o ekonomskim trendovima, april 2018.

Stavka	Nivo	2016.	2017.	2018.	2019.
Realna stopa rasta (in %)	BiH	3,3	3,0	3,6	2,68
	RS	3,5	3,1	3,9	-
BDP po glavi (u KM)	BiH	8.805	9.057	9.556	10.108
	RS	8.320	8.740	9.304	9.848
Proječna neto plata (u KM)	BiH	838	851	878	921
	RS	836	831	857	906
CPI (indeks potrošačkih cijena)	BiH	-1,1	1,3	1,4	0,6
	RS	-1,2	0,5	1,2	-

Prema Godišnjem izvještaju Centralne banke za 2019., industrijska proizvodnja je doživjela najizraženiji pad u posljednjoj dekadi. Izražen u segmentima po industrijama godišnji pad industrijske proizvodnje je primarno izazvan oštrim padom proizvodnje prerađivačke industrije te smanjenjem proizvodnje i distribucije električne energije i plina. Najsnažniji uticaj na pad prerađivačke industrije bilježi djelatnost proizvodnje koksa i rafiniranih naftnih proizvoda slijedom remonta rafinerije nafte, te proizvodnja tekstila i proizvoda od kože, koji su naslonjeni na poslovanje evropske automobilske industrije. Uz to, u drugom dijelu godine, zapažen je snažan pad proizvodnje baznih metala, slijedom prestanka rada strateškog preduzeća iz oblasti prerade aluminija.

Kada su u pitanju trendovi opštih cijena, mjerenih sa CPI (indeksom potrošačkih cijena), bilježe se značajno manje stope rasta. Prosječan godišnji rast potrošačkih cijena iznosi 0,6% i najniži je u regiji. Vezano za tržište rada, prema administrativnim podacima i Anketi o radnoj snazi 2019. broj nezaposlenih se značajno smanjio (stopa nezaposlenosti je bila 15,7%) i povećao broj zaposlenih sa izraženijim demografskim promjenama. Nominalne neto plate su imale snažan rast sa ponešto sporijim rastom realne neto plate.

4.4 Lokalna ekonomija projektnog područja

4.4.1 Lokalna ekonomija u opštinama /gradovima koje obuhvata Projekat u prvoj godini

Lokalna ekonomija šest jedinica lokalne samouprave koje obuhvata Projekat u prvoj godini implementacije se uglavnom zasniva na poljoprivredi, trgovini i preradi. Glavne poljoprivredne djelatnosti su uzgoj voća, povrća, žitarica i poljoprivredna proizvodnja mlijeka i mesa. Proizvodnja hrane je dobro razvijena Opštini Prnjavor (meso i mesni proizvodi, proizvodi od brašna, proizvodi od voća i povrća te drugi prehrambeni proizvodi). Proizvodnja vode za piće je smještena u Gradu Doboju. Ribarstvo je još jedna grana poljoprivrede koja se razvija, u proteklom godinama, u Gradu Trebinju i za koju postoji veliki potencijal. Prirodna ribogojilišta se takođe nalaze u Gradu Zvorniku (npr. Ribogojilište „Zvornik“ (1.380 ha)).

Lokalnu ekonomiju Grada Trebinja takođe karakteriše proizvodnja električne energije. Na području Trebinja postoje četiri hidroelektrane (HPP) sa ukupnim instaliranim kapacitetom od 880 MW i proizvodnjom od oko 2.300 GWh električne energije: Hidroelektrana Dubrovnik faza I, Hidroelektrana Trebinje I, Hidroelektrana Trebinje II i Pumpno-akumulaciona hidroelektrana (PHE) Čapljina. U narednom periodu, očekuje se izgradnja ostalih hidroelektrana kao što su Hidroelektrana Dubrovnik faza II i Hidroelektrana Boka. Uz hidroelektrane, na području Trebinja značajan je potencijal solarne energije, tako da se planira izgradnja solarnih elektrana (SPP): Solarna elektrana Trebinje, kapaciteta 73 MW, i još dvije solarne elektrane, Solarna elektrana Trebinje II i Solarna elektrana Trebinje III ukupnog kapaciteta 70 MW.

Drvnoprerađivačka industrija je uglavnom locirana u Gradu Istočno Sarajevo i opštinama Prnjavor i Laktaši. Uz drvnoprerađivačku industriju, metaloprerađivačka industrija je takođe dobro razvijena u opštinama Prnjavor i Laktaši dok je građevinarstvo u ekspanziji u Gradu Istočno Sarajevo zbog unutrašnjih migracija i sve veće potražnje za novogradnjom.

Razvoj turizma predstavlja značajan izvor prihoda u Opštini Laktaši (zdravstveni turizam) i Gradu Istočno Sarajevo (zimski turizam) i Gradu Trebinju (prirodni resursi vezani za turizam). Laktaši i Doboj su poznati po termomineralnoj vodi što nudi nekoliko mogućnosti za razvoj zdravstvenog turizma.

4.5 Uticaji klimatskih promjena na zagađenje vode i lokalnu ekonomiju

Rizici vezani za klimatske promjene u BiH (uglavnom suše, bujične poplave, klizišta i rastuće temperature) su značajni i povećaće izazove u razvoju vodnog sektora. U proteklih godinama BiH je doživjela porast temperature od 1,2°C u ljetnim mjesecima i 0,8°C zimi. Sezonski početak i distribucija kiša, u protekle dvije dekade je, navodno, bio veoma promjenljiv izazivajući neočekivane poplave i periode suše zajedno sa visokim temperaturama.⁵³ Promjene u istorijskim obrascima padavina su izazvale sušu u poljoprivrednim područjima, na obradivoj zemlji, nizak tok rijeka i preopterećene izvore vode. Naime, katastrofalne poplave i klizišta iz maja 2014. su pogodile više od milion ljudi, prekinule pružanje osnovnih usluga i koštale zemlju više od 2 miliona eura u štetama, posebno u poljoprivrednom i energetsom sektoru.⁵⁴ Značajna šteta je nanesena transportnoj infrastrukturi (putevima, mostovima i željeznicama). Procjena šteta od poplava u BiH, u 2014., iznosila je oko 15% BDP – štete (9,3%) i gubicima (5,6%).⁵⁵

Na području četiri lokalne samouprave koje obuhvata Projekat u prvoj godini vodni resursi se koriste za poljoprivredne aktivnosti. Poljoprivredne aktivnosti u ovom području mogu negativno biti pogođene uticajima klimatskih promjena (kao što su poplave i klizišta) te zagađenjem i imati negativne uticaje na prehrambenu industriju koja se zasniva na poljoprivrednim aktivnostima. Glavni uticaji klimatskih promjena (poplave) i zagađenje mogu izazvati štete uzgajivačima ribe (Trebinje i Zvornik). Područje Prnjavora i Laktaša karakteriše metaloprerađivačka industrija koja je izvor dodatnog zagađenja. Očekuje se da će klimatske promjene pogoršati probleme vezane za nizak tok rijeka. Očekivane ljetne padavine u unutrašnjosti bi mogle dovesti do pada u proizvodnji hidroelektrične energije u Gradu Trebinju što bi takođe moglo ugroziti energetska bezbjednost i izvoz električne energije. Ranija iskustva su pokazala da su suše doprinijele redukcijama proizvodnje u hidroelektranama.⁵⁶ Moguće suše u ljetnim mjesecima će uticati na snabdijevanje pitkom vodom (posebno pogađajući ruralne zajednice) i turizam (dobro razvijen u Gradu Trebinju i Laktašima). Ključni uticaji klimatskih promjena će se vjerovatno osjetiti u zimskom turizmu. Pod uticajima se očekuju kraće sezone i manje pouzdani snježni pokrivač što može negativno uticati na Grad Istočno Sarajevo (planina Jahorina). Ekonomije koje se oslanjaju na preradu drveta i proizvodnju namještaja, među kojima su Istočno Sarajevo, Prnjavor i Laktaši, će takođe biti pod negativnim uticajem jer će klimatske promjene vjerovatnije štetno djelovati na osjetljivije šumske ekosisteme zbog višestrukog stresa na drveće i šumske životne sredine, uključujući sušu, napade štetočina i bolesti, povećani rizik od požara i promjene u zemljištu.⁵⁷

4.6 Zaposlenost

Prema Statističkom godišnjaku RS-a o zaposlenosti, nezaposlenosti i platama objavljenom 2020., Republički zavod za statistiku RS-a, u zadnjoj dekadi broj zaposlenih u RS-u je rastao u poređenju sa ranijim godinama (Tabela 7). Stopa zaposlenih muškaraca je veća od stope zaposlenih žena, međutim pomalo usporava u poređenju sa ranijim godinama.

Tabela 7: Broj zaposlenih, po polu, u RS-u 2017., 2018. i 2019.

Izvor: Republički zavod za statistiku RS-a

Stavka	2017.	2018.	2019.
--------	-------	-------	-------

⁵³<https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina/climate-data-historical>

⁵⁴ Procijenjeni trošak polava u smislu izgubljene dobiti i šteta bio je jednak 15 procenata BDP-a (Svjetska banka, 2015).

⁵⁵ BiH poplave. (2014.) Procjena potreba obnove, Ministarstvo spoljnih poslova Velikog Vojvodstva Luksemburg, EU, UN, WB, i Izvor sredstava za smanjenja posljedica nesreća i obnovu

⁵⁶ Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja BiH (2013.)

⁵⁷ Ibid.

Ukupan broj zaposlenih	260.608	266.309	272.366
Žene	44,38%	44,77%	45,13%
Muškarci	55,62%	55,23%	54,87%

Većina zaposlenih radi u uslužnom sektoru (*Tabela 8*).

Tabela 8: Zaposlenost po sektorima u RS-u 2019.

Izvor: Republički zavod za statistiku RS-a

Sektor zaposlenosti	Stopa zaposlenosti	Stopa zaposlenosti žena	Stopa zaposlenosti muškaraca
Poljoprivredne djelatnosti	29,8%	33,9%	27,1%
Nepoljoprivredne djelatnosti	27,1%	15,3%	34,9%
Uslužne djelatnosti	43,1%	50,8%	38,0%

U 2019. bilo je 46.000 nezaposlenih sa trendom opadanja u poređenju sa ranijim godinama. U smislu pola, bilo je više nezaposlenih žena nego muškaraca u 2019., dok je u prethodne dvije godine bilo više nezaposlenih muškaraca nego žena. Najveća stopa nezaposlenih su lica koja su nezaposlena više od tri godine. Lica sa završenom srednjom školom čine najveći dio nezaposlenih.

Tabela 9: Nezaposleni po polu, u RS-u, 2017., 2018. i 2019.

Izvor: Republički zavod za statistiku RS-a

Stavka	2017	2018	2019
Ukupno nezaposlenih (hilj.)	83	69	46
Žene	49,4%	42%	52%
Muškarci	50,6%	58%	48%

4.7 Siromaštvo

Prema Izvještaju o socijalnoj uključenosti 2017.⁵⁸, veliki dio stanovništva BiH je pogođen siromaštvom. Djeca, lica sa lošim obrazovanjem, stariji i slabi, kao i ruralno stanovništvo su oni koji žive ispod linije siromaštva.

Ključni indikatori siromaštva i nejednakosti u BiH (uporedni brojevi za 2011. i 2015.), prema podacima Agencije za statistiku BiH su dati u *Tabela 10*.

Tabela 10: Indikatori siromaštva i nejednakosti u BiH, 2011. i 2015.

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Stavka	2011.	2015.
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva	17,9%	16,9%
Relativna linija siromaštva za domaćinstvo sa jednim članom	416 KM	389 KM
Apsolutna stopa siromaštva	15%	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6

⁵⁸ 2017 Godišnji izvještaj, Savjet ministara (Direkcija za ekonomsko planiranje), decembar 2018.

Stopa siromaštva za starije (65+) i djecu (<15 godina) je viša od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva za starije je 19,6% a stopa djece koja žive u relativno siromašnim domaćinstvima je 18,7%.

4.8 Uslovi rada

Kršenje radnog zakonodavstva i zaštite zdravlja i bezbjednosti na radu je prilično često u BiH. U BiH, stopa neformalnog zapošljavanja je relativno velika (30 procenata)⁵⁹. Neformalni rad je najčešći među mladima, starima i nekvalifikovanim radnicima u poljoprivrednom sektoru. Uz to, lica koje obavljaju samostalne djelatnosti se računaju kao ona koja su neformalno zaposlena. Udruženje samostalnih sindikata BiH tvrdi da su najčešća kršenja radnih prava (a) sprječavanje da radnici koriste godišnji odmor i (b) izbjegavanje zaključivanja ugovora o radu na neodređeno vrijeme dajući prednost onima na određeno vrijeme.

U RS-u, prema zvaničnom izvještaju koji je objavila Republička uprava za inspekcijske poslove Republike Srpske-Inspektorat Republike Srpske, u svojim informativnim biltenima za prva dva tromjesečja 2019., inspekcija rada je izvršila kontrolu 2.589 organizacija u prvih šest mjeseci 2019. i utvrdila kršenje Zakona o radu od 32 procenta. Pronađeno je 198 radnika bez potpisanog ugovora o radu i bez osiguranja. U ovom periodu, zabilježene su 42 ozbiljne povrede na radu od kojih je 5 bilo smrtnih. Najčešći prekršaji radnog zakonodavstva su se odnosili na obračun plata i naknada, prekid radnog odnosa, radno vrijeme, nepostojanje ugovora o radu i na praznike i odmore. Raširena je pojava prijavljivanja manjih plata ili plate koje se daju u kovertama, posebno u građevinarskom sektoru i sektorima koji koriste mnogo gotovine (ugostiteljstvo, logistika, maloprodaja). Inspekcije rada nemaju dovoljno zaposlenih i kazne koje propisuju nisu odgovarajuće zbog niskih novčanih kazni i odugovlačenja u dostavi sudskih odluka.

4.9 Ključni rodni jaz i jaz uključenosti građana od važnosti za ovaj Projekat

U izradu ovog Okvira za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje izrađena je *Analiza rodno jaza i uključenosti građana* kao samostalni dokument. Ova Analiza se fokusira na tri pitanja, kako slijedi:

- mogućnost zaposlenja i donošenje odluka u preduzećima vodovoda i kanalizacije (ViK);
- rodna osjetljivost i druge društvene osjetljivosti u mehanizmima povratnih informacija korisnika usluga komunalnih preduzeća (informacije, zadovoljstvo i mogućnost za povratne informacije, rješavanje pritužbi, mogućnost priključenja na usluge) i
- ulazne tačke projekta za jačanje uključenosti građana i usmjeravanje korisnika usluga.

Mogućnosti zaposlenja i donošenje odluka u ViK preduzećima

Analiza pokazuje da žene, ukupno, nisu dovoljno zastupljene u vodnom sektoru u BiH (samo 22,6% od svih radnika u konsultovanim ViK preduzećima u projektnom području). Rodna raspodjela poslova je prisutna u svim konsultovanim ViK preduzećima. Obim poslova pogodnih za žene u preduzećima se proširio na inženjere ali drugi tehnički poslovi su rezervisani za muškarce. Od svih zaposlenih žena u uzorku ViK preduzeća 31,4% su inženjeri i direktori. Glavne rukovodeće pozicije imaju muškarci (u samo nekoliko ViK preduzeća direktori su žene). Razlika u plati između žena i muškaraca postoji ali u korist žena jer, u prosjeku, žene rade na bolje plaćenim radnim mjestima. Predložene intervencije za povećanje broja zaposlenih žena i žena koje odlučuju u vodnom sektoru su:

- godišnji program informisanja, izrađen i proveden u osnovnim i srednjim školama, da se motivišu djevojčice i mlade žene da odaberu tehničke profesije i grade karijeru u vodnom sektoru,

⁵⁹ https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang-en/index.htm [accessed on: 27 November 2020]

- program stipendija za djevojke koje pohađaju tehničke i opšte srednje škole,
- pripravnički staž u ViK preduzećima koji se nudi studentima završne godine u tehničkim školama je izbalansirao učešće žena i muškaraca,
- uspostavljanje komisija za zapošljavanje u preduzećima sa ravnomjernom zastupljenošću žena i muškaraca,
- planovi izgradnje kapaciteta za zaposlene i direktore sa ciljem rodne senzibilizacije radi eliminacije nesvjesne rodne pristrasnosti/indirektne diskriminacije,
- poboljšanje infrastrukture bi trebalo obezbijediti odvojene sanitarne čvorove za žene i muškarce,
- procedura unapređenja i kriteriji unapređenja su utvrđeni i objavljeni svima.

Rodna osjetljivost i druge društvene osjetljivosti u mehanizmima povratnih informacija korisnika

I interesne strane i predstavnici ViK preduzeća su prijavili visoki nivo međusobne komunikacije vezano za hitna pitanja korisnika (kao što su računi za vodu, isključenja, curenje). Kanali komunikacije su primarno lični kontakti u prostorijama preduzeća, onda telefonski, kao i elektronski e-mailom ili Viberom. Percepcija građana je da postoji dvosmjerna komunikacija sa njihovim ViK preduzećima iako smatraju da bi preduzeće moglo uzeti u obzir više njihovih sugestija. Važno pitanje je da građani obično ne znaju dovoljno o problemima koji pogađaju ovaj sektor, od stalnog nedostatka resursa za rad i održavanje do niskih tarifa koje ne pokrivaju troškove i kasnijih redovnih budžetskih transfera da se ublaže gubici preduzeća.

Mehanizmi rješavanja žalbi (GRMs) postoje u anketiranim ViK preduzećima ali svi nisu dovoljno snažni. To su zvanični mehanizmi odgovornosti za građane da daju povratnu informaciju o javnim uslugama kada se pojave problemi. Povratne informacije i pritužbe pojedinaca su dopuštene i mogu se dostaviti e-mailom, telefonom i lično. Najefikasnijim postupkom se smatra postupak direktnog kontakta dolaskom u preduzeće. Povratne informacije se takođe prikupljaju anketama i izvještajima preduzeća se navodi ih skupljaju i koriste za poboljšanje usluga.

Žene učestvuju u mehanizmima donošenja odluka na lokalnom nivou do određene mjere. Prema izvještaju iz Analize konsultativni sastanci sa građanima bi se trebali održavati sa ravnomjernom zastupljenošću žena i muškaraca, i žene bi trebalo formalno pozvati da učestvuju u dijalogu o politikama. ViK preduzeća mogu obezbijediti da se uspostavi kontakt sa ženskim udruženjima i drugim organizacijama, kao što omladinske i penzionerske organizacije, za slanje pozivnica i obezbjeđenje široke zastupljenosti građana. Umjesto toga, manje i fokusiranije konsultacije se mogu održati da se podstakne učešće žena, posebno žena iz ugroženih grupa, na kojima se one mogu osjećati slobodnije da govore.

Ulazne tačke projekta za jačanje uključenosti građana i orijentacije korisnika

Mjesne zajednice (LCs) su aktivne u održavanju javnih sastanaka o raznim pitanjima koja se tiču njihove zajednice i učestvuju na sastancima koje održavaju druge organizacije. Predstavnici ViK preduzeća učestvuju na tim sastancima kada je potrebno da se riješi neki konkretan problem kao što je poboljšanje planiranja, promjene, alternativna rješenja a građani im postavljaju pitanja. Mjesne zajednice su nedavno bile uspješne u uključivanju više žena i mladih u projekte koji su izrađeni na njihovim potrebama i doživljavaju se kao centri za učešće građana u demokratskom procesu.

Konsultativni sastanci imaju potencijal za stvaranje dugoročnog dijaloga između građana i ViK preduzeća. Njih mogu omogućiti mjesne zajednice ili organizacije civilnog društva. Ovi sastanci bi trebali biti redovni, najmanje četiri puta godišnje, i dobro organizovani, a koji će dovesti do akcionog plana koji će biti usmjeren na rezultate i identifikovati aktere odgovorne za implementaciju. Uz to, mogu se uvesti fokus grupe i kartice rezultata u zajednici za prikupljanje povratnih informacija i poboljšanje komunikacije između zajednica i pružalaca usluga.

4. 10 Rodno zasnovano nasilje, seksualno uznemiravanje, iskorištavanje i zlostavljanje

U skladu sa nalazima istraživanja koje je proveo OEBS⁶⁰ 2018., zabrinutost zbog problema nasilja nad ženama široko je rasprostranjena u BiH. Ova studija naglašava da je tek nešto manje od polovine (48%) žena u BiH iskusilo je neki oblik nasilja, seksualno uznemiravanje još of petnaeste godine. Preciznije rečeno, skoro četiri od deset žena (38%) je izjavilo je da su doživjele psihičko, fizičko ili seksualno nasilje od petnaeste godine od strane partnera ili nepartnersko nasilje (FBiH: 36%, RS: 39%). Međutim, značajno manji broj žena je izjavio da su doživjele nasilje u poređenju sa ženama iz EU, sa 35% koje su doživjele psihičko (43% u EU), 10% fizičko (20% u EU) i 4% seksualno nasilje (7% u EU) od strane partnera.⁶¹ BiH je ratifikovala ili naslijedila određeni broj međunarodnih obaveza po pitanju rodne jednakosti, sprečavanja rodno zasnovanog nasilja (GBV) uključujući UN Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1980.) i Istambulsku konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2013.).

4.1.1 Socijalno osjetljive grupe

Zapostavljeni/socijalno osjetljivi pojedinci ili grupe su potencijalno neproporcionalno pogođeni i manje sposobni da iskoriste mogućnosti koje nudi projekat zbog specifičnih teškoća ili pristupa i/ili razumijevanja informacija o projektu i njegovim uticajima na životnu sredinu i društvena pitanja i strategije ublažavanja. Takođe, takve grupe su vjerovatno isključene iz procesa konsultacija. To takođe uključuje grupe do kojih je možda teško doći zbog prepreka u komunikaciji (jezik, nepismenost), one koje su na neformalnom stambenom tržištu ili u neformalnoj ekonomiji, one koje su veoma siromašne i kojima je teško da plate regularne tarife.

Zapostavljeni/socijalno osjetljivi pojedinci ili grupe u projektnom području uključuju „domaćinstva sa niskim prihodom”; žene; mlade; ženska domaćinstva; domaćinstva starijih lica (≥ doba za penzionisanje) bez ijednog člana domaćinstva koji donosi prihod; lica sa ograničenom pokretljivošću; ili invalide; žene u ruralnim zajednicama, grupe Roma, pojedince i zajednice. Različite vrste prepreka mogu uticati na kapacitet takvih grupa da jasno izraze svoje zabrinutosti i prioritete vezano za uticaje projekta. Romsko stanovništvo se kategoriše kao najugroženija društvena grupa i Romkinje, posebno, jer su manje obrazovane od Roma. Ako imaju posao, što je rijetko, to je obično neki neprijavljeni i loše plaćeni posao. Mnoge romske porodice su teško pogođene ekonomskim posljedicama pandemije covid-19 jer su izgubili svoje nesigurne poslove. Žene u mnogim ruralnim zajednicama peru odjeću ručno uz ostale poslove u domaćinstvu. Čak i ako žive u blizini sistema vodovoda i kanalizacije neke porodice sa malim prihodima nisu priključene na takve sisteme. Za invalide u jednoj od uzorak opština je rečeno da žive u lošim uslovima i da su često odsječeni od snabdijevanja vodom zbog nagomilanih dugova. Stariji građani, žene i mušarci od 65 godina i stariji, mogu biti dobra ali podcijenjena ciljna grupa za uključivanje građana.

Socijalno osjetljive grupe u zajednicama na koje utiče projekat će dalje biti potvrđene i konsultovane, putem namjenskih sredstava, kako to bude odgovaralo. Opis metoda uključivanja koje će biti preduzete u projektu je dat u Planu uključivanja interesnih strana izrađenom za ovaj Projekat.

⁶⁰ Anketa o nasilju nad ženama koju je vodio OEBS, BiH Izvještaj o rezultatima, 2019.

⁶¹ Ibid.

5 PRAVNI OKVIR

5.1 Zahtjevi Svjetske banke

5.1.1 Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje (2016)

Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje Svjetske banke

Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje Svjetske banke (2016.)⁶² stupio je na snagu u oktobru 2018. godine. Ovim Okvirom utvrđuje se posvećenost banke održivom razvoju kroz njenu politiku i skup Ekoloških i društvenih standarda osmišljenih u cilju pružanja podrške projektima Zajmoprimaca, a radi okončanja ekstremnog siromaštva i promovisanja zajedničkog prosperiteta. Okvir Banke sastoji se od tri dijela:

Klasifikacija rizika

Banka sve projekte razvrstava prema sljedećoj klasifikaciji:

- projekti visokog rizika
- projekti značajnog rizika
- projekti umjerenog rizika
- projekti niskog rizika.

Pri utvrđivanju odgovarajuće klasifikacije rizika, Banka razmatra pitanja od značaja, kao što su:

- vrsta, lokacija, osjetljivost i obim projekta,
- priroda i intenzitet potencijalnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo,
- sposobnost i posvećenost Zajmoprimca (uključujući sve druge subjekte odgovorne za realizaciju projekta) upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo u skladu sa ESS-ima.

⁶² Dostupno u verziji na engleskom jeziku na linku: <http://pubdocs.worldbank.org/en/837721522762050108/Environmental-and-Social-Framework.pdf>

Druge oblasti rizika također mogu biti relevantne za provođenje mjera ublažavanja uticaja na životnu sredinu i društvo i ostvarenje rezultata, u zavisnosti od konkretnog projekta i konteksta u kojem se on izrađuje. One mogu obuhvatati pravna i institucionalna pitanja; prirodu ublažavanja i predloženu tehnologiju; strukture upravljanja i zakonodavstvo; te pitanja koja se tiču stabilnosti, sukoba ili bezbjednosti.

Projekti koji obuhvataju više malih podprojekata

U slučaju projekata koji obuhvataju više malih podprojekata koji se utvrđuju, izrađuju i realizuju u toku trajanja projekta, Banka vrši pregled adekvatnosti domaćih ekoloških i društvenih zahtjeva, a koji su relevantni za podprojekte, te ocjenjuje sposobnost Zajmoprimca za upravljanje rizicima i uticajima podprojekata na životnu sredinu i društvo. Projekat će, prema potrebi, uključivati mjere jačanja kapaciteta Zajmoprimca.

Zajmoprimac je u obavezi da provede odgovarajuću ekološku i društvenu procjenu podprojekata i te podprojekte izradi i realizuje na sljedeći način:

- (a) podprojekte visokog rizika, u skladu sa ESS-ima;
- (b) poprojekte značajnog, umjerenog i niskog rizika, u skladu sa domaćim zakonom i svim zahtjevima ESS-a koje Banka smatra primjenjivim za te podprojekte.

Ekološki i društveni standardi

Banka je je opredijeljena za podršku Zajmoprimcima u izradi i realizaciji projekata koji su održivi u pogledu životne sredine i društva, kao i jačanju kapaciteta ekoloških i socijalnih okvira koje primjenjuju Zajmoprimci u procjeni i upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo. Banka je za te namjene utvrdila posebne ESS-ove koji su osmišljeni u cilju izbjegavanja, svođenja na najmanju mjeru, ili ublažavanja negativnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo koje projekti imaju. Poželjni rezultati opisani su u ciljevima svakog ESS-a, uz posebne zahtjeve koji Zajmoprimcima pomažu da te ciljeve ostvare. Projekti koje Banka podržava moraju biti usklađeni sa sljedećim ESS-ima:

Ekološki i društveni standard 1	• Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo
Ekološki i društveni standard 2	• Radna snaga i uslovi rada
Ekološki i društveni standard 3	• Efikasnost resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja
Ekološki i društveni standard 4	• Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice
Ekološki i društveni standard 5	• Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno raseljavanje
Ekološki i društveni standard 6	• Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima
Ekološki i društveni standard 7	• Autohtoni narodi
Ekološki i društveni standard 8	• Kulturno nasljeđe
Ekološki i društveni standard 9	• Finansijski posrednici
Ekološki i društveni standard 10	• Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija

Ti ESS-ovi popraćeni su neobavezujućim smjernicama, napomenama o najboljim praksama, obrascima i kontrolnim listama⁶³.

Standardi koji su primjenjivi na ovaj Projekat detaljnije su opisani u nastavku.

Ekološki i društveni standard 1 – Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo primjenjuje se na sve projekte koje Banka podržava putem Finansiranja investicionih projekata. Cilj je utvrditi, ocijeniti i upravljati rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo povezanim sa svakom od faza projekta, a kako bi se postigli rezultati vezani za životnu sredinu i društvo koji odgovaraju zahtjevima Banke.

ESS1 se također primjenjuje na sve povezane objekte/aktivnosti koji moraju ispunjavati zahtjeve ESS-a u mjeri u kojoj Zajmoprimac nad tim povezanim objektima/aktivnostima ima kontrolu ili uticaj.⁶⁴

Zajmoprimac je u okviru ESS1, obavezan:

- provesti procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo za predloženi projekat, uključujući i angažman interesnih strana,
- angažovati interesne strane i objaviti odgovarajuće informacije u skladu sa ESS10,
- izraditi Plan za preuzimanje obaveza za životnu sredinu i socijalna pitanja (ESCP) i provesti sve mjere i radnje navedene u pravnom sporazumu, uključujući ESCP,
- vršiti monitoring i podnositi izvještaje o ekološkim i društvenim rezultatima projekta u odnosu na ESS-e.

Cilj zahtjeva navedenih u ESS1 je pomoći Zajmoprimcima u planiranju i izradi projekta, te sistematičnom upravljanju rizicima i uticajima projekta.

Ekološka i društvena procjena biće srazmijerna rizicima i uticajima projekta, na sveobuhvatan način će ocijeniti sve relevantne direktne, indirektno i kumulativne ekološke i društvene rizike i uticaje tokom cijelog životnog ciklusa projekta, uključujući i one koji su izričito utvrđeni u ESS2-10. Također će se utvrditi načini za unaprjeđenje izbora, razmjještaja, planiranja, projektovanja i realizacije projekata da bi se primjenjivala hijerarhija ublažavanja i stvorile mogućnosti jačanja pozitivnih uticaja. U procesu ekološke i društvene procjene primjenjuje se hijerarhija ublažavanja prema kojoj treba: (a) predvidjeti rizike i negativne uticaje i izbjegavati ih u mjeru u kojoj je to moguće, dok pozitivne uticaje i koristi za zajednicu i fizičko okruženje treba realizovati u najvećoj mogućoj mjeri, (b) u slučajevima gdje ih nije moguće izbjeći, rizike i uticaje svesti na najmanju mjeru ili smanjiti na prihvatljivu mjeru; (c) preostale negativne uticaje i rizike treba otkloniti ili ublažiti do prihvatljivog nivoa; (d) u slučajevima kada značajni preostali uticaji ostaju prisutni, nadoknaditi tamo gdje je to tehnički i finansijski izvodivo.

U slučaju projekata koji obuhvataju skup podprojekata, utvrđenih, izrađenih i realizovanih tokom Projekta, ekološka i društvena procjena provodi se uz primjenu instrumenta Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje (ESMF). U ESMF-u se navode principi, smjernice i postupci za procjenu rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo svih budućih podprojekata.

Ekološki i društveni standard 2 – Radna snaga i uslovi rada reguliše uslove rada, a područje njegove primjene zavisi od vrste radnih odnosa između Zajmoprimca i radnika na projektu. Pojam „radnik na projektu“ podrazumijeva:

⁶³ Dostupno na engleskom jeziku na linku: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework/brief/environmental-and-social-framework-resources#guidancenotes>

⁶⁴ Termin „povezani objekti“ označava objekte ili aktivnosti koji se ne finansiraju u okviru projekta a koji su: (a) direktno i u znatnoj mjeri povezani sa projektom; (b) sprovode se, ili se njihovo sprovođenje planira u isto vrijeme kada i projekat; i (c) neophodni su za projekat da bi on bio održiv i ne bi se gradili, proširivali ili provodili da projekat ne postoji. Da bi neki objekat ili aktivnost bili definisani kao povezani objekti, moraju biti ispunjena sva tri kriterija.

- a) osobe koje je Zajmoprimac direktno zaposlio ili angažovao (uključujući predlagača projekta i agencije za realizaciju projekta) na radu vezanom isključivo za projekat (direktni radnici);
- b) osobe koje su zaposlila ili angažovala treća lica za obavljanje poslova vezanih za ključne funkcije projekta, bez obzira na mjesto (vanjski saradnici);
- c) osobe koje su zaposlili ili angažovali glavni dobavljači Zajmoprimca (radnici na primarnom snabdijevanju); i
- d) osobe koje su zaposlene ili angažovane na komunalnim radovima (komunalni radnici).

Ciljevi ESS2 su:

- unaprjeđivati bezbjednost i zdravlje na radu.
- podsticati fer postupanje, nediskriminaciju i jednake mogućnosti za radnike na projektu.
- štitiiti radnike na projektu, uključujući ugrožene radnike, kao što su žene, osobe sa invaliditetom, djecu (radno sposobnu, u skladu sa ovim ESS-om) i radnike migrante, vanjske saradnike, komunalne radnike i radnike na primarnom snabdijevanju.
- sprječavati primjenu svih oblika prisilnog rada i dječijeg rada.
- podržavati principe slobode udruživanja i kolektivnog pregovaranja radnika na projektu na način koji je u skladu sa domaćim pravom.
- radnicima na projektu obezbijediti dostupna sredstva za iznošenje problema u pogledu radnog mjesta.

Ekološki i društveni standard 3 – Efikasnost resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja navodi zahtjeve za rješavanje pitanja efikasnosti resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja tokom cijelog životnog ciklusa projekta u skladu sa dobrom međunarodnom industrijskom praksom. Primjenjivost ovog EES-a utvrđuje se za vrijeme ekološke i društvene procjene.

Ciljevi ESS3 su:

- unaprjeđivati održivo korištenje resursa, uključujući energiju, vodu i sirovine.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru negativni uticaj na ljudsko zdravlje i životnu sredinu izbjegavanjem ili svođenjem na najmanju mjeru zagađenja izazvanog aktivnostima u sklopu projekta.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru emisije kratkotrajnih i dugotrajnih klimatskih zagađivača vezane za projekat.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru stvaranje opasnog i neopasnog otpada.
- svesti na najmanju mjeru rizike i uticaje povezane sa korištenjem pesticida i upravljati tim rizicima i uticajima.

Zajmoprimac je u cilju unaprjeđenja efikasne potrošnje energije, vode i sirovina, kao i drugih resursa, dužan primjenjivati tehnički i finansijski izvodiive mjere. Tim mjerama se u oblikovanje proizvoda i proizvodne procese ugrađuju principi čistije proizvodnje, a da bi se sačuvala sirovine, energija, voda i drugi resursi.

Pored toga, Zajmoprimac je dužan izbjegavati ispuštanje zagađivača, ili kada ono nije moguće, svesti na najmanju mjeru i kontrolisati koncentraciju i maseni protok njihovog ispuštanja primjenom nivoa uspješnosti i mjera koje su propisane domaćim zakonom ili Smjernicama Grupe Svjetske banke za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost⁶⁵, u zavisnosti od toga koji je propis strožiji. To važi za ispuštanje zagađivača u vazduh, vodu i tlo zbog redovnih, neredovnih i okolnosti izazvanih nesretnim slučajem, i sa potencijalnim lokalnim, regionalnim i prekograničnim uticajem.

⁶⁵ Smjernice Grupe Svjetske banke za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost (EHSG), dostupno na linku: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Sustainability-At-IFC/Policies-Standards/EHS-Guidelines/

Sprječavanje zagađenja i upravljanje zagađenjem obuhvata upravljanje:

- zagađenjem vazduha
- opasnim i neopasnim otpadom
- hemikalijama i štetnim materijalom
- pesticidima.

Ekološki i društveni standard 4 – Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice bavi se pitanjem rizika po zdravlje, bezbjednost i sigurnost i posljedicama po zajednice zahvaćene projektom i, shodno tome, odgovornošću Zajmoprimaca da te rizike i uticaje izbjegnu ili svedu na najmanju mjeru, posebno imajući u vidu osobe koje mogu biti ugrožene zbog posebnih okolnosti u kojima se nalaze.

Ciljevi ESS4 su:

- predvidjeti i izbjeći negativne posljedice po zdravlje i bezbjednost zajednica zahvaćenih projektom za vrijeme životnog ciklusa projekta, a koje su izazvane redovnim i vanrednim okolnostima.
- u projektovanju i izgradnji infrastrukture, uključujući brane, promovisati kvalitet i bezbjednost, kao i pitanja vezana za klimatske promjene.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru izloženost zajednice rizicima u saobraćaju i rizicima po bezbjednost na putevima vezanim za projekat.
- uspostaviti efikasne mjere za rješavanje pitanja vanrednih događaja.
- obezbijediti da se zaštita osoblja i imovine vrši na način kojim se rizici po zajednice zahvaćene projektom izbjegavaju ili svode na najmanju mjeru.

Ekološki i društveni standard 5 – Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno raseljavanje primjenjuje se na ovaj projekat. Izrađen je Okvir politike raseljavanja, a za svaki podprojekat koji uključuje otkup zemljišta i prisilno raseljavanje, bez obzira da li se radi o fizičkom premještanju, treba izraditi Plan raseljavanja u skladu sa RPF-om koji odobrava Svjetska banka i koji se objavljuje u zemlji. Procesom provjere izvršice se provjera svih podprojekata koji mogu uključivati nedobrovoljni otkup zemljišta.

Ekološki i društveni standard 6 – Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima važi za sve projekte koji mogu potencijalno uticati na biodiverzitet ili staništa, bilo pozitivno ili negativno, direktno ili indirektno, ili čija uspješnost zavisi od biodiverziteta. Također se primjenjuje i na sve projekte koji uključuju primarnu proizvodnju i/ili iskorištavanje živih prirodnih resursa⁶⁶.

Ciljevi ESS6 su:

- zaštititi i očuvati biodiverzitet i staništa.
- primjenjivati hijerarhiju ublažavanja kod izrade i realizacije projekata koji mogu uticati na biodiverzitet.
- unaprjeđivati održivo upravljanje živim prirodnim resursima.
- podržavati izvore zarade lokalne zajednice.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru stvaranje opasnog i neopasnog otpada.

Zajmoprimac je dužan da izbjegava negativne uticaje na biodiverzitet i staništa, a kada to nije moguće, Zajmoprimac provodi mjere kojima se negativni uticaji svode na minimum i ponovo uspostavlja biodiverzitet u skladu sa hijerarhijom ublažavanja navedenom u ESS1 i zahtjevima ovog ESS-a. U slučajevima gdje se utvrde značajni rizici i negativni uticaji na biodiverzitet, Zajmoprimac izrađuje i provodi Plan upravljanja

⁶⁶ Iskorištavanje živih prirodnih resursa, kao što je riba i druge vrste akvatičnih i kopnenih organizama i drveta, odnosi se na proizvodne djelatnosti koje uključuju vađenje tih resursa iz prirodnih i modifikovanih ekosistema i staništa.

biodiverzitetom⁶⁷. Plan upravljanja biodiverzitetom (BMP) obuhvata ključne ciljeve vezane za biodiverzitet, aktivnosti za postizanje tih ciljeva, plan realizacije, institucionalne odgovornosti i odgovornosti koje uključuju oba pola, procjenu troškova i obezbjeđivanja resursa.

Ekološki i društveni standard 7 – Autohtoni narodi ne primjenjuje se na ovaj Projekat, zbog činjenice da u Bosni i Hercegovini nema društvenih ili kulturoloških grupa sa posebnim karakteristikama utvrđenim ESS-om 7.

Ekološki i društveni standard 8 – Kulturno nasljeđe navodi opšte odredbe o rizicima i uticajima projektnih aktivnosti na kulturno nasljeđe. Pojam „kulturno nasljeđe“ obuhvata materijalno i nematerijalno nasljeđe, koje se prepoznaje i cijeni na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i globalnom nivou. Kulturno nasljeđe u materijalnom i nematerijalnom obliku obezbjeđuje kontinuitet između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Ciljevi ESS8 su:

- promovisati pravednu raspodjelu koristi ostvarenih korištenjem kulturnog nasljeđa.
- rješavati pitanje kulturnog nasljeđa u sklopu održivog razvoja.
- promovisati konstruktivne konsultacije sa interesnim stranama u vezi sa kulturnim nasljeđem.
- štititi kulturno nasljeđe od negativnih uticaja projektnih aktivnosti i podržavati njegovo očuvanje.

Zahtjevi ESS-a 8 važe za sve projekte za koje je vjerovatno da će sa sobom nositi rizike ili uticaje na kulturno nasljeđe. To se odnosi na projekat koji:

- a) uključuje iskopavanje, rušenje, pomijeranje tla, plavljenje ili druge promjene u fizičkoj okolini;
- b) čija se lokacija nalazi u zakonom zaštićenoj zoni ili zakonski utvrđenoj tampon-zoni;
- c) čija se lokacija nalazi na priznatoj lokaciji kulturnog nasljeđa ili u njenoj blizini;
- d) je izrađen posebno za podršku očuvanju, upravljanju i korištenju kulturnog nasljeđa.

Ekološki i društveni standard 9 – Finansijski posrednici nije primjenjiv na ovaj Projekat.

Ekološki i društveni standard 10 – Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija priznaje važnost otvorenog i transparentnog angažmana između Zajmoprimca i interesnih strana u projektu, kao osnovnog elementa dobre međunarodne prakse. Efikasno uključivanje interesnih strana može unaprijediti ekološku i društvenu održivost projekata, jačati prihvatanje projekta, te znatno doprinijeti njegovom uspješnom planiranju i realizaciji.

Ciljevi ESS10 su:

- uspostaviti sistematski pristup za uključivanje interesnih strana koji će Zajmoprimcima pomoći da prepoznaju interesne strane i grade i održavaju konstruktivan odnos sa njima, a naročito sa stranama zahvaćenim projektom.
- procijeniti stepen interesa interesne strane i podrške projektu i omogućavanje uvažavanja stavova interesnih strana kod izrade projekta i rezultata vezanih za životnu sredinu i društvo.
- promovisati i obezbijediti sredstva za učinkovit i sveobuhvatan angažman sa stranama zahvaćenim projektom tokom cijelog životnog ciklusa projekta na pitanjima koja bi eventualno mogla na njih uticati.
- blagovremeno dostavljati interesnim stranama odgovarajuće informacije o projektu o rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo i to na jasan i pristupačan način i u razumljivom i dostupnom formatu.

⁶⁷ U zavisnosti od prirode i obima rizika i uticaja, a u cilju rješavanja pitanja kulturnog nasljeđa kao sastavnog aspekta održivog razvoja projekta, Plan upravljanja biodiverzitetom može biti samostalan dokument ili biti u sklopu Plana preuzimanja obaveza za životnu sredinu i socijalna pitanja u okviru ESS-a 1.

- obezbijediti stranama zahvaćenim projektom dostupna i sveobuhvatna sredstva za pokretanje pitanja i ulaganje žalbi, i omogućavanje Zajmoprimcima da na te žalbe odgovore i postupaju po njima.

5.2 Pregled ekoloških i društvenih zahtjeva

5.2.1 Postupak ekološke procjene

Postupak izdavanja ekološke dozvole i postupak Procjene uticaja na životnu sredinu (EIA) U RS-u propisani su:

- Zakonom o zaštiti životne sredine⁶⁸,
- Pravilnikom o projektima za koje se sprovodi procjena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja i obimu procjene uticaja na životnu sredinu⁶⁹ (u daljem tekstu: Pravilnik o EIA RS)
- Pravilnik o postrojenjima koja mogu biti izgrađena i puštena u rad samo ukoliko imaju ekološku dozvolu⁷⁰ (Pravilnik o izdavanju dozvola RS-a).

Pravilnikom o EIA RS-a utvrđuju se projekti za koje je obavezno sprovođenje EIA, projekti za koje Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS (RS MPPCEE) odlučuje da li je potrebno sprovođenje EIA i o njenom obimu. Pravilnikom o izdavanju dozvola RS-a utvrđeni su projekti za koje nije potrebno sprovoditi EIA, ali za koje je ekološka dozvola obavezna.

Postupak EIA sprovodi se u dvije faze:

1. Postupak prethodne EIA u kojem se odlučuje:
 - a) da li je potrebna procjena,
 - b) obimu procjene, ako je potrebna.
2. Postupak EIA

Postupak prethodne EIA pokreće se na osnovu zahtjeva koji podnosilac zahtjeva podnosi RS MPPCEE-u, koje je u obavezi da kopiju zahtjeva proslijedi i omogući pregled prateće dokumentacije sljedećim subjektima: organu uprave nadležnom za poslove građenja u jedinici lokalne samouprave na čijem području bi se projekat izvodio⁷¹; organima uprave i organizacijama nadležnim za zaštitu životne sredine, organima i organizacijama koji mogu biti izloženi značajnom uticaju projekta⁷², organu nadležnom za zaštitu životne sredine FBiH i BD-a ili druge države, ako je riječ o projektu sa značajnim uticajem na životnu sredinu FBiH, BD-a ili druge države. Takvi organi imaju pravo dati mišljenje u roku od 30 dana od dana prijema kopije zahtjeva u pisanoj formi.

MPPCEE RS-a odlučuje o zahtjevu rješenjem kojim:

- (i) Utvrđuje obavezu podnosioca zahtjeva da sprovede EIA i izradi studiju o EIA i
- (ii) Određuje okvirni obim i sadržaj studije ili
- (iii) Utvrđuje da sprovođenje EIA i studija nisu potrebni

MPPCEE RS-a odlučuje o potrebi sprovođenja procjene uticaja za projekte na osnovu sljedećih kriterijuma predviđenih Pravilnikom RS-a:

- karakteristika projekta (veličina projekta, kumulisanje s uticajima drugih projekata, upotreba prirodnih resursa, proizvodnja otpada, štetni uticaji na životnu sredinu);
- rizika od nesreća s obzirom na supstance koje se koriste i tehnologije koje se primjenjuju;

⁶⁸ Službeni glasnik RS br. 71/12 i 79/15

⁶⁹ Službeni glasnik RS br. 124/12

⁷⁰ Službeni glasnik RS br. 124/12

⁷¹ U slučaju kada je Ministarstvo RS-a nadležno za izdavanje lokacijskih uslova.

⁷² Organima nadležnim za zaštitu prirode, organima nadležnim za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, organima nadležnim za poljoprivredu, šumarstvo, vodoprivredu, organima nadležnim za zaštitu bilja i drugim zainteresovanim organima.

- lokacije projekta i osjetljivosti životne sredine područja koje može biti pod uticajem projekta, naročito u pogledu:
 - postojeće upotrebe zemljišta
 - relativne raspoloživosti, kvaliteta i samoobnavljajućeg kapaciteta prirodnih resursa područja, i
 - apsorpcionog kapaciteta prirode s naročitom pažnjom na močvare, priobalne i vodozaštitne zone, kraška područja, planinska i šumska područja, područja rijetkih i ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, zaštićena prirodna područja i nacionalne parkove, spomenike prirode i zaštićene pejzaže, područja u kojima su standardi kvaliteta životne sredine prekoračeni postojećim postrojenjima i aktivnostima, gusto naseljena područja, pejzaže od istorijskog, kulturnog i arheološkog značaja;
- karakteristika potencijalnog uticaja (obim uticaja (posebno u pogledu geografske oblasti i brojnosti stanovništva), vjerovatnoće, trajanja, učestalosti, složenosti, intenzivnosti i reverzibilnosti uticaja) Karakteristika potencijalnog uticaja (obim uticaja (posebno u pogledu geografske oblasti i brojnosti stanovništva), vjerovatnoće, trajanja, učestalosti, složenosti, intenzivnosti i reverzibilnosti uticaja).

Pri određivanju obima procjene uticaja, MPPCEE RS-a će za svaki pojedinačni slučaj uzeti u obzir sljedeće faktore i njihov međusobni uticaj: opis lokacije, prikaz stanja životne sredine, opis projekta, opis mogućih uticaja, specifikaciju i opis mjera za ublažavanje, smanjenje i/ili uklanjanje uticaja na životnu sredinu, specifikaciju i opis mjera i aktivnosti za praćenje uticaja, opis razmatranih alternativa i razloga za odabir predmetne alternative, opis mogućih uticaja na životnu sredinu FBiH, BD-a ili druge države.

MPPCEE RS-a u roku od 15 dana od dana uručenja rješenja o obavezi sprovođenja procjene uticaja i obimu procjene uticaja podnosiocu zahtjeva dostavlja rješenje drugim nadležnim organima i postavlja ga na svoju internet-stranicu ili internet-stranicu Vlade RS-a u periodu od 30 dana.

Postupak EIA. Nakon dobijanja rješenja o obavezi sprovođenja EIA, podnosilac zahtjeva je obavezan da podnese zahtjev za izradu studije EIA ovlaštenom pravnom licu. U roku od 15 dana po prijemu zahtjeva za odobravanje studije EIA (uključujući studiju EIA), MPPCEE RS-a je obavezan dostaviti kopiju zahtjeva drugim nadležnim organima koji u roku od 30 dana daju mišljenje u pisanoj formi o zahtjevu i posebno o studiji. Postupak EIA također uključuje obavezu sprovođenja javnih konsultacija, kao i reviziju studije kojom se provjerava stručni kvalitet studije. Rješenje o odobravanju studije EIA donosi MPPCEE RS-a u roku od 60 dana od dana prijema studije u konačnom obliku.

Postupak izdavanja ekoloških dozvola. Za postrojenja za koja nije obavezna EIA, MPPCEE RS-a izdaje ekološku dozvolu na osnovu zahtjeva za ekološku dozvolu i dokaza koji se dostavljaju uz zahtjev. MPPCEE RS-a obavještava javnost i odgovarajuće zainteresovane strane o sadržaju zahtjeva u jednom od dnevnih listova u RS-u. U slučaju prekograničnih pitanja, zahtjev će se također dostaviti dotičnom entitetu, Brčko distriktu ili drugoj državi. Javnost može u roku od 30 dana od dana objavljivanja obavještenja podnijeti mišljenje o zahtjevu i priloženoj dokumentaciji, u pisanoj formi. MPPCEE RS-a donosi rješenje o izdavanju ekološke dozvole ili rješenje o odbijanju zahtjeva u roku od 60 dana od dana prijema urednog zahtjeva za izdavanje ekološke dozvole. Ekološka dozvola važi pet godina.

5.2.2 Propisi o upravljanju otpadom

U RS-u, u skladu sa *Zakonom o upravljanju otpadom*⁷³, za sva postrojenja za koja se izdaje ekološka dozvola priprema se i donosi plan upravljanja otpadom, koji sadrži:

- dokumentaciju o otpadu koji nastaje u procesu rada postrojenja, kao i otpadu čije se iskorišćenje vrši u postrojenju ili čije odlaganje obavlja postrojenje (vrste, sastav i količine otpada),
- mjere koje se preduzimaju u cilju smanjenja proizvodnje otpada, posebno opasnog otpada,

⁷³ Službeni glasnik RS, br. 111/13, 106/15 i 16/18

- postupke i načine razdvajanja različitih vrsta otpada, posebno opasnog otpada i otpada koji će se ponovo koristiti, radi smanjenja količine otpada za konačno odlaganje i
- način skladištenja, tretmana i odlaganja otpada.

U nastavku su navedene kategorije otpada koji bi mogao biti proizveden kao rezultat aktivnosti koje će potencijalno biti obuhvaćene ovim Projektom u skladu sa Pravilnikom o kategorijama, ispitivanju i klasifikaciji otpada⁷⁴.

Tabela 11: Otpad iz aktivnosti koje će potencijalno biti obuhvaćene Projektom - RS

Djelatnost iz koje potiče otpad	Šifra iz Pravilnika
Otpadi iz poljoprivrede, hortikulture, akvakulture, šumarstva, lova i ribolova, pripreme i prerade hrane	02 00 00
Otpadi od proizvodnje, formulacije, snabdijevanja i upotrebe premaza (boje, lakovi i staklene glazure), lijepkovi, zaptivači i štamparske boje	08 00 00
Otpadi od ulja i ostataka tečnih goriva (osim jestivih ulja i onih u poglavljima 05, 12 i 19)	13 00 00
Otpad od ambalaže, apsorbenti, krpe za brisanje, filterski materijali i zaštitne tkanine, ako nije drugačije specifikovano	15 00 00
Otpadi koji nisu drugačije specifikovani u katalogu	16 00 00
Građevinski otpad i otpad od rušenja	17 00 00
Otpadi iz postrojenja za obradu otpada, pogona za tretman otpadnih voda van mjesta nastajanja i pripremu vode za ljudsku potrošnju i korišćenje u industriji	19 00 00
Komunalni otpad i slični komercijalni i industrijski otpadi, uključujući odvojeno sakupljene frakcije	20 00 00

5.2.3 Propisi o upravljanju vodama

U RS-u, *Zakonom o vodama RS-a*⁷⁵ propisano je da se sljedeći vodoprivredni akti moraju pribaviti u slučaju projekta koji uključuje npr. izgradnju objekata za zaštitu od poplava, kao i bilo koje druge aktivnosti koje bi mogle uticati na količinu i kvalitet voda:

vodne smjernice, kojima se propisuju način i uslovi po kojima će nadležno ministarstvo dozvoliti iskorištavanje vode (izdaju se u fazi urbanističke dozvole, odnosno lokacijskih uslova u RS-u).
 vodna saglasnost, kojom se potvrđuje da je dokumentacija priložena uz zahtjev za vodnu saglasnost u skladu sa prethodnom vodnom saglasnošću i vodnim smjernicama u RS, propisima o vodama i planskim dokumentima (izdaju se prije građevinske dozvole u RS-u)
 vodna dozvola, kojom se potvrđuje da su ispunjeni svi zahtjevi koji su navedeni u vodnoj saglasnosti (izdaje se prije upotrebne dozvole u RS-u). Vodnom se dozvolom utvrđuje namjena, način i uslovi iskorištavanja vode, režim rada objekata i postrojenja, način i uslovi ispuštanja otpadnih voda, način i uslovi odlaganja čvrstog i tečnog otpada i drugi uslovi. Njom se utvrđuju i obaveze podnosioca zahtjeva vezane za mjerenje otpadnih voda, učestalost mjerenja, kontrolu kvaliteta i vođenje evidencija o iskorištenoj vodi, kao i obaveze vezane za obračun i plaćanje vodnih naknada.

Entitetskim zakonom o vodama predviđeno je da se ekološka dozvola izdaje na osnovu prethodno pribavljene prethodne vodne saglasnosti/vodnih smjernica. Time je osigurano da ministarstvo životne sredine može uključiti u ekološku dozvolu sve preporuke i mjere vezane za zaštitu voda. U RS-u, vodnu dokumentaciju izdaju Javna ustanova "Vode Srpske" i jedinice lokalne samouprave.

5.2.4 Propisi o građenju

U RS-u, u skladu sa Zakonom o uređenju prostora i građenju⁷⁶, potrebno je pribaviti lokacijske uslove, dozvolu za građenje i upotrebnu dozvolu za projektovanje i izgradnju objekata. Ovisno o vrsti objekta, te uslove odnosno dozvole izdaju MPPCEE RS-a ili jedinice lokalne samouprave (gradovi ili opštine).

⁷⁴ Službeni glasnik RS, br. 19/15 i 79/18

⁷⁵ Službeni glasnik RS, br. 50/06, 92/09, 121/12 i 74/17

⁷⁶ Službeni glasnik RS, br. 40/13, 106/15, 3/16, 84/19

U Zakonu je navedena dokumentacija koja se mora voditi na gradilištima, uključujući organizacionu šemu gradilišta. Šema uključuje elaborat zaštite na radu koji izrađuje izvođač.

5.2.5 Otkup zemljišta

Otkup zemljišta u RS-u uređen je Zakonom o eksproprijaciji RS⁷⁷ kojim se utvrđuju uslovi i postupak eksproprijacije nepokretnosti za izgradnju objekata od javnog interesa, pravo na naknadu i iznosi naknade, postupanje po žalbama i sporovima i druga pitanja koja se odnose na proces eksproprijacije.

5.2.6 Propisi o radnim uslovima

Radno zakonodavstvo i bezbjednost na radu u RS-u su regulisani sljedećim propisima:

- Zakon o radu RS-a⁷⁸: Uređuje radne odnose, prava, obaveze i odgovornosti iz ugovora o radu, zaključivanje ugovora o radu, radno vrijeme, pauze i odmor, opštu zaštitu radnika, plate, naknade i druga primanja, prestanak ugovora o radu, zaštita prava radnika, kao i organizovanje radnika i poslodavaca.
- Zakon o zaštiti na radu RS-a⁷⁹: Uređuje zaštitu i zdravlje na radu kao djelatnost od opšteg interesa, odgovornost za sprovođenje i unapređivanje bezbjednosti i zdravlja na radu, prava, obaveze, odgovornosti i preventivne mjere.

Ključne odredbe **radnog prava** u RS-u su:

Ugovori o radu mogu se zaključiti na **neodređeno ili određeno vrijeme**, nepuno radno vrijeme, za privremene i povremene poslove, kao i za rad izvan prostorija poslodavca. Zakoni propisuju detaljne rokove i uslove i trajanje takvih ugovora.

Zakon **zabranjuje diskriminaciju** u pogledu zahtjeva vezanih za zapošljavanje i odabira kandidata, obrazovanja, obuke i profesionalnog usavršavanja, unapređenja i prestanka ugovora o radu. Trudnoća i korištenje porođajnog odsustva ne mogu biti razlog za nezapošljavanje žene niti za neprodužavanje ugovora o radu.

Zakon propisuje da je **minimalna dob za zapošljavanje** 18 godina za zaključivanje ugovora o radu, sa izuzetkom dopuštanja zapošljavanja licima između 15 i 18 godina, uz saglasnost zakonskog zastupnika i na osnovu ljekarskog uvjerenja izdatog od strane zdravstvene ustanove, kao i pod uslovom da dati posao ne ugrožava zdravlje, moral i obrazovanje maloljetnog lica.

Poslodavac je dužan prijaviti radnika na penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje za slučaj nezaposlenosti.

Radnik ima pravo na platu i naknadu plate u trajanju odsustva sa rada, kao i na radne uslove kojima se obezbjeđuje bezbjednost i zaštita njegovog života i zdravlja na radu.

Puno radno vrijeme traje, u pravilu, 40 sati sedmično. **Prekovremeni** rad je dozvoljen u RS-u trajanju od najviše 10 sati sedmično.

Radnik ima pravo na **povećanu** platu za prekovremeni rad, noćni rad i rad u toku godišnjeg odmora.

Zakon detaljno utvrđuje **odmore** na koje radnik ima pravo u toku rada (odmori u toku radnog vremena, dnevni, sedmični i godišnji odmor).

Zakon predviđa da radnik koji smatra da mu je poslodavac povrijedio neko pravo iz radnog odnosa može **zahtijevati od poslodavca ostvarivanje tog prava**. Zakonom RS-a propisano je da je poslodavac dužan odgovoriti na takav zahtjev u roku od 30 dana. Zakon predviđa mehanizam **mirnog rješavanja sporova**, kao i **podnošenje tužbi sudovima**⁸⁰.

⁷⁷ Službeni glasnik RS, br. 112/06, 37/07, 66/08 i 110/08

⁷⁸ Službeni glasnik RS, br. 1/16 i 66/18

⁷⁹ Službeni glasnik RS, br. 1/08, 13/10

⁸⁰ U skladu s anketom objavljenom na internetskoj stranici Inicijative za monitoring evropskih integracija BiH, prosječno trajanje radnih sporova u BiH je 313 dana (izvor: Inicijative za monitoring evropskih integracija BiH) http://eu-monitoring.ba/trajanje-sudskih-postupaka-uantidiskriminacijskim-predmetima/#_ftn7 [pristupljeno: 29. septembra 2019. godine]. Iako se, u skladu sa Zakonom o parničnom

Ključne odredbe **zakonodavstva o zaštiti zdravlja i bezbjednosti na radu** (OHS) u RS-u su:

Poslodavac je dužan **osigurati OHS i obezbijediti potrebna sredstva** za provođenje i unapređivanje OHS, kao i organizovati **obuku iz oblasti OHS** za radnike,
Radniku se mora obezbijediti radna sredina, sredstva za rad i oprema za ličnu zaštitu koji ne ugrožavaju bezbjednost i zdravlje radnika i drugih lica,
Radnik je dužan koristiti opremu za ličnu zaštitu i pridržavati se drugih uputstava vezanih za bezbjednost na radu.

postupku RS-a, za radne sporove smatra da su hitne naravi, oni traju nekoliko godina i imaju negativne implikacije po ekonomski položaj obje stranke.

6 INSTITUCIONALNA STRUKTURA

6.1 Institucije na nivou BiH

U skladu sa Dejtonskim sporazumom, pitanja kao što su spoljna politika, spoljnotrgovinska politika i carinska politika spadaju u područje nadležnosti institucija BiH. Sve vladine funkcije i ovlasti, koje nisu izričito dodijeljene institucijama BiH, pripadaju entitetima/Distriktu. To uključuje vodoprivredu, zaštitu životne sredine, poljoprivredu, zemljište i šumarstvo. Međutim, državni nivo ima određene nadležnosti u oblastima vezanim za provođenje međunarodnih ugovora, zaštitu životne sredine i vodoprivredu.

Na državnom nivou, Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa (MoFTER) je, između ostalog, nadležno za poslove i dužnosti iz nadležnosti BiH koji se odnose na definisanje politike, osnovnih principa, koordinisanje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih vlasti i institucija na međunarodnom planu u područjima poljoprivrede, energetike, zaštite životne sredine, razvoja i korištenja prirodnih resursa i turizma. Kada je riječ o vodoprivredi, Odsjek za vodne resurse MoFTER-a doprinosi, kroz regionalnu i međunarodnu saradnju, kao i saradnju sa entitetskim institucijama, boljem upravljanju i korištenju vodnih resursa u BiH i šire.

BiH je potpisnica nekoliko konvencija i protokola iz te oblasti, među kojima su **Konvencija o zaštiti i održivom korištenju rijeke Dunav i Okvirni sporazum o slivu rijeke Save**, sa više povezanih protokola. Odsjek za vodne resurse aktivno je uključen u provođenje navedenih sporazuma. Osim toga, taj Odsjek učestvuje u realizaciji više projekata u zemlji, kao i na regionalnom nivou, koji doprinose održivom upravljanju vodnim resursima u BiH.

6.2 Institucije na nivou RS-a

Ustavom RS-a⁸¹ utvrđeno je da vlasti RS-a organizuju i obezbjeđuju zaštitu životne sredine. U Tabelu 12 dat je pregled institucija nadležnih za zaštitu životne sredine u RS-u.

Tabela 12: Institucije na nivou RS-a nadležne za pitanja vodoprivrede i životne sredine od značaja za ovaj Projekat

Institucija	Nadležnosti
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS-a	Upravni, stručni i drugi poslovi u području vodoprivrede, upravljanja dvama riječnim slivovima (sliv rijeke Save i sliv rijeke Trebišnjice). Ovo Ministarstvo nadležno je za izradu i usvajanje planova u sektoru vodoprivrede, bilans voda, provedbu zaštite od štetnog djelovanja voda, utvrđivanje uslova i izdavanje vodnih dozvola, provedbu i organizaciju kontrole kvaliteta voda, monitoring, hidromelioraciju, uspostavu i održavanje informacionih sistema, vođenje registara; izrada strategija, programa, monitoring i koordinacija rada drugih organizacija u području vodoprivrede i druge aktivnosti utvrđene zakonom.
Javna ustanova „Vode Srpske“	Organizuje hidrološki monitoring i monitoring kvaliteta voda, monitoring ekološkog stanja površinskih voda, monitoring kvaliteta podzemnih voda. Izrađuje izvještaje o stanju kvaliteta voda i preporučuje neophodne mjere za postizanje ciljeva vezanih za zaštitu voda, regulaciju voda, zaštitu od štetnog djelovanja voda i korištenje voda. Izdaje vodne akte i nalaže mjere koje subjekti moraju poštovati u periodima važenja tih akata. Uspostavlja i upravlja vodnim informacionim sistemom.
Ministarstvo za prostorno	Integralno planiranje i uređenje prostora, primjena prostornog plana RS-a, davanje

⁸¹ Službenik glasnik RS, br. 21/92 – revidirani tekst, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05 i 117/05.

Institucija	Nadležnosti
uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS-a	saglasnosti na prostorne planove jedinica lokalne samouprave i posebnih područja, urbanističke i regulacione planove, integralna zaštita i opšte unaprjeđenje životne sredine i prirode, istraživanje, planiranje i upravljanje kroz mjere zaštite životne sredine, zaštita ozonskog sloja, monitoring klimatskih promjena, sveobuhvatna zaštita dobara od opšteg interesa, prirodnih resursa, prirodne i kulturne baštine, izdavanje ekoloških dozvola.
Ministarstvo finansija RS-a	Sistem finansiranja opštih društvenih potreba, sistem poreza, doprinosa i drugih dažbina, sistem finansiranja i formiranja razvojnih fondova, upravljanje novčanim tokovima, dnevno praćenje novčanih sredstava, nadzor nad namjenskim korišćenjem sredstava Republike i poslova društvenih prihoda utvrđenih zakonom.

7 PROCJENA RIZIKA PO ŽIVOTNU SREDINU I DRUŠTVO

7.1 ESS-i od značaja za Projekat

U nastavku se navodi pregled EIS standarda Svjetske banke koji se smatraju primjenjivim na Projekat modernizacije WSS-a u momentu ocjene, kao i kratko objašnjenje njihovog značaja.

Tabela 13: ESS-i koji se smatraju značajnim za Projekat modernizacije WSS u momentu ocjene

ESS		Važnost za WSSM
ESS1	Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo	Ovaj standard služi kao smjernica za izradu E&S instrumenata, uključujući one koji su izrađeni za Projekat WSSM: (i) ESMF, (ii) SEP, (iii) RPF (iv) LMP i odgovarajuću procjenu rizika za pojedine aktivnosti koje se provode u okviru projekta.
ESS2	Radna snaga i uslovi rada	Ovaj standard služi kao smjernica za stvaranje zdravih odnosa između radnika i posloводства. Glavni rizik koji je vezan za radnu snagu je rizik od neformalnog rada. Rizici neplaćenog i potplaćenog rada, preopterećenosti poslom, loših uslova zapošljavanja, nedostatka mjera zaštite zdravlja na radu i bezbjednosti na radu, uskraćenog pristupa socijalnom, penzijskom ili zdravstvenom osiguranju povezani su sa neformalnim radom. Radi obezbjeđivanja usklađenosti trećih lica, tj. različitih izvođača sa zahtjevima iz ESS2, izrađeni su kontrolna lista za provjeru radne snage i usklađenosti i postupci praćenja i evaluacije koje treba obavezno uključiti u tendersku dokumentaciju.
ESS3	Efikasnost resursa i upravljanje i sprečavanje zagađenja	Ovim standardom utvrđeni su zahtjevi za rješavanje pitanja efikasnosti resursa i sprečavanje zagađenja i upravljanje zagađenjem u toku cijelog životnog ciklusa projekta. Obzirom da većina aktivnosti uključuje građevinske radove, glavni rizik je da izvođači radova neće biti upoznati sa najboljim praksama za izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru zagađenja od projektnih aktivnosti ili izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru štetnih uticaja na ljudsko zdravlje i životnu sredinu. ESMP koji se odnosi na određenu lokaciju služiće izvođačima radova kao smjernica za provođenje odgovarajućih mjera za sprečavanje zagađenja i upravljanje zagađenjem.
ESS4	Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice	Ovim ESS-om utvrđeni su zahtjevi za izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru izlaganja zajednice rizicima u saobraćaju i rizicima po bezbjednost puteva, bolestima i opasnim materijalima vezanim za projekt, kao i uspostavljanje efikasnih mjera za vanredne događaje. Radovi predviđeni u ovom projektu izvodit će se uglavnom u udaljenim područjima ili u područjima sa zabranom pristupa javnosti, a projekat ne koristi niti proizvodi opasne tvari i otpad. Glavni rizik vezan za projekat odnosi se na zdravlje i bezbjednost radnika kojima se bavi ESS2.
ESS5	Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno raseljavanje	Ovaj ESS obezbjeđuje smjernice za postupke kojima se izbjegava prisilno i ekonomsko raseljavanje ili za provođenje prisilnog i ekonomskog raseljavanja uz najmanje moguće uticaje. Projekat modernizacije WSS-a uključuje mogućnost otkupa zemljišta i ekonomskog raseljavanja. Da bi se taj rizik sveo na najmanju mjeru, izrađen je odgovarajući RPF na nivou projekta, a, prema potrebi, će se izraditi i RAP za određenu lokaciju. Glavni

ESS		Važnost za WSSM
		rizik odnosi se na odgovarajuće provođenje RPF-a.
ESS6	Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima	Projektno područje je cijeli entitet, što uključuje nekoliko nacionalno i međunarodno priznatih prirodnih i kritičnih staništa, zaštićenih zona, močvara i Ramsarskih područja, kao i stotine lokalno proglašanih područja prirode. Aktivnosti će biti ocijenjene u odnosu na relevantne rizike i primijeniti se hijerarhija ublažavanja. U sklopu postupka provjere i odobrenja će se razmotriti izrada ESMP-ova za određene lokacije. Ekološkom provjerom će se osigurati da aktivnosti sa potencijalnim negativnim uticajima ne budu prihvatljive za finansiranje u prirodnim ili kritičnim staništima. U slučaju aktivnosti koje će se finansirati projektom i koje će se realizovati u izmijenjenim staništima, na nivou projekta će se predstaviti zahtjevi za izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru svakog uticaja na biodiverzitet i prema potrebi provesti mjere ublažavanja.
ESS8	Kulturno naslijeđe	Informacije dostupne u fazi ocjene projekta ukazuju na vrlo malu vjerovatnoću da će građevinski radovi imati bilo kakvog uticaja na poznata područja kulturnog naslijeđa. Ukoliko dođe do slučajnih nalaza, Zajmoprimac to pitanje rješava imajući u vidu zahtjeve domaćih zakona koji su u potpunosti u skladu sa UNESCO-vom i dobrom međunarodnom praksom.
ESS10	Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija	Ovaj ESS služi kao smjernica za uključivanje relevantnih interesnih strana u životni ciklus projekta. U skladu sa zahtjevima ovog ESS-a, za ovaj projekt izrađen je Plan uključivanja interesnih strana, uključujući mehanizam za rješavanje žalbi. Glavni rizik vezan je za odgovarajuću realizaciju SEP-a.

7.2 Preliminarna identifikacija potencijalnih uticaja na životnu sredinu i društvo

U ovom poglavlju data je preliminarna procjena rizika po životnu sredinu i društvo koji proizilaze iz aktivnosti koje će biti finansiranje u okviru ove tri projektne komponente.

Komponenta 1 je uglavnom usmjerena na finansiranje aktivnosti tehničke pomoći i rada APCU kako bi se uspješno realizovale projektne aktivnosti vezane za upravljanje projektom. Ne očekuje se da će te aktivnosti imati bilo kakav uticaj na životnu sredinu pošto uglavnom podrazumijevaju istraživački rad u vidu analize dokumentacije i obuke namijenjene izgradnji kapaciteta. S obzirom na društveni aspekt ovih aktivnosti moguće je da će se pojaviti određena društvena pitanja vezana za aspekte rada koja su u suprotnosti sa zahtjevima ESS2 i ESS4 što će zahtijevati primjenu odgovarajućih instrumenata kojima se regulišu društvena pitanja, uključujući Proceduru za upravljanje radnom snagom (LMP) i Plan uključivanja interesnih strana (SEP), a koji su pripremljeni za potrebe ovog projekta i u skladu su sa zahtjevima ESS 2, ESS 4 i ESS 10. Isto važi i za aktivnosti koje će biti finansirane u okviru **Komponente 2** koje su usmjerene na pružanje tehničke pomoći u cilju institucionalnog jačanja i izgradnje kapaciteta na opštinskom nivou. Svi dokumenti koji se odnose na tehničku pomoć i planiranje te projektni dokumenti izrađeni u okviru ove dvije komponente biće oslonjeni na najbolje prakse u oblasti životne sredine i društvenih pitanja u skladu ESS i ESF sa stanovišta projekta, odnosno cijelog dokumenta.

Komponenta 3 je usmjerena na infrastrukturna ulaganja namijenjena poboljšanju pristupa, kvaliteta i efikasnosti pružanja usluga vodovoda i kanalizacije koja će vjerovatno imati negativan uticaj na životnu sredinu i društvo. Između ostalog, ta ulaganja su:

Investicije u efikasnost vodnih usluga
- smanjenje NRW (popravlak curenja, kontrola pritiska itd)

- mjere energetske efikasnosti (zamjena cijevi i pumpi, bolje planiranje i zoniranje itd)
- Mjerni i komercijalni sistemi
Obnavljanje i proširenje vodnih resursa, ostale komponente vodosnabdijevanja
- Popravak i produženje sistema vodosnabdijevanja
- Popravak i izgradnja WTP
- SCADA, GIS, druge mjere
Obnavljanje i proširenje resursa za otpadne vode
- Popravak i produženje kanalizacione mreže
- poboljšanja postojećih WWTP
Izgradnja WWTP
- Novi WWTP

U fazi prije početka građenja mogu se eventualno javiti samo društveni uticaji vezani za otkup zemljišta i ponovno uspostavljanje uslova za život. U ovoj fazi važno je da se poštuju principi ESS5 koji su obuhvaćeni Okvirnim planom za raseljavanje (RPF) pripremljenim za potrebe ovog projekta, kao i da se pripreme odgovarajući akcioni planovi za raseljavanje (RAPs). U toku samog planiranja izbjegavaće se zaštićena i osjetljiva područja, međutim, ako to ne bude moguće, odgovarajući aspekti ESS6 će biti obrađeni u projektnoj dokumentaciji i dokumentaciji koja se odnosi na dubinsku analizu. Sličan pristup treba koristiti kada je riječ o kulturnoj baštini i odredbama ESS8.

U fazi građenja, infrastrukturna ulaganja predviđena u okviru projekta mogu imati određene negativne uticaje na životnu sredinu tokom građenja/ obnove i uklanjanja materijala/ stare opreme (npr. stare pumpe, vodomjeri itd). Najčešći uticaji na životnu sredinu i društvo su oni koji se odnose na građevinske radove i stvaranje građevinskog i drugih posebnih kategorija otpada. U te uticaje mogu spadati prašina i buka, upravljanje otpadom, potencijalno nailaženje na opasne materijale kao što su azbestno-cementne cijevi, slučajni arheološki nalazi vezani za cjevovode, pitanja vezana za zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu (OHS) i radno-pravna pitanja. Ako se bude znalo da će aktivnosti obnove podrazumijevati uklanjanje azbestno-cementnih cijevi, biće neophodno provesti analizu opasnosti kako bi se sistematski definisali sistem i procedure koje će se primjenjivati. Ako se nastali otpad bude smatrao opasnim, Zajmoprimac će morati ispoštovati postojeće domaće propise o upravljanju opasnim otpadom (uključujući njegovo skladištenje, transport i zbrinjavanje), uključujući domaće zakone i važeće međunarodne konvencije, uključujući i one koje se odnose na prekogranično kretanje otpada. Odredbe ESS3 koje se odnose na sprečavanje zagađenja i održivost resursa se moraju poštovati, kao i svi aspekti zdravstvene zaštite i bezbjednosti zajednice iz ESS4.

U fazi rada/održavanja neki od uticaja na životnu sredinu i društvo mogu biti nabavka, korištenje, upravljanje i odlaganje hemikalija za prečišćavanje vode, miris i buka iz postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, upravljanje muljem iz tih postrojenja, OHS i radno-pravna pitanja. Jedan od glavnih problema vezanih za ekološku održivost je upravljanje muljem iz postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda pošto je upravljanje tim otpadom u postojećim objektima upitno i u nekim slučajevima ekološki neodrživo. Tim Banke će sa Zajmoprimcem raditi na daljem unapređenju upravljanja tim otpadom u skladu sa Ekološkim i društvenim standardom 3 (ESS3).

Kratka pregled potencijalnih negativnih uticaja, uključujući predložene mjere ublažavanja dat je u [Tabela 14](#).

Tabela 14: Preliminarna identifikacija uticaja predloženih podprojekata na životnu sredinu i društvo

NAZIV KOMPONENTE/ PODKOMPONENTE	OPIS AKTIVNOSTI	PRELIMINARNA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU I DRUŠTVO
KOMPONENTA 1: POBOLJŠANJE PODSTICAJNOG OKRUŽENJA ZA MODERNIZACIJU SEKTORA		
Podkomponenta 1.1: Podrška reformama sektora vodovoda i kanalizacije na nivou entiteta	Aktivnosti tehničke pomoći: - razvoj mehanizma finansiranja WSS sektora - institucionalizacija sistema referentnih tačaka komunalnih usluga - razvoj baze podataka o vodovodu i kanalizaciji u ruralnim područjima - nacionalni program izgradnje kapaciteta za profesionalizaciju sektora	Nema uticaja na životnu sredinu. Društveni uticaji u fazi rada se uglavnom odnose na potencijalna radno-pravna pitanja, zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu, uspostavljanje mehanizma za žalbe i potrebu za uključivanjem interesnih strana u sve projektne aktivnosti.
Podkomponenta 1.2: Upravljanje Projektom i koordinacija reformi sektora	Finansiranje APCU da bi se obavile aktivnosti vezane za upravljanje Projektom: - revizija, obuka, mjere zaštite i fiducijarno upravljanje i svi vezani operativni troškovi Projekta - upravljanje anketama o zadovoljstvu korisnika i mehanizam povratnih informacija uključujući i rješavanje žalbi, - finansijska i tehnička podrška resornim ministarstvima i oformljenim entitetskim radnim grupama - tehnički savjeti za izradu regulatornih okvira i okvira politika, omogućavanje politika i konsultacije sa javnošću	Nema uticaja na životnu sredinu. Društveni uticaji u fazi rada se uglavnom odnose na potencijalna radno-pravna pitanja, zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu, uspostavljanje mehanizma za žalbe i potrebu za uključivanjem interesnih strana u sve projektne aktivnosti.
KOMPONENTA 2: PODRŠKA REFORMAMA VODOVODNOG SEKTORA NA OPŠTINSKOM NIVOU	Aktivnosti tehničke pomoći: - Priprema poslovnih planova vodovodnih preduzeća (BP) - Izrada i potpisivanje ugovora o pružanju javnih usluga (PSAs) između opština i vodovodnih preduzeća - Priprema prijedloga tarifa na osnovu zakona donesenih na entitetskom nivou	Nema uticaja na životnu sredinu. Ekološke prakse će biti ugrađene u dokumente po potrebi. Društveni uticaji u fazi rada se uglavnom odnose na potencijalna radno-pravna pitanja, zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu i potrebu za uključivanjem interesnih strana u sve projektne aktivnosti.

NAZIV KOMPONENTE/ PODKOMPONENTE	OPIS AKTIVNOSTI	PRELIMINARNA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU I DRUŠTVO
	- Podrška organizacionom restrukturisanju - Izgradnja kapaciteta za tehnička, komercijalna i finansijska pitanja	
KOMPONENTA 3: POBOLJŠANI PRISTUP, KVALITET I EFIKASNOST PRUŽANJA USLUGA VODOVODA I KANALIZACIJE	Investicije u infrastrukturu radi poboljšanja pristupa, kvaliteta i efikasnosti pružanja usluga vodovoda i kanalizacije uključujući između ostalog: - <i>Investicije u efikasnost vodnih usluga</i> uključujući smanjenje NRW (kao što je popravak curenja, kontrola pritiska i slično), mjere energetske efikasnosti i mjerni i komercijalni sistemi - <i>Obnavljanje i proširenje vodnih resursa, ostale komponente vodosnabdijevanja</i> uključujući popravak i produženje sistema vodosnabdijevanja, popravak i izgradnju postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda (WTP), SCADA, GIS i druge mjere - <i>Obnavljanje i proširenje resursa za otpadne vode</i> uključujući popravak i produženje kanalizacione mreže i poboljšanja postojećih postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda (WWTPs) - <i>Izgradnja novih WWTP</i>	Uticaji: <i>U fazi prije početka građenja:</i> otkup zemljišta na lokacijama radova. <i>U fazi građenja:</i> a) uticaji na životnu sredinu: uticaji karakteristični za građenje odnose se na emisiju prašine i buke, upravljanje otpadom, uključujući upravljanje starom opremom (pumpe, vodomjeri itd) i drugim posebnim kategorijama otpada, potencijalno nailaženje na/uklanjanje opasnih materijala kao što su azbestno-cementne cijevi, slučajni arheološki nalazi vezani za cjevovode itd. b) uticaji na društvo: pitanja vezana za OHS i radno-pravna pitanja; zdravlje i bezbjednost zajednice tokom građenja; manji negativni uticaji se mogu očekivati zbog prisustva ljudi i prirode građevinskih radova na gradilištu, ali su oni ograničeni na lokaciju radova ili njenu neposrednu okolinu; isključivanje javnosti iz projektnih aktivnosti; veliki priliv radnika iz drugih mjesta se ne očekuje. <i>U fazi rada/održavanja:</i> a) očekivani uticaji se uglavnom odnose na održavanje mrežnih struktura i imaju sličan uticaj na životnu sredinu pošto građevinski radovi podrazumijevaju prisustvo radnika i mašina na gradilištu. Pored toga, kao ozbiljniji uticaji na životnu sredinu prepoznati su nabavka, korištenje, upravljanje i odlaganje hemikalija za pročišćavanje vode, miris i buka iz postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda i upravljanje muljem iz tih postrojenja. b) pitanja vezana za OHS i radno-pravna pitanja te zdravlje i bezbjednost zajednice u slučaju neodgovarajućeg upravljanja otpadom (hemikalije, mulj).

7.3 Ekološki i društveni zahtjevi koje Projekat mora ispuniti

Pošto Projekat modernizacije vodnih usluga podrazumijeva niz podprojekata koji će biti definisani, pripremljeni i realizovani u okviru njega, u skladu sa zahtjevima SB koji se odnose na životnu sredinu i društvo definisanim u [ESS 1 – Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo](#), APCU će za svaku podkomponentu i odgovarajuće podprojekte izvršiti procjenu ekoloških i društvenih uticaja na osnovu ovog ESMF.

APCU će za svaki pojedinačni podprojekat izraditi Procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo ili Plan upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima u skladu sa ovim ESMF. Instrument koji će se koristiti za procjenu ekoloških i društvenih uticaja će se birati na osnovu procesa provjere i utvrđenog rizika po životnu sredinu i društvo.

U [Tabela 15](#) dat je pregled aktivnosti koje će se realizovati u okviru ove tri komponente zajedno sa zahtjevima SB i domaćim zahtjevima u vezi sa životnom sredinom i društvenim pitanjima koji moraju biti ispunjeni u postupku odobravanja projekta. Zahtjevi na entitetskom nivou proizilaze iz zakonskih propisa u oblasti zaštite životne sredine, vodoprivrede te prostornog uređenja i građevinarstva koji su prethodo detaljno opisani u *Poglavlju 0 Okvir za upravljanje životnom sredinom* i društveno upravljanje Svjetske banke (2016.) stupio je na snagu u oktobru 2018. godine. Ovim Okvirom utvrđuje se posvećenost banke održivom razvoju kroz njenu politiku i skup Ekoloških i društvenih standarda osmišljenih u cilju pružanja podrške projektima Zajmoprimaca, a radi okončanja ekstremnog siromaštva i promovisanja zajedničkog prosperiteta. Okvir Banke sastoji se od tri dijela:

Klasifikacija rizika

Banka sve projekte razvrstava prema sljedećoj klasifikaciji:

- projekti visokog rizika
- projekti značajnog rizika
- projekti umjerenog rizika
- projekti niskog rizika.

Pri utvrđivanju odgovarajuće klasifikacije rizika, Banka razmatra pitanja od značaja, kao što su:

- vrsta, lokacija, osjetljivost i obim projekta,
- priroda i intenzitet potencijalnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo,
- sposobnost i posvećenost Zajmoprimca (uključujući sve druge subjekte odgovorne za realizaciju projekta) upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo u skladu sa ESS-ima.

Druge oblasti rizika također mogu biti relevantne za provođenje mjera ublažavanja uticaja na životnu sredinu i društvo i ostvarenje rezultata, u zavisnosti od konkretnog projekta i konteksta u kojem se on izrađuje. One mogu obuhvatati pravna i institucionalna pitanja; prirodu ublažavanja i predloženu tehnologiju; strukture upravljanja i zakonodavstvo; te pitanja koja se tiču stabilnosti, sukoba ili bezbjednosti.

Projekti koji obuhvataju više malih podprojekata

U slučaju projekata koji obuhvataju više malih podprojekata koji se utvrđuju, izrađuju i realizuju u toku trajanja projekta, Banka vrši pregled adekvatnosti domaćih ekoloških i društvenih zahtjeva, a koji su relevantni za podprojekte, te ocjenjuje sposobnost Zajmoprimca za upravljanje rizicima i uticajima podprojekata na životnu sredinu i društvo. Projekat će, prema potrebi, uključivati mjere jačanja kapaciteta Zajmoprimca.

Zajmoprimac je u obavezi da provede odgovarajuću ekološku i društvenu procjenu podprojekata i te podprojekte izradi i realizuje na sljedeći način:

- (c) podprojekte visokog rizika, u skladu sa ESS-ima;
- (d) poprojekte značajnog, umjerenog i niskog rizika, u skladu sa domaćim zakonom i svim zahtjevima ESS-a koje Banka smatra primjenjivim za te podprojekte.

Ekološki i društveni standardi

Banka je je opredijeljena za podršku Zajmoprimcima u izradi i realizaciji projekata koji su održivi u pogledu životne sredine i društva, kao i jačanju kapaciteta ekoloških i socijalnih okvira koje primjenjuju Zajmoprimci u procjeni i upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo. Banka je za te namjene utvrdila posebne ESS-ove koji su osmišljeni u cilju izbjegavanja, svođenja na najmanju mjeru, ili ublažavanja negativnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo koje projekti imaju. Poželjni rezultati opisani su u ciljevima svakog ESS-a, uz posebne zahtjeve koji Zajmoprimcima pomažu da te ciljeve ostvare. Projekti koje Banka podržava moraju biti usklađeni sa sljedećim ESS-ima:

Ekološki i društveni standard 1	• Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo
Ekološki i društveni standard 2	• Radna snaga i uslovi rada
Ekološki i društveni standard 3	• Efikasnost resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja
Ekološki i društveni standard 4	• Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice
Ekološki i društveni standard 5	• Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno raseljavanje
Ekološki i društveni standard 6	• Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima
Ekološki i društveni standard 7	• Autohtoni narodi
Ekološki i društveni standard 8	• Kulturno nasljeđe
Ekološki i društveni standard 9	• Finansijski posrednici
Ekološki i društveni standard 10	• Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija

Ti ESS-ovi popraćeni su neobavezujućim smjernicama, napomenama o najboljim praksama, obrascima i kontrolnim listama.

Standardi koji su primjenjivi na ovaj Projekat detaljnije su opisani u nastavku.

Ekološki i društveni standard 1 – Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo primjenjuje se na sve projekte koje Banka podržava putem Finansiranja investicionih projekata. Cilj je utvrditi, ocijeniti i upravljati rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo povezanim sa svakom od faza projekta, a kako bi se postigli rezultati vezani za životnu sredinu i društvo koji odgovaraju zahtjevima Banke.

ESS1 se također primjenjuje na sve povezane objekte/aktivnosti koji moraju ispunjavati zahtjeve ESS-a u mjeri u kojoj Zajmoprimac nad tim povezanim objektima/aktivnostima ima kontrolu ili uticaj.

Zajmoprimac je u okviru ESS1, obavezan:

- provesti procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo za predloženi projekat, uključujući i angažman interesnih strana,
- angažovati interesne strane i objaviti odgovarajuće informacije u skladu sa ESS10,
- izraditi Plan za preuzimanje obaveza za životnu sredinu i socijalna pitanja (ESCP) i provesti sve mjere i radnje navedene u pravnom sporazumu, uključujući ESCP,
- vršiti monitoring i podnositi izvještaje o ekološkim i društvenim rezultatima projekta u odnosu na ESS-e.

Cilj zahtjeva navedenih u ESS1 je pomoći Zajmoprimcima u planiranju i izradi projekta, te sistematičnom upravljanju rizicima i uticajima projekta.

Ekološka i društvena procjena biće srazmijerna rizicima i uticajima projekta, na sveobuhvatan način će ocijeniti sve relevantne direktne, indirektne i kumulativne ekološke i društvene rizike i uticaje tokom cijelog životnog ciklusa projekta, uključujući i one koji su izričito utvrđeni u ESS2-10. Također će se utvrditi načini za unaprjeđenje izbora, razmještaja, planiranja, projektovanja i realizacije projekata da bi se primjenjivala hijerarhija ublažavanja i stvorile mogućnosti jačanja pozitivnih uticaja. U procesu ekološke i društvene procjene primjenjuje se hijerarhija ublažavanja prema kojoj treba: (a) predvidjeti rizike i negativne uticaje i izbjegavati ih u mjeru u kojoj je to moguće, dok pozitivne uticaje i koristi za zajednicu i fizičko okruženje treba realizovati u najvećoj mogućoj mjeri, (b) u slučajevima gdje ih nije moguće izbjeći, rizike i uticaje svesti na najmanju mjeru ili smanjiti na prihvatljivu mjeru; (c) preostale negativne uticaje i rizike treba otkloniti ili ublažiti do prihvatljivog nivoa; (d) u slučajevima kada značajni preostali uticaji ostaju prisutni, nadoknaditi tamo gdje je to tehnički i finansijski izvodivo.

U slučaju projekata koji obuhvataju skup podprojekata, utvrđenih, izrađenih i realizovanih tokom Projekta, ekološka i društvena procjena provodi se uz primjenu instrumenta Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje (ESMF). U ESMF-u se navode principi, smjernice i postupci za procjenu rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo svih budućih podprojekata.

Ekološki i društveni standard 2 – Radna snaga i uslovi rada reguliše uslove rada, a područje njegove primjene zavisi od vrste radnih odnosa između Zajmoprimca i radnika na projektu. Pojam „radnik na projektu“ podrazumijeva:

- e) osobe koje je Zajmoprimac direktno zaposlio ili angažovao (uključujući predlagača projekta i agencije za realizaciju projekta) na radu vezanom isključivo za projekat (direktni radnici);
- f) osobe koje su zaposlila ili angažovala treća lica za obavljanje poslova vezanih za ključne funkcije projekta, bez obzira na mjesto (vanjski saradnici);
- g) osobe koje su zaposlili ili angažovali glavni dobavljači Zajmoprimca (radnici na primarnom snabdijevanju); i
- h) osobe koje su zaposlene ili angažovane na komunalnim radovima (komunalni radnici).

Ciljevi ESS2 su:

- unaprjeđivati bezbjednost i zdravlje na radu.
- podsticati fer postupanje, nediskriminaciju i jednake mogućnosti za radnike na projektu.
- štititi radnike na projektu, uključujući ugrožene radnike, kao što su žene, osobe sa invaliditetom, djecu (radno sposobnu, u skladu sa ovim ESS-om) i radnike migrante, vanjske saradnike, komunalne radnike i radnike na primarnom snabdijevanju.
- sprječavati primjenu svih oblika prisilnog rada i dječijeg rada.
- podržavati principe slobode udruživanja i kolektivnog pregovaranja radnika na projektu na način koji je u skladu sa domaćim pravom.
- radnicima na projektu obezbijediti dostupna sredstva za iznošenje problema u pogledu radnog mjesta.

Ekološki i društveni standard 3 – Efikasnost resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja navodi zahtjeve za rješavanje pitanja efikasnosti resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja tokom cijelog životnog ciklusa projekta u skladu sa dobrom međunarodnom industrijskom praksom. Primjenjivost ovog EES-a utvrđuje se za vrijeme ekološke i društvene procjene.

Ciljevi ESS3 su:

- unaprjeđivati održivo korištenje resursa, uključujući energiju, vodu i sirovine.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru negativni uticaj na ljudsko zdravlje i životnu sredinu izbjegavanjem ili svođenjem na najmanju mjeru zagađenja izazvanog aktivnostima u sklopu projekta.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru emisije kratkotrajnih i dugotrajnih klimatskih zagađivača vezane za projekat.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru stvaranje opasnog i neopasnog otpada.
- svesti na najmanju mjeru rizike i uticaje povezane sa korištenjem pesticida i upravljati tim rizicima i uticajima.

Zajmoprimac je u cilju unaprjeđenja efikasne potrošnje energije, vode i sirovina, kao i drugih resursa, dužan primjenjivati tehnički i finansijski izvodiwe mjere. Tim mjerama se u oblikovanje proizvoda i proizvodne procese ugrađuju principi čistiye proizvodnje, a da bi se sačuvala sirovine, energija, voda i drugi resursi.

Pored toga, Zajmoprimac je dužan izbjegavati ispuštanje zagađivača, ili kada ono nije moguće, svesti na najmanju mjeru i kontrolisati koncentraciju i maseni protok njihovog ispuštanja primjenom nivoa uspjehnosti i mjera koje su propisane domaćim zakonom ili Smjernicama Grupe Svjetske banke za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost u zavisnosti od toga koji je propis strožiji. To važi za ispuštanje zagađivača u vazduh, vodu i tlo zbog redovnih, neredovnih i okolnosti izazvanih nesretnim slučajem, i sa potencijalnim lokalnim, regionalnim i prekograničnim uticajem.

Sprječavanje zagađenja i upravljanje zagađenjem obuhvata upravljanje:

- zagađenjem vazduha
- opasnim i neopasnim otpadom
- hemikalijama i štetnim materijalom
- pesticidima.

Ekološki i društveni standard 4 – Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice bavi se pitanjem rizika po zdravlje, bezbjednost i sigurnost i posljedicama po zajednice zahvaćene projektom i, shodno tome, odgovornošću Zajmoprimaca da te rizike i uticaje izbegnu ili svedu na najmanju mjeru, posebno imajući u vidu osobe koje mogu biti ugrožene zbog posebnih okolnosti u kojima se nalaze.

Ciljevi ESS4 su:

- predvidjeti i izbjeći negativne posljedice po zdravlje i bezbjednost zajednica zahvaćenih projektom za vrijeme životnog ciklusa projekta, a koje su izazvane redovnim i vanrednim okolnostima.
- u projektovanju i izgradnji infrastrukture, uključujući brane, promovisati kvalitet i bezbjednost, kao i pitanja vezana za klimatske promjene.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru izloženost zajednice rizicima u saobraćaju i rizicima po bezbjednost na putevima vezanim za projekat.
- uspostaviti efikasne mjere za rješavanje pitanja vanrednih događaja.
- obezbijediti da se zaštita osoblja i imovine vrši na način kojim se rizici po zajednice zahvaćene projektom izbjegavaju ili svode na najmanju mjeru.

Ekološki i društveni standard 5 – Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno raseljavanje primjenjuje se na ovaj projekat. Izrađen je Okvir politike raseljavanja, a za svaki podprojekat koji uključuje otkup zemljišta i prisilno raseljavanje, bez obzira da li se radi o fizičkom premještanju, treba izraditi Plan raseljavanja u skladu sa RPF-om koji odobrava Svjetska banka i koji se objavljuje u zemlji. Procesom provjere izvršiće se provjera svih podprojekata koji mogu uključivati nedobrovoljni otkup zemljišta.

Ekološki i društveni standard 6 – Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima važi za sve projekte koji mogu potencijalno uticati na biodiverzitet ili staništa, bilo pozitivno ili negativno, direktno

ili indirektno, ili čija uspješnost zavisi od biodiverziteta. Također se primjenjuje i na sve projekte koji uključuju primarnu proizvodnju i/ili iskorištavanje živih prirodnih resursa.

Ciljevi ESS6 su:

- zaštititi i očuvati biodiverzitet i staništa.
- primjenjivati hijerarhiju ublažavanja kod izrade i realizacije projekata koji mogu uticati na biodiverzitet.
- unaprjeđivati održivo upravljanje živim prirodnim resursima.
- podržavati izvore zarade lokalne zajednice.
- izbjegavati ili svesti na najmanju mjeru stvaranje opasnog i neopasnog otpada.

Zajmoprimac je dužan da izbjegava negativne uticaje na biodiverzitet i staništa, a kada to nije moguće, Zajmoprimac provodi mjere kojima se negativni uticaji svode na minimum i ponovo uspostavlja biodiverzitet u skladu sa hijerarhijom ublažavanja navedenom u ESS1 i zahtjevima ovog ESS-a. U slučajevima gdje se utvrde značajni rizici i negativni uticaji na biodiverzitet, Zajmoprimac izrađuje i provodi Plan upravljanja biodiverzitetom. Plan upravljanja biodiverzitetom (BMP) obuhvata ključne ciljeve vezane za biodiverzitet, aktivnosti za postizanje tih ciljeva, plan realizacije, institucionalne odgovornosti i odgovornosti koje uključuju oba pola, procjenu troškova i obezbjeđivanja resursa.

Ekološki i društveni standard 7 – Autohtoni narodi ne primjenjuje se na ovaj Projekat, zbog činjenice da u Bosni i Hercegovini nema društvenih ili kulturoloških grupa sa posebnim karakteristikama utvrđenim ESS-om 7.

Ekološki i društveni standard 8 – Kulturno nasljeđe navodi opšte odredbe o rizicima i uticajima projektnih aktivnosti na kulturno nasljeđe. Pojam „kulturno nasljeđe“ obuhvata materijalno i nematerijalno nasljeđe, koje se prepoznaje i cijeni na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i globalnom nivou. Kulturno nasljeđe u materijalnom i nematerijalnom obliku obezbjeđuje kontinuitet između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Ciljevi ESS8 su:

- promovisati pravednu raspodjelu koristi ostvarenih korištenjem kulturnog nasljeđa.
- rješavati pitanje kulturnog nasljeđa u sklopu održivog razvoja.
- promovisati konstruktivne konsultacije sa interesnim stranama u vezi sa kulturnim nasljeđem.
- štititi kulturno nasljeđe od negativnih uticaja projektnih aktivnosti i podržavati njegovo očuvanje.

Zahtjevi ESS-a 8 važe za sve projekte za koje je vjerovatno da će sa sobom nositi rizike ili uticaje na kulturno nasljeđe. To se odnosi na projekat koji:

- e) uključuje iskopavanje, rušenje, pomijeranje tla, plavljenje ili druge promjene u fizičkoj okolini;
- f) čija se lokacija nalazi u zakonom zaštićenoj zoni ili zakonski utvrđenoj tampon-zoni;
- g) čija se lokacija nalazi na priznatoj lokaciji kulturnog nasljeđa ili u njenoj blizini;
- h) je izrađen posebno za podršku očuvanju, upravljanju i korištenju kulturnog nasljeđa.

Ekološki i društveni standard 9 – Finansijski posrednici nije primjenjiv na ovaj Projekat.

Ekološki i društveni standard 10 – Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija priznaje važnost otvorenog i transparentnog angažmana između Zajmoprimca i interesnih strana u projektu, kao osnovnog elementa dobre međunarodne prakse. Efikasno uključivanje interesnih strana može unaprijediti ekološku i društvenu održivost projekata, jačati prihvatanje projekta, te znatno doprinijeti njegovom uspješnom planiranju i realizaciji.

Ciljevi ESS10 su:

- uspostaviti sistematski pristup za uključivanje interesnih strana koji će Zajmoprimcima pomoći da prepoznaju interesne strane i grade i održavaju konstruktivan odnos sa njima, a naročito sa stranama zahvaćenim projektom.
- procijeniti stepen interesa interesne strane i podrške projektu i omogućavanje uvažavanja stavova interesnih strana kod izrade projekta i rezultata vezanih za životnu sredinu i društvo.
- promovisati i obezbijediti sredstava za učinkovit i sveobuhvatan angažman sa stranama zahvaćenim projektom tokom cijelog životnog ciklusa projekta na pitanjima koja bi eventualno mogla na njih uticati.
- blagovremeno dostavljati interesnim stranama odgovarajuće informacije o projektu o rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo i to na jasan i pristupačan način i u razumljivom i dostupnom formatu.
- obezbijediti stranama zahvaćenim projektom dostupna i sveobuhvatna sredstva za pokretanje pitanja i ulaganje žalbi, i omogućavanje Zajmoprimcima da na te žalbe odgovore i postupaju po njima.

Ako se pandemija izazvana koronavirusom nastavi, aktivnosti razvoja kapaciteta u okviru Komponente 1 i 2 će biti organizovane u skladu sa dokumentom [Tehnička napomena: Javne konsultacije i uključivanje interesnih strana u aktivnosti koje podržava SB u slučaju postojanja ograničenja u vezi sa održavanjem javnih sastanaka](#) (20. mart 2020).

Ako Zajmoprimac predloži drugu vrstu mjera koje nisu navedene u tabeli u daljem tekstu, odluka o finansiranju tih aktivnosti će se donositi kroz dijalog sa Bankom i na osnovu kategorizacije projekta i odgovarajuće dubinske analize.

U slučaju izrade strateških ili drugih referentnih dokumenata, Zajmoprimac će u njih uključiti aspekte upravljanja rizikom po životnu sredinu i društvo kao sastavni dio projekta.

U slučaju aktivnosti i nabavki čije će se finansiranje tražiti retroaktivno (tj. sredstva od projekta će se tražiti nakon početka ili završetka tih aktivnosti), stručnjaci iz APCU-a će morati provesti provjeru u skladu sa ovim ESMF i pripremiti dubinsku analizu da bi data aktivnost mogla biti finansirana. Po izradi dubinske analize stručnjak će izvršiti procjenu postojećeg stanja na terenu u odnosu na dubinsku analizu, ukazati na eventualne nepodudarnosti i nedostatke i predstaviti akcioni plan za rješavanje tih nedostataka u određenom vremenskom roku.

Tabela 15: Ekološki i društveni zahtjevi koje Projekat mora ispuniti

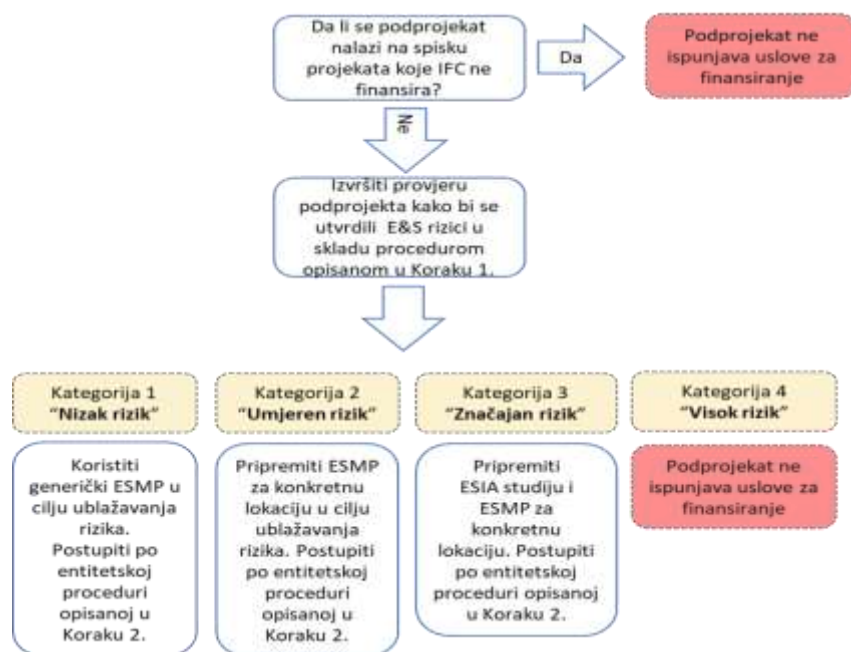
Vrsta aktivnosti	Zahtjevi SB			Domaći zahtjevi		
	Kategorija rizika prema SB	Instrument procjene ekološkog uticaja	Instrument procjene društvenog uticaja	Zaštita životne sredine	Vodoprivreda	Prostorno uređenje i građevinarstvo
KOMPONENTA 1: POBOLJŠANJE PODSTICAJNOG OKRUŽENJA ZA MODERNIZACIJU SEKTORA / KOMPONENTA 2: PODRŠKA REFORMAMA VODOVODNOG SEKTORA NA OPŠTINSKOM NIVOU						
Aktivnosti tehničke pomoći	Nema rizika	-	LMP, SEP	-	-	-
KOMPONENTA 3: POBOLJŠANI PRISTUP, KVALITET I EFIKASNOST PRUŽANJA USLUGA VODOVODA I KANALIZACIJE						
Investicije u efikasnost vodnih usluga uključujući smanjenje NRW (kao što je popravak curenja, kontrola pritiska itd), mjere energetske efikasnosti i mjerni i komercijalni sistemi	U cilju utvrđivanja rizika izvršiti provjeru podprojekta u skladu sa procedurom iz Poglavlja 7.4.	Projekti „visokog“ rizika ne zadovoljavaju uslove za finansiranje. Za podprojekte „značajnog“ rizika treba pripremiti procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo i ESMP za konkretnu lokaciju u skladu sa ovim ESMF. Za podprojekte „umjerenog“ rizika treba pripremiti ESMP za konkretnu lokaciju u skladu sa ovim ESMF. Za podprojekte „niskog“ rizika treba pripremiti generički ESMP u skladu sa ovim ESMF.	LMP, SEP	-	-	-
Obnavljanje i proširenje vodnih resursa, ostale komponente vodosnabdijevanja uključujući popravak i produženje sistema vodosnabdijevanja, popravak i izgradnju postrojenja za pročišćavanje otpadnih voda, SCADA, GIS, druge mjere			RPF/RAP, SEP, LMP	Ako aktivnost uključuje zahvatanje podzemnih voda u zapremini koja je jednaka ili prelazi 10 miliona kubnih metara, postupak procjene uticaja na životnu sredinu koju sprovodi entitetsko ministarstvo za ekologiju i koji se na kraju završava izdavanjem ekološke dozvole Ako aktivnost uključuje zahvatanje podzemnih voda u zapremini koja je manja od 10 miliona kubnih metara, preliminarna procjena uticaja koju provodi entitetsko ministarstvo za ekologiju na osnovu koje se odlučuje o potrebi za provođenjem pune EIA i na kraju izdaje ekološka dozvola Ako aktivnost uključuje izgradnju	Vodoprivredni akti osim u slučaju produženja ili obnove sistema vodosnabdijevanja koji je u upotrebi, tj. za koji je izdata vodna dozvola u skladu sa Zakonom, ako proširenje ne podrazumijeva zahvatanje dodatnih količina vode	Dozvole za građenje

Vrsta aktivnosti	Zahtjevi SB			Domaći zahtjevi		
	Kategorija rizika prema SB	Instrument procjene ekološkog uticaja	Instrument procjene društvenog uticaja	Zaštita životne sredine	Vodoprivreda	Prostorno uređenje i građevinarstvo
				postrojenja za zahvatanje i pročišćavanje podzemnih voda u zapremini koja je jednaka ili prelazi 10.000 litara na sat, ekološku dozvolu izdaje entitetsko ministarstvo na osnovu Dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu. Ako aktivnost uključuje izgradnju postrojenja za zahvatanje i pročišćavanje otpadnih voda u zapremini manjoj od 10.000 litara na sat, ekološku dozvolu izdaje opština/grad na osnovu dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za izdavanje ekološke dozvole. Ako je proširenje WTP veće od 25%, tražiti mišljenje ministarstva za ekologiju o potrebi za provođenjem postupka procjene uticaja na životnu sredinu.		
Obnavljanje i proširenje resursa za otpadne vode uključujući popravak i produženje kanalizacione mreže i poboljšanja postojećih WWTPs			RPF/RAP, SEP, LMP	Dužina kanalizacije > 20 km Ekološku dozvolu izdaje entitetsko ministarstvo za ekologiju na osnovu Dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za izdavanje ekološke dozvole. Dužina kanalizacije < 20 km Ekološku dozvolu izdaje opština/grad na osnovu Dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za izdavanje ekološke	Vodoprivredni akti osim u slučaju produženja ili obnove kanalizacionog sistema za koji je, u skladu sa Zakonom o vodama, izdata dozvola za odvođenje otpadnih voda sa mjesta prikupljanja do postojećeg WWTP	Dozvole za građenje

Vrsta aktivnosti	Zahtjevi SB			Domaći zahtjevi		
	Kategorija rizika prema SB	Instrument procjene ekološkog uticaja	Instrument procjene društvenog uticaja	Zaštita životne sredine	Vodoprivreda	Prostorno uređenje i građevinarstvo
				dozvole. Ako je proširenje WWTP veće od 25%, tražiti mišljenje entitetskog ministarstva za ekologiju o potrebi za provođenjem postupka procjene uticaja na životnu sredinu.		
Izgradnja novih WWTP			RPF/RAP, SEP, LMP	> 50.000 populacijski ekvivalent (PE) Postupak procjene uticaja na životnu sredinu koju sprovodi entitetsko ministarstvo za ekologiju i koji se na kraju završava izdavanjem ekološke dozvole <50.000 PE Preliminarna procjena uticaja na osnovu koje entitetsko ministarstvo za ekologiju odlučuje o potrebi za provođenjem pune EIA i na kraju izdaje ekološku dozvolu	Vodoprivredni akti	Dozvole za građenje

7.4 Proces ekološke i društvene provjere (korak po korak)

U ovom poglavlju opisana je metodologija koju APCU treba koristiti u utvrđivanju rizika po životnu sredinu i društvo i upravljanju njima za svaki podprojekat koji će se realizovati u okviru Komponente 3 Projekta. Prikaz postupka dat je na sljedećoj šemi.

Slika 14: Šematski prikaz procesa procjene rizika

Korak 1. Provesti brzu analizu rizika i ekološku i društvenu procjenu u skladu sa zahtjevima SB

Brza procjena rizika svakog podprojekta će se provesti na osnovu brze procjene uticaja projekta i osjetljivosti prijemnog okruženja. Koraci koje treba slijediti su opisani u tekstu ispod.

1. Procjena projekta na osnovu:

- **Veličina projekta** : u zavisnosti od tehničkih karakteristika projekta, kao što je dužina cjevovoda, kapacitet postrojenja za pročišćavanje itd.
- **Obim radova**:

Nova gradnja - kada predloženi projekat predstavlja novo ulaganje, obično u novim područjima, gdje će, u većini slučajeva, uticati na zemljište i/ili domaćinstva. Produženje cjevovoda/proširenje postrojenja se takođe smatra novim projektom.

Popravlak - Kada je na postojećoj strukturi neophodno izvesti određene radove kako bi se vratile njene prvobitne karakteristike pri čemu se, međutim, ne očekuje nikakvo proširenje prvobitnog projekta. Nema uticaja na zemljište ili domaćinstva.

Održavanje - periodični radovi na WSS ili SS neophodni radi održavanja objekta u optimalnom stanju.

Brza procjena uticaja podprojekta za vodovod provodiće se na osnovu sljedeće matrice:

<i>Komponenta</i>	<i>Veličina</i>	<i>Obim</i>	<i>Uticaj</i>
Zahvat vode	[] Zapremina koja je jednaka ili prelazi 3 miliona kubnih metara	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Srednji [] Srednji [] Nizak
	[] Zapremina između 1 i 3 miliona kubnih metara	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Srednji [] Nizak [] Nizak
	[] Zapremina manja od 1 milion kubnih metara	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Srednji [] Nizak [] Manji ili bez uticaja
Postrojenje za pročišćavanje vode	[] Zapremina koja je jednaka ili prelazi 3 miliona kubnih metara	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Visok [] Srednji [] Nizak
	[] Zapremina između 1 i 3 miliona kubnih metara	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Srednji [] Nizak [] Nizak
	[] Zapremina manja od 1 milion kubnih metara	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Srednji [] Nizak [] Nizak
Cjevovod/ distribuciona mreža (uključujući popravak u okviru NRW ili EE mjera)	[] Dužina veća od 10 km	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Umjeren [] Nizak
	[] Dužina između 1 i 10 km	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Nizak [] Manji ili bez uticaja
	[] Dužina manja od 1 km	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Nizak [] Nizak [] Manji ili bez uticaja
Rezervoar	[] Zapremina veća od 5.000 m ³	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Umjeren [] Nizak
	[] Zapremina između 500 i 5.000 m ³	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Nizak [] Manji ili bez uticaja
	[] Zapremina manja od 500 m ³	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Manji ili bez uticaja [] Manji ili bez uticaja
Pumpna stanica	[] Kapacitet veći od 100 kWh	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Umjeren [] Nizak
	[] Kapacitet između 10 i 100 kWh	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Umjeren [] Nizak [] Manji ili bez uticaja
	[] Kapacitet manji od 10 kWh	[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Nizak [] Manji ili bez uticaja [] Manji ili bez uticaja
Mjerenje		[] Nova gradnja [] Popravak [] Održavanje	[] Nizak [] Nizak [] Manji ili bez uticaja
Ostale vodne komponente	-	-	[] Bez uticaja

Komponenta	Veličina	Obim	Uticaj
(SCADA, GIS, ostale blage mjere)			

Brza procjena uticaja **podprojekta za vodovod** provodiće se na osnovu sljedeće matrice:

Komponenta	Veličina	Obim	Uticaj
Kanalizaciona mreža	[] Dužina veća od 10 km	[] Nova gradnja	[] Umjeren
		[] Popravak	[] Umjeren
		[] Održavanje	[] Nizak
	[] Dužina između 1 i 10 km	[] Nova gradnja	[] Umjeren
		[] Popravak	[] Nizak
		[] Održavanje	[] Manji ili bez uticaja
	[] Dužina manja od 1 km	[] Nova gradnja	[] Nizak
		[] Popravak	[] Nizak
		[] Održavanje	[] Manji ili bez uticaja
Pumpna stanica	[] Kapacitet veći od 100 kWh	[] Nova gradnja	[] Umjeren
		[] Popravak	[] Umjeren
		[] Održavanje	[] Nizak
	[] Kapacitet između 10 i 100 kWh	[] Nova gradnja	[] Umjeren
		[] Popravak	[] Nizak
		[] Održavanje	[] Manji ili bez uticaja
	[] Kapacitet manji od 10 kWh	[] Nova gradnja	[] Nizak
		[] Popravak	[] Manji ili bez uticaja
		[] Održavanje	[] Manji ili bez uticaja
Postrojenje za pročišćavanje otpadnih voda	[] Kapacitet veći od 50.000 PE	[] Nova gradnja	[] Visok
		[] Popravak	[] Srednji
		[] Održavanje	[] Nizak
	[] Kapacitet između 10.000 i 50.000 PE	[] Nova gradnja	[] Srednji
		[] Popravak	[] Nizak
		[] Održavanje	[] Nizak
	[] Kapacitet manji od 10.000 PE	[] Nova gradnja	[] Srednji
		[] Popravak	[] Nizak
		[] Održavanje	[] Nizak

2. Procjena osjetljivosti prijemnog okruženja:

- Visoka osjetljivost: Područja sa značajnim ekološkim i sociokulturnim karakteristikama u području direktnog uticaja. Obično u nacionalnim parkovima ili zaštićenim područjima. Viskok stepen biodiverziteta, endemizma i ugroženosti. Velika opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šuma, lov), kritično ugroženi ekosistemi (močvare, šume), područja sa visokim indeksom elementarnih nepogoda (poplave, zemljotresi itd) te mjesta od velikog kulturnog i istorijskog značaja.
- Umjerena osjetljivost: Područja sa značajnim ekološkim i sociokulturnim karakteristikama u području indirektnog uticaja. Područja poznata kao „tampon zone“. Umjeren stepen biodiverziteta, endemizma

i ugroženosti. Umjerena opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šuma, lov), kritično ugroženi ekosistemi (močvare, šume itd), područja sa visokim indeksom elementarnih nepogoda (poplave, zemljotresi itd) te mjesta od velikog kulturnog i istorijskog značaja.

- Niska osjetljivost: Područja u kojem je već bio uticaja ili područja u kojima nema kritično ugroženih ekosistema i društvenih aspekata u području direktnog ili indirektnog uticaja. Nizak stepen biodiverziteta, endemizma i ugroženosti; mala opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šuma, lov itd); nizak rizik od elementarnih nepogoda (poplave, zemljotresi) i nepostojanje mjesta od kulturnog/istorijskog značaja.

Osjetljivost	Opis
VISOKA	☐ Zaštićena područja u području direktnog uticaja ☐ Velika opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šuma, lov, ostalo) ☐ Osjetljivi ili kritično ugroženi ekosistemi u području direktnog uticaja (močvare, tresetišta, primarne ili sekundarne šume i ostalo) ☐ Planinska topografija (strmina nagiba >35%) ako je projektom predviđena izgradnja pristupnog puta, cjevovoda itd. ☐ Područja izložena elementarnim nepogodama (poplave, zemljotresi i ostalo) ☐ Postojanje mjesta od velikog kulturnog i istorijskog značaja u području direktnog uticaja
UMJERENA	☐ Zaštićena područja u području indirektnog uticaja ili u tampon zonama ☐ Umjerena opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šuma, lov, ostalo) ☐ Osjetljivi ili kritično ugroženi ekosistemi u području indirektnog uticaja (močvare, tresetišta, primarne ili sekundarne šume i ostalo) ☐ Brdovita topografija (strmina nagiba 15-35%) ako je projektom predviđena izgradnja pristupnog puta, cjevovoda itd. ☐ Umjeren rizik od elementarnih nepogoda (poplave, zemljotresi i ostalo) ☐ Postojanje mjesta od kulturnog i istorijskog značaja u području indirektnog uticaja
NISKA	☐ Područja u kojima je bilo intervencija u odnosu na zaštićena područja (nacionalni parkovi ili tampon zone) ☐ Mala opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šuma, lov i tako dalje) ☐ Nema osjetljivih ili kritično ugroženih ekosistema u području indirektnog uticaja (močvare, tresetišta, primarne ili sekundarne šume i ostalo) ☐ Ravničarska topografija (strmina nagiba <15%) ako je projektom predviđena izgradnja pristupnog puta, cjevovoda itd. ☐ Zone sa niskim rizikom od elementarnih nepogoda (poplave, zemljotresi i ostalo) ☐ Nema mjesta od kulturnog i istorijskog značaja

Ako u barem jednom području postoje visoke varijable, procjenjivač može zaključiti da za dati projekat ili komponentu postoji **VISOKA** osjetljivost lokacije; ako nema područja sa visokim varijablama, ali na barem jednoj lokaciji postoje umjerene varijable, procjenjivač može zaključiti da za dati projekat ili komponentu postoji **UMJERENA** osjetljivost lokacije; a ako nema visokih ili umjerenih varijabli, procjenjivač može zaključiti da za dati projekat ili komponentu postoji **NISKA** osjetljivost lokacije.

3. Određivanje kategorije rizika

Sljedeća matrica će se koristiti za određivanje kategorije rizika:

Uticaj projekta	Osjetljivost prijemnog okruženja		
	Visoka	Umjerena	Niska
Visok	Visoka	Značajna	Umjerena

Umjeren	Značajna	Umjerena	Umjerena
Nizak	Umjerena	Umjerena	Niska
Manji ili bez uticaja	Umjerena	Niska	Niska

Opis kategorija rizika:

VISOK stepen rizika: Projekat će vjerovatno imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu

ZNAČAJAN stepen rizika: Projekat će vjerovatno imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu, ali razmjere tog uticaja nisu dobro poznate.

UMJEREN stepen rizika: Projekat će vjerovatno imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu, a razmjere tog uticaja su poznate

NIZAK stepen rizika: Projekat vjerovatno neće imati nikakav značajan negativan uticaj na životnu sredinu i negativne uticaje na društvo

Ako se projekat sastoji od više komponenata, ovaj postupak treba provesti za svaku komponentu. Za konačan rezultat stepena ekološkog rizika projekta uzima se viša klasifikacija dobijena za svaku komponentu. Na primjer, ako projekat podrazumijeva izgradnju novog cjevovoda i popravku rezevoara i prva komponenta bude klasifikovana kao „nizak rizik“, a druga kao „umjeren rizik“, cjelokupan projekat treba klasifikovati kao „umjeren rizik“.

Na osnovu brze procjene rizika preduzimaju se sljedeće mjere:

Kategorija rizika	Mjera koju treba preduzeti	Rezultat mjere
Podprojekti visokog rizika	Aktivnosti visokog rizika ne zadovoljavaju uslove za finansiranje	Preispitati promjenu karakteristika projekta ili lokacije i onda ponovo podnijeti podprojekat.
Podprojekti značajnog rizika	Potrebna je prethodna ekološka procjena da se odluči da li se projekat može nastaviti bez pune procjene uticaja na životnu sredinu. Procjena će se napraviti u skladu sa entitetskim zakonima, ovim ESMP-om i rješenjima utvrđenim u ESS1 i ESF.	Zahtjevi SB za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvo i monitoring koji su uključeni u tendersku dokumentaciju. Za mjere ublažavanja zadužuje se angažovani izvođač. Za monitoring se zadužuje izvođač ili nadzorni organ, u zavisnosti od situacije.
Podprojekti umjerenog rizika	ESMP za konkretnu lokaciju će se izraditi u skladu sa ovim ESMF. Dijelovi koji se odnose na sve važeće ESS će biti uključeni.	Zahtjevi SB za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvo i monitoring koji su uključeni u tendersku dokumentaciju. Za mjere ublažavanja zadužuje se angažovani

Kategorija rizika	Mjera koju treba preduzeti	Rezultat mjere
		izvođač. Za monitoring se zadužuje izvođač ili nadzorni organ, u zavisnosti od situacije.
Podprojekti niskog rizika	Sprovođenje može početi nakon uključanja generičkog ESMP-a u ugovor za građevinske radove. Generički ESMP je pripremljen radi ovog projekta i priložen je u Aneksu B ovog ESMF.	Zahtjevi SB za ublažavanje uticaja na životnu sredinu i društvo i monitoring koji su uključeni u tendersku dokumentaciju. Za mjere ublažavanja zadužuje se angažovani izvođač. Za monitoring se zadužuje izvođač ili nadzorni organ, u zavisnosti od situacije.

Uz to, od Jedinice za koordinaciju poljoprivrednih projekata će se tražiti da:

- u slučaju identifikacije bilo kojeg pitanja otkupa zemljišta, pripremi Plan raseljavanja konkretno za tu lokaciju u skladu sa Okvirnim planom za raseljavanje izrađenim za Projekat modernizacije vodnih usluga i ažurira ga prema potrebi,
- sprovede izrađenu Proceduru upravljanja radnom snagom i ažurira je prema potrebi,
- se uključe interesne strane i objave odgovarajuće informacije u skladu sa Planom uključivanja interesnih strana koji je izrađen za Projekat modernizacije vodnih usluga,
- provede monitoring i podnese izvještaje o ekološkim i društvenim rezultatima Projekta modernizacije vodnih usluga prema specifičnim ESMF, RPF, SEP i LMP.

Korak 2. Sprovesti ekološku procjenu u skladu sa entitetskim propisima

Za aktivnosti navedene u tabeli u tekstu ispod treba provesti ekološku procjenu u zavisnosti od lokacije podprojekta kako je opisano u *Poglavlju Error! Reference source not found.*

Ako se na osnovu postupka procjene za neki podprojekat utvrdi da je podprojekat visokog rizika, ta aktivnost neće zadovoljavati uslove za finansiranje.

Kod podprojekata za koje Banka traži izradu ESMP za konkretnu lokaciju, zahtjevi tog ESMP-a moraju biti uključeni u ekološku dokumentaciju koja se dostavlja nadležnim organima.

Vrsta aktivnosti	Mjera koju treba preduzeti	Rezultat mjere
Zahvat vode	Ako aktivnost uključuje zahvatanje podzemnih voda u zapremini koja je jednaka ili prelazi 10 miliona kubnih metara Postupak procjene uticaja na životnu sredinu koju sprovodi entitetsko ministarstvo za ekologiju i koji se na kraju završava izdavanjem ekološke dozvole. Podnijeti EIA studiju. Ako aktivnost uključuje zahvatanje podzemnih voda u zapremini koja je manja od 10 miliona kubnih metara Prethodna procjena uticaja na osnovu koje entitetsko ministarstvo ekologije odlučuje o potrebi da se sprovede	Ekološka dozvola

Vrsta aktivnosti	Mjera koju treba preduzeti	Rezultat mjere
	puna EIA i na kraju izda ekološka dozvola.	
WTP	Postrojenja za zahvatanje i pročišćavanje podzemnih voda u zapremini koja je jednaka ili prelazi 10.000 litara na sat Ekološku dozvolu izdaje entitetsko ministarstvo na osnovu Dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu. Postrojenja za zahvatanje i tretman podzemnih voda u zapremini manjoj od 10.000 litara na sat Ekološku dozvolu izdaje opština/grad na osnovu Dokaza podnesenih zajedno za zahtjevom za ekološku dozvolu.	Ekološka dozvola
WWTPs	Kapacitet > 50.000 populacijski ekvivalent (PE) postupak procjene uticaja na životnu sredinu koji sprovodi entitetsko ministarstvo za ekologiju. Podnijeti EIA studiju. Kapacitet <50.000 PE Preliminarna procjena uticaja na osnovu koje entitetsko ministarstvo za ekologiju odlučuje o potrebi da se sprovede puna EIA i na kraju izda ekološka dozvola <i>Napomena: Ako je proširenje WWTP veće od 25%, tražiti mišljenje entitetskog ministarstva za ekologiju o potrebi postupka procjene uticaja na životnu sredinu.</i>	Ekološka dozvola
Kanalizacija	Dužina kanalizacije > 20 km Ekološku dozvolu izdaje entitetsko ministarstvo na osnovu dokaza podnesenih zajedno sa zahtjevom za ekološku dozvolu. Dužina kanalizacije < 20 km Ekološku dozvolu izdaje opština/grad na osnovu dokaza podnesenih zajedno za zahtjevom za ekološku dozvolu.	Ekološka dozvola
Cjevovodi/pumpne stanice/rezervoari	Nisu potrebne mjere	-
Ostale vodne komponente (mjerenje, SCADA, GIS, ostale blage mjere)	Nisu potrebne mjere	-

Korak 3. Organizovati konsultacije sa interesnim stranama

Konsultacije sa interesnim stranama se organizuju na lokaciji koja je najbliža lokaciji gdje se sprovodi projekat u skladu sa zahtjevima SEP koji je izrađen za potrebe Projekta modernizacije vodovoda i kanalizacije. Ako je u okviru podprojekata neophodno izraditi EIA u skladu sa domaćim zahtjevima i propisima, taj postupak takođe podrazumijeva učešće javnosti, javne rasprave i objavljivanje studije na način koji je propisan entitetskim zakonima (evidentiranje komentara na javni dokument i odgovora institucije/organizacije zadužene za izradu EIA). Potrebno je voditi računa da te javne konsultacije takođe budu u skladu sa zahtjevima SB i Planom uključivanja interesnih strana koji je pripremljen za potrebe Projekta modernizacije vodovoda i kanalizacije. Nadležni organi će za određene aktivnosti zahtijevati odluku o potrebi za provođenjem postupka EIA.

Ako se pandemija izazvana koronavirusom nastavi, aktivnosti izgradnje kapaciteta u okviru Komponente 1 i 2 će biti organizovane u skladu sa dokumentom [Tehnička napomena: Javne konsultacije i uključivanje interesnih strana u aktivnosti koje podržava SB u slučaju postojanja ograničenja u vezi sa održavanjem javnih sastanaka](#) (20. mart 2020).

Korak 4. (ako je potreban i tamo gdje je primjenjivo) Pribaviti različite dozvole i odobrenja

Vodoprivredni akti u skladu sa odredbama Zakona o vodama kako je opisano u Poglavlju 0,
Dokumenti za građenje u skladu sa građevinskim propisima kako je opisano u Poglavlju **Error! Reference source not found.**

7.5 Upravljanje radnom snagom

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke, *Procedura za upravljanje radnom snagom (LMP)* je izrađena kao poseban dokument. Svrha te procedure je da se garantuje pravično postupanje prema radnicima i bezbjedni uslovi za rad koji ne narušavaju zdravlje.

Monitoring usklađenosti načina na koji Izvođač upravlja radnom snagom sa domaćim propisima o radu i zaštiti na radu vršiće se u skladu sa *Poglavljem 0 Error! Not a valid bookmark self-reference.* U slučaju da se na osnovu tih izvještaja ili putem mehanizma za žalbe u okviru projekta utvrde određene nepravilnosti, APCU će obavijestiti nadležnog inspektora rada.

7.6 Monitoring i izvještavanje

Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata (APCU) će, u saradnji sa timom za implementaciju projekta, nadgledati sprovođenje ovog Okvira i na ukupnom nivou Projekta i na nivou pojedinačnog podprojekta. APCU će obezbijediti da su konkretni zahtjevi ESMP-a za tu lokaciju i ekološke dozvole uključene u zahtjeve poslodavca vezane za građevinske radove. U okviru uobičajenih aktivnosti monitoringa, APCU će vršiti monitoring (uključujući monitoring na licu mjesta, prema potrebi) da bi se obezbijedilo da izvođači radova ispunjavaju svoje ugovorne obaveze.

Izvođač radova je odgovoran da obezbijedi pravilno izvođenje radova, u skladu sa propisanim mjerama i entitetskim i međunarodnim standardima. Iz tog razloga, Izvođač bi trebao imenovati lice zaduženo za zaštitu životne sredine (sa fakultetskom diplomom u oblasti ekološkog inženjeringa ili slično) sa odgovarajućim iskustvom koje će biti zaduženo za poštovanje svih zahtjeva u oblasti zaštite životne sredine i primjenu ESMP. To lice mora voditi računa o poštovanju ekoloških standarda i zaduženo je za zaštitu životne sredine u skladu sa ESMP te ima jasno definisane dužnosti i odgovornosti u koje, između ostalog, spada sljedeće: radovi se izvode u skladu sa dobrom praksom građenja, otpadom na gradilištu se upravlja na odgovarajući način, o pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine obavještava se nadzorni organ i lokalna zajednica. Nadzor radova vrši imenovano nadzorni organ koji vodi računa da se aktivnosti provode u skladu sa planom upravljanja životnom sredinom.

ESMP za konkretne lokacije za prioriteta ulaganja priprema kvalifikovano osoblje. To osoblje je takođe odgovorno za inicijalnu provjeru Projekta u okviru koje se vrši kategorizacija rizika i ostalu dokumentaciju vezanu za ekološka pitanja u toku realizacije projekta. Svaki APCU će imati stručnjaka za ekologiju koji će biti zadužen za ovaj postupak, kao i za ekološki monitoring i izvještavanje. Ova pitanja će biti detaljno definisana u Operativnom priručniku Projekta.

Monitoring usklađenosti načina na koji Izvođač upravlja radnom snagom sa domaćim propisima o radu i zaštiti na radu vršiće se na osnovu izvještaja o usklađenosti uslova rada sa ESS 2 koje izvođači dostavljati APCU i konsultantu za nadzor (vanjski konsultant) jednom u pola godine. Format izvještaja dat je u Aneksu LMP-a.

APCU je dužan da vodi evidenciju o informisanju i uključivanju interesnih strana, uključujući evidenciju o žalbama u skladu sa SEP.

APCU redovno izvještava SB o provjeri i odobravanju podprojekata i rezultatima monitoringa.

8 PROCES KONSULTACIJA SA JAVNOŠĆU

TBA-biće objavljeno

ANEKSI

Error! Reference source not found.	Lokaliteti kulturne i istorijske baštine u opštinama u RS
B	Generički plan upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima
C	Okvirni prikaz ESIA-e
Error! Reference source not found.	Okvirni prikaz ESMP za konkretne lokacije
E	Zapisnik sa konsultacija sa javnošću

A. Lokaliteti kulturne i istorijske baštine u opštinama u RS

Grad/Opština	Lokalitet
Doboj	Dobojska tvrđava, građevinska cjelina i istorijski spomenik
	Stari grad Doboj, građevinska cjelina
	Kuća Mulalića, istorijska građevina
	Rimski logor i civilno naselje u Makljenovcu, arheološko područje
	Crkva Silaska Svetog Duha u Boljaniću, građevinska cjelina
	Grobljanska kapela i groblje u Dragalovcima, istorijsko područje
Istočno Sarajevo	Crkva Vaznesenja Hristovog u Srpskoj Grapskoj, građevinska cjelina
	Gradac na Ilinjači u Gornjem Kotorcu, istorijsko područje
	Nekropola stećaka u Krupcu, istorijsko područje
	Nekropola stećaka na lokalitetu Crnač u Gornjem Kotorcu, istorijsko područje
	Nekropola Pavlovića na Palama, istorijsko područje
	Nekropola stećaka Mramorje na Palama, istorijsko područje
	Crkva Uspenja Presvete Bogorodice na Palama, građevinska cjelina
	Župna crkva Svetog Josipa Radnika na Palama, građevinska cjelina
	Stari gradovi Pavlovac, Gradina, Lipovac i Hodidjed na Palama
	Cekovića kuća na Palama, građevinska cjelina
	Nekropola stećaka u Luburića Polju, istorijsko područje
	Nekropola stećaka na lokalitetu Crkvina u Bjelosavljevićima, istorijsko područje
	Hram Svetog Proroka Ilije u Sokocu, istorijsko područje i građevinska cjelina
	Džamija Selimija u Knežini pored Sokoca, mjesto i ostaci istorijske građevine
	Nekropola stećaka u Trnovu, istorijsko područje
	Crkva Svetog Velikomučenika Georgija u Trnovu, građevinska cjelina
Laktaši	Župna crkva Svetog Franje Asiškog i groblje u Mahovljanima, građevinska cjelina i istorijsko područje
	Crkva brvnara u Malom Blaškom, građevinska cjelina
	Crkva Svetog Nikole u Romanovcima, građevinska cjelina
	Rešetarica, arheološko područje sa ostacima ranohrišćanske bazilike iz 5/6. vijeka, nekropola iz 9/10. vijeka, srednjovjekovna nekropola Kraljičin nasip i pokretna baština
	Groblje Svetog Jakova, arheološko područje
	Objekat vrela termomineralne vode u Slatinskom parku, istorijsko i prirodno područje
Prnjavor	Objekti banja u Slatini, istorijsko i prirodno područje
	Župna crkva Svetog Ante Padovanskog, građevinska cjelina
	Zgrada opštine, istorijska građevina
	Harem Gradske džamije
	Crkva Svetih Apostola Petra i Pavla u Palačkovcima, zajedno sa pokretnom baštinom, građevinska cjelina
	Crkva Svetog Georgija, građevinska cjelina
Zvornik	Filijalna crkva u Dolinama, građevinska cjelina
	Filijalna crkva u Drenovi, građevinska cjelina
	Zvornički stari grad, građevinska cjelina
	Crkva Rođenja Svetog Jovana Krstitelja, građevinska cjelina
	Hadžibegova kuća (kuća Ljubović Hasanbega), stambena građevinska cjelina
	Rodević – jezero, istorijsko i prirodno područje
Trebinje	Gimnazija „Jovan Ducić“, građevinska cjelina
	Džamija Osman-paše Resulbegovića, građevinska cjelina
	Sultan Ahmedova džamija – Careva džamija, građevinska cjelina
	Arslanagića most, istorijski spomenik
	Stari most u Mostaćima, istorijska građevina i građevinska cjelina
	Stari grad Trebinje, građevinska cjelina
	Stari grad Klobuk u Trebinju, građevinska cjelina
	Stari grad Mičevac u Trebinju, građevinska cjelina
	Kuća Resulbegovića (Begova kuća), građevinska cjelina
	Vila Lastva, građevinska cjelina
	Crkva Svetog Preobraženja Gospodnjeg, mjesto i ostaci građevinske cjeline
	Katolička katedrala u Trebinju, građevinska cjelina
	Crkva Svetog Pantelejmona i stara škola u Aleksinoj Medi, građevinska cjelina
	Pravoslavna crkva Svetog Arhandela Mihaila sa nekorpolom stećaka u Arandelovu, građevinska cjelina
	Crkve Svetog Petra i Svetog Pavla u Čičevu, arheološko područje sa ruševinama

Grad/Opština	Lokalitet
	Crkva Svete Varvare sa grobljem i nekropola stećaka u selu Strujići, istorijsko područje
	Crkva Svetog Georgija u Gomiljanima, mjesto i ostaci istorijskog spomenika
	Crkva Svetog Klimenta u Mostaćima, istorijski spomenik
	Crkva Svetog Arhandela sa nekropolom stećaka u Veličanima, građevinska cjelina
	Srednjovjekovna tvrđava Mičevac, građevinska cjelina
	Ostaci naselja iz praistorijskog perioda, nekropola stećaka i ostaci crkve iz srednjovjekovnog perioda, Kličanj u Krajkovićima, arheološko područje
	Džamija u Kotezima (Džamija Muje Kotezlije), građevinska cjelina
	Katedralna crkva posvećena rođenju Blažene Djevice Marije (Mala Gospa), građevinska cjelina
	Crkva Svete Nedelje, nekropola stećaka i ostaci praistorijskog naselja u Taležu, istorijsko područje
	Praistorijska gradina Brijeg u Mostaćima, građevinska cjelina
	Gradina Varina gruda u Dživaru, arheološko područje
	Praistorijski tumuli u Moskom, arheološko područje
	Spahovića kula sa dvorima u Bihovu, građevinska cjelina
	Crkva Uspenja Bogorodice sa nekropolom stećaka u Lugu, građevinska cjelina
	Crkva Svetog Ilije sa praistorijskom grobnom gomilom (tumulusom) i nekropola stećaka u Mesarima, istorijsko područje
	Pravoslavna crkva Vračevica (Crkva Svetih Vrača) sa praistorijskom gomilom (tumulusom) u Gomiljanima, istorijsko područje

B. Generički plan upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima za Projekat

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
Faza građenja				
Uvođenje u posao (mobilizacija)/ privremeni objekti/ građenje/ demobilizacija	Opšti uslovi uređenja gradilišta i bezbjednosna obaveštenja			
	• Obavješćavanje javnosti i opšta bezbjednost na gradilištu	• Lokalne građevinske i ekološke inspekcije i zajednice obaviještene su o predstojećim aktivnostima • Javnost je obaviještena o radovima putem odgovarajućeg obavještenja u medijima i/ili na mjestima pristupačnim javnosti (uključujući mjesto radova) • Pribavljene su sve zakonom propisane dozvole za građenje i/ili popravak • Izvođač formalno prihvata da će se svi radovi izvesti na bezbjedan i disciplinovan način s ciljem minimizacije uticaja na okolno stanovništvo i životnu sredinu • Ograđivanje gradilišta • Kontrola neovlaštenog ulaska na gradilište • Lična zaštitna oprema (PPE) radnika biće u skladu sa međunarodnom dobrom praksom (obavezni šljemovi, po potrebi maske i zaštitne naočale, pojasevi i zaštitne čizme) • Odgovarajućim oznakama na gradilištu radnici će biti obaviješteni o ključnim pravilima i propisima kojih se trebaju pridržavati i brojevima za kontakt u hitnim slučajevima • Obezbijediti medicinske usluge i materijale na gradilištu za sve hitne	• Čuvati pisani dokaz o obavještenju, lokalnim dozvolama i/ili objavama u medijima, novinske isječke • Nadzorni organ vodi računa o korištenju PPE • Nadzorni organ vrši vizuelnu inspekciju odgovarajućih oznaka	• Nadzorni organ na gradilištu • APCU • Izvođač građevinskih radova

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		slučajeve, kroz institucionalne i administrativne aranžmane sa lokalnom zdravstvenom ustanovom Obezbijediti prenosne mokre i sanitarne čvorove za građevinske radnike		
Uvođenje u posao (mobilizacija)/privremeni objekti/građenje/demobilizacija	Nabavka materijala			
	- Indirektan uticaj na životnu sredinu kupovinom materijala za privredna društva koja nemaju dozvolu za rad - Korištenje pozajmišta za materijal	- Nabavka materijala sa ovlaštenih mjesta i mjesta koja imaju dozvolu za rad - Pozajmišta podliježu radovima za potpuno vraćanje u prijašnje stanje nakon zatvaranja	- Uvid u ugovore sa dobavljačima - Inspekcija pozajmišta nakon zatvaranja	- Nadzorni organ na gradilištu - APCU - Izvođač građevinskih radova - Nadzorni organ na gradilištu - APCU
Uvođenje u posao (mobilizacija)/privremeni objekti/građenje/demobilizacija	Bezbjednost saobraćaja i pješaka			
	Povećan saobraćaj zbog kretanja teške opreme/vozila/radova u blizini glavnih/lokalnih puteva Smanjen javni pristup kroz građevinsko područje	- Rasporediti kretanje vozila u vrijeme dana kada je intenzitet saobraćaja slabiji ili noću - Obezbijediti pomoćnike u saobraćaju/signalizatore, saobraćajne znakove radi lakšeg obezbjeđivanja neometanog i bezbjednog protoka saobraćaja - Održavati i popravljati privremene alternativne pravce za vozila i pješake - Nadzor i upravljanje brojem građevinskih mašina i vrijeme rada - Obezbijediti odgovarajuću rasvjetu na gradilištu - Obezbijediti odgovarajuću rasvjetu na mjestima na kojima se mogu očekivati prolaznici ili ulazak	- Postojanje saobraćajnih znakova - Zaprimljene žalbe građana - Pojava zastoja u saobraćaju - Broj i vrsta građevinskih mašina - Zaprimljene žalbe građana	- Izvođač - APCU

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		građana • Odrediti alternativni pravac za pješake i/ili vozila u koordinaciji sa opštinskim organima ili obezbijediti bezbjedan prolaz kroz gradilište • Putem medija građanima pružati blagovremene informacije o predstojećim radovima i alternativnim pravcima		
Kvalitet vazduha – suzbijanje prašine i buke				
	• Emisije gasova i čestica iz vozila, opreme i agregata	• Redovno održavanje opreme • Opremu i mašine obavezno gasiti kada nisu u upotrebi • Kvalitetna fosilna goriva (sa malim procentom sumpora i olova) koristiti kao motorno gorivo za mašine i opremu • Građenje izvoditi po fazama • Izvođač dostavlja dokaz o usklađenosti sa standardima o emisiji u sklopu postupka godišnje registracije vozila	• Prisustvo crnog dima iz građevinskih vozila • Atestna dokumentacija • Svakodnevna inspekcija gradilišta	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu
	• Suspenzija prašine od kretanja vozila na neasfaltiranim putevima i građevinskih radova	• Kvasiti površine izvora prašine kako bi se smanjile neugodnosti za okolno stanovništvo • Kontrolisati brzinu vozila radi smanjivanja suspenzije prašine na putevima • Prilikom prevoza praškastih materijala koristiti kamione sa ceradom	• Zaprmljene žalbe građana • Opšta zapažanja • Svakodnevna inspekcija gradilišta	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu
Uvođenje u posao (mobilizacija)/ privremeni objekti/ građenje/	• Proizvodnja buke od opreme i radova	• Koristiti modernu, pravilno održavanu opremu sa izolacionim kućištima • Rasporediti kretanje opreme izvan vršnog razdoblja dnevnog	• Zaprmljene žalbe građana • Mjerenje nivoa buke u slučaju žalbi • Vremenski raspored operativnih aktivnosti	• Izvođač • Nadzorni organ na radilištu

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
demobilizacija		saobraćaja vozila - Izbjegavati građevinske aktivnosti noću i pridržavati se lokalnih zakona o vremenu u kojem je dozvoljeno obavljanje građevinskih radova - Opremu i mašine obavezno gasiti kada nisu u upotrebi - Poštovati standardne norme zagađenja bukom - Obezbijediti prigušnike/prigušivače za tešku opremu - Poštovati sezonsku osjetljivost (sezona parenja životinja u datom području)		APCU
Upravljanje otpadom, inertnim i opasnim materijalima				
Zagađenje životne sredine uzrokovano neodgovarajućim upravljanjem otpadom	- Izrada plana upravljanja otpadom radi bezbjednog upravljanja odlaganjem otpada - Izbjegavati korištenje opasnih materijala - Odrediće se putevi i lokacije za sakupljanje i odlaganje otpada za sve glavne vrste otpada koje se očekuju od građevinskih aktivnosti - Mineralni građevinski otpad odvajace se od opšteg, organskog, tečnog i hemijskog otpada razvrstavanjem na gradilištu te će se čuvati u odgovarajućim kontejnerima - Građevinski otpad sakupljače i odlagati na odgovarajući način sakupljači koji imaju dozvolu za rad - Zabranjeno je spaljivanje otpada na otvorenom na gradilištu ili van	- Periodični obilasci gradilišta - Vizuelna inspekcija odvojenih gomila za zbrinjavanje otpada - Pisane priznanice za sve odvojene tokove otpada koje zbrinjavaju za to određeni organi - Vizuelna inspekcija tragova spaljivanja na gradilištu	- Izvođač građevinskih radova - APCU	

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		njega		
	Upravljanje i zbrinjavanje otpada koji sadrži azbest	- Pripremiti radnu proceduru za uklanjanje ili zbrinjavanje azbesta u skladu sa dokumentom <i>Napomena Svjetske banke o dobroj praksi: Azbest: Pitanja vezana za zaštitu zdravlja na radu i zdravlja zajednice (maj 2009)</i>⁸² - Otpad koji sadrži azbest odlagati na zato posebno određenim mjestima na gradilištu - Poštovati instrukcije o zaštiti na radu, a radnici moraju imati odgovarajuću opremu i maske - Zabranjeno je miješanje azbestnog otpada sa drugim vrstama otpada	- Kontrola izloženosti azbestnom otpadu - Ako se radi o popravci, koristiti raniju dokumentaciju, ako postoji, kako bi se utvrdila tačna pozicija cijevi i materijal od kojeg su napravljene - Pisane priznanice o otpadu koji sadrži azbest kojeg zbrinjavaju za to određeni organi	- Izvođač građevinskih radova - Nadzorni organ na radilištu - APCU
	Zbrinjavanje posebnih vrsta otpada koji nastaje prilikom zamjene vodomjera, pumpi i farbanja rezervoara	- Takav otpad privremeno skladištiti na odgovarajući način, a potom ga adekvatno zbrinjavati - Ako je razmontirana stara oprema funkcionalna, sačuvati je radi iskorištavanja dijelova - Stare razmontirane cijevi i opremu (koja se zamjenjuje novom, efikasnijom opremom), koja nije u ispravnom stanju, prodati kao metalni otpad - Kante sa bojom, lakovima, razrjeđivačima zbrinjavati na adekvatan način i spriječiti prosipanje u vodu ili zemljište - Po mogućnosti, umjesto boje na bazi razrjeđivača koristiti boju na	- Periodični obilasci i inspekcija gradilišta - Vizuelna inspekcija rastavljene opreme - Zaprimljene žalbe - Vizuelno prisustvo zamućenosti površinskih voda	- Izvođač građevinskih radova - Nadzorni organ na radilištu - APCU

⁸² <https://www.surrey.ca/sites/default/files/media/documents/WorkingWithAsbestosCementPipes.pdf>

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		bazi vode Opremu za farbanje prati pravilno i na bezbjednom mjestu kako bi se izbjeglo zagađivanje životne sredine		
Uvođenje u posao (mobilizacija)/ privremeni objekti/ građenje/ demobilizacija	Kvalitet tla – zagađenost, erozija i vegetacijski pokrov			
	Zagađenost tla usljed odlaganja otpada i curenja nafte	- Uklanjanje i odlaganje/zakopavanje otpada na odgovarajućoj lokaciji - Čuvanje i rukovanje mazivima na za to određenim mjestima uz primjenu mjera zaštite tla i zabranu odlaganja maziva na gradilištu - Vozila i mašine obavezno redovno održavati radi sprečavanja curenja nafte - Mjere za sprečavanje slučajnog prosipanja	- Periodične inspekcije - Praćenje stepena kvaliteta tla	- Izvođač građevinskih radova - Nadzorni organ na radilištu
	Erozija tla i klizišta usljed krčenja i/ili iskopa	- Kontrola tokom zemljanih radova radi sprečavanja degradacije terena je obavezna - Izbjegavati strme pokose - Obezbijediti zaštitu pokosa nabijanjem nasipa, kamenim nabačajima na kritičnim dionicama ili vegetativnom stabilizacijom - Pokose treba obezbijediti radi sprečavanja erozije i intenzivnih erozionih procesa u blizini rijeka i	- Postojanje erodiranih površina u blizini gradilišta - Znakovi potencijalnog/predstojećeg klizišta (nestabilno tlo, znakovi klizanja itd) - Redovna inspekcija	- Izvođač građevinskih radova - Nadzorni organ na radilištu

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		pritoka • Odrediti površinu za čuvanje otpadnog materijala, uz izdvajanje humusa za kasniju upotrebu i omogućavanje maksimalne ponovne upotrebe otpadnog materijala • Koristiti materijal za vraćanje degradiranih površina u prijašnje stanje		
	• Uklanjanje vegetacije	• Izvršiti zamjensku sadnju kojom će se ponovo uspostaviti uklonjena vegetacija • Pribaviti: (i) ekološku dozvolu, (ii) urbanističku saglasnost i (iii) saglasnost za sječu stabala	• Ponovo zasađena površina • Broj i vrsta ponovo zasađenih biljaka	• Izvođač
Kvalitet i količina vode				
	• Povećana zamućenost i zamuljenje površinskih i podzemnih voda koji zajednici uzrokuju neugodnosti pri korištenju zahvaćenih površinskih ili podzemnih voda duž putanje kanala za navodnjavanje	• Postaviti rešetke za sedimente duž rijeka i/ili gabione duž obala radi filtriranja erodiranih sedimenata • Odgovarajuća drenaža izlivanja i sanacija zamuljenja vode uklanjanjem mulja • Iste mjere koje su prethodno navedene za kontrolu erozije i stabilizaciju pokosa	• Zaprmljene žalbe • Vizuelna inspekcija prisustva zamućenosti površinskih voda • Praćenje bakterioloških, fizičkih i hemijskih parametara vode • Analiza kvaliteta površinskih voda u slučaju žalbi (pH, zamućenost, provodljivost i suspendirane čestice) • Ako se podzemne vode koriste za snabdijevanje pitkom vodom, analiza vode sa česme • parametri kvaliteta propisani domaćim propisima	• Izvođač • Nadzorni organ na radilištu
	• Kontaminacija vodnih tijela uljima i mastima zbog slabog održavanja i popravke opreme i točenja goriva	• Obezbijediti separatore ulja i masti u taložnicima • Obezbijediti prstenaste kanale oko spremnika za točenje goriva/voznih	• Zaprmljene žalbe • Analizirati kvalitet površinskih voda u slučaju žalbi (HPK i ukupna mineralna ulja) • Ako se podzemne vode koriste za snabdijevanje pitkom vodom, analiza	• Izvođač • Nadzorni organ na radilištu

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		parkova/površina za održavanje • Zabranjeno prosipanje maziva i drugih naftnih proizvoda u rijeke/kanale • Sakupljati korištena ulja u kontejnere i predati ih organu koji je nadležan za njihovo zbrinjavanje	parametara vode sa česme u skladu sa domaćim propisima • Prisustvo uljnog filma na površini vode	
Uvođenje u posao (mobilizacija)/ privremeni objekti/ građenje/ demobilizacija	Biodiverzitet – flora i fauna • Mogući su negativni uticaji na biodiverzitet u toku izvođenja radova			
		• Pažljivo biranje pomoćnih radilišta kako bi se izbjegli kritični habitati • Obezbijediti pojas za prolazak divljih životina • Pažljivo biranje lokacija novih pozajmišta kako bi se izbjegli kritični habitati • Pažljivo biranje lokacija odlagališta otpada kako bi se izbjegli kritični habitati • Zabraniti zatrpavanje žbunja i debala zemljom	• Vizuelna inspekcija • Analiza flore i faune u datom području	• Izvođač • APCU
Uvođenje u posao (mobilizacija)/ privremeni objekti/ građenje/ demobilizacija	Kulturna dobra i slučajni nalazi • Oštećenja kulturnih dobara ili slučajni nalazi preko kojih bi se moglo prelaziti odnosno na koje bi se moglo ponovo nailaziti u toku građenja			
		• Obustaviti radove i pridržavati se protokola za izvještavanje i očuvanje na osnovu prethodne koordinacije sa nadležnim organom: Zavod za zaštitu kulturne	• Odobravanje nastavka ili druga relevantna dokumentacija od domaće nadležne institucije	• Izvođač

Faza Projekta / Aktivnosti	Mogući uticaji na životnu sredinu	Mjere ublažavanja	Parametri monitoringa	Nadležni organ
		i nacionalne baštine		
Rad i održavanje				
Održavanje	Bezbjednost saobraćaja i pješaka			
	• Ograničenje pristupa u toku održavanja	• Uvesti odgovarajuću saobraćajnu signalizaciju i odgovarajuće znakove upozorenja • Implementacija SEP-a, naročito odredbi o blagovremenom obavješćavanju građana putem medija o predstojećem održavanju, očekivanom trajanju radova, alternativnim pravcima itd	• Vizuelna inspekcija znakova upozorenja • Uvid u objavljene informacije	• Izvođač
Održavanje	Suzbijanje buke			
	• Emisija buke i uznemiravanje bukom	• U slučaju pritužbi na buku od strane lokalnog stanovništva potrebno je izvršiti smanjenje dozvoljene brzine vozila	• Ograničiti bučne aktivnosti (npr. zemljane radove, istovar kamiona itd) na vrijeme dana u kojem buka najmanje smeta i planirati aktivnosti tako da se odvijaju istovremeno. Mašine treba gasiti ili njihov rad smanjiti na minimum kada nisu u upotrebi	• Izvođač
Održavanje	Upravljanje otpadom			
	• Neodgovarajuće upravljanje otpadom od aktivnosti održavanja	• Utvrdiće se putevi i lokacije za sakupljanje i odlaganje otpada za sve glavne vrste otpada koje se očekuju od aktivnosti održavanja • Sav otpad sakupljaće i odlagati na odgovarajući način sakupljači koji posjeduju dozvolu za obavljanje te djelatnosti • Zabranjeno je spaljivanje otpada/uklonjene vegetacije na radilištu ili van njega	• Vizuelna inspekcija odvojenih gomila za zbrinjavanje otpada • Pisane priznanice za sve odvojene tokove otpada koje zbrinjavanju za to određeni organi • Vizuelna inspekcija tragova spaljivanja na gradilištu	• Izvođač

C. Okvirni prikaz ESIA-e

(a) Kratki rezime

- Sažet prikaz značajnih nalaza i preporučenih mjera.

(b) Zakonski i institucionalni okvir

- Analiza pravnog i institucionalnog okvira projekta, u okviru koje se provodi procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, uključujući pitanja definisana u ESS1, tačka 26⁸³.
- Poređenje postojećeg ekološkog i društvenog okvira Zajmoprimca u odnosu na ESS i utvrđivanje nepodudarnosti između njih.
- Utvrđivanje i procjena ekoloških i društvenih zahtjeva svih sufinansijera.

(c) Opis projekta

- Sažet opis predloženog projekta i njegovog geografskog, ekološkog, društvenog i vremenskog konteksta, uključujući sve investicije izvan lokacije koje bi mogle biti neophodne (npr. namjenski cjevovodi, pristupni putevi, snabdijevanje električnom energijom, snabdijevanje vodom, smještaj i objekti za skladištenje sirovina i proizvoda), kao i glavnih dobavljača na projektu.
- Kroz razmatranje detalja projekta ukazati na potrebu za planom ispunjavanja zahtjeva ESS 1 do 10.
- Uključiti dovoljno detaljnu kartu projektne lokacije i područja koja bi mogla biti izložena direktnim, indirektnim i kumulativnim uticajima projekta.

(d) Referentni podaci

- Detaljno navesti referentne podatke koji su relevantni za donošenje odluka o projektnoj lokaciji, idejnom projektu, provođenju ili mjerama ublažavanja. Ovdje treba analizirati tačnost, pouzdanost i izvore podataka, kao i informacije o datumima vezanim za identifikaciju, planiranje i realizaciju.
- Utvrđivanje i procjena obima i kvaliteta raspoloživih podataka, ključnih nedostajućih podataka i neizvjesnosti vezanih za predviđanja.
- Na osnovu postojećih informacija, dati procjenu veličine područja koje će biti predmet studije i opisati relevantne fizičke, biološke i socioekonomske uslove, uključujući promjene koje se eventualno očekuju prije početka realizacije projekta.
- Uzeti u obzir postojeće i predložene razvojne aktivnosti u okviru projektnog područja koje nisu direktno vezane za projekat.

(e) Ekološki i društveni rizici i uticaji

- Analizirati sve relevantne ekološke i društvene rizike i uticaje projekta. Ovdje treba obuhvatiti ekološke i društvene rizike i uticaje posebno definisane u ESS 2–8, kao i sve druge ekološke i društvene rizike i uticaje koji se javljaju kao posljedica karakteristične prirode i konteksta projekta, uključujući rizike i uticaje definisane u tački 28 ESS1.

(f) Mjere ublažavanja

- Definirati mjere ublažavanja i značajne rezidualne negativne uticaje koji se ne mogu ublažiti i, u mjeri u kojoj je to moguće, dati procjenu prihvatljivosti tih rezidualnih negativnih uticaja. Definirati diferencirane mjere tako da teret negativnih uticaja ne pada nesrazmjerno na one koji su u nepovoljnom položaju ili one koji su ugroženi.

⁸³ Tačkom 26. ESS1 propisano je da ekološkom i društvenom procjenom na odgovarajući način treba obuhvatiti sva pitanja koja su od značaja za projekat, uključujući: (a) važeći okvir politike u zemlji, domaće zakone i propise te institucionalne kapacitete (uključujući implementaciju) vezane za ekološka i društvena pitanja; varijacije u uslovima u zemlji i projektnom kontekstu; ekološke i društvene studije zemlje; domaće ekološke i društvene planove djelovanja; kao i obaveze zemlje koje se direktno odnose na projekat u skladu sa odgovarajućim međunarodnim ugovorima i sporazumima; (b) važeće zahtjeve iz ESSs; i (c) EHSG-ove i druge relevantne GIIP-ove.

- Dati procjenu izvodljivosti ublažavanja ekoloških i društvenih uticaja; kapitalnih i tekućih troškova predloženih mjera ublažavanja i njihove adekvatnosti u lokalnim uslovima, i institucionalnih zahtjeva i zahtjeva vezanih za obuku i monitoring predloženih mjera ublažavanja.
- Navesti pitanja koja ne zahtijevaju dodatnu pažnju uz obrazloženje tog zaključka.

(g) Analiza alternativnih rješenja

Sistematsko poređenje izvodljivih alternativa za predloženu projektnu lokaciju, tehnologiju, idejni projekat i realizaciju – uključujući stanje „bez projekta“ – u smislu njihovih potencijalnih ekoloških i društvenih uticaja.

Dati procjenu izvodljivosti alternativnih rješenja za ublažavanje ekoloških i društvenih uticaja; kapitalnih i tekućih troškova alternativnih mjera ublažavanja i njihove adekvatnosti u lokalnim uslovima, i institucionalnih zahtjeva i zahtjeva vezanih za obuku i monitoring alternativnih mjera ublažavanja. Za svaku od alternativnih rješenja napraviti kvantifikaciju ekoloških i društvenih uticaja, u mjeri u kojoj je to moguće, uključujući pridružene ekonomske vrijednosti tamo gdje je to izvodljivo.

(h) Mjere vezane za idejni projekat

Definisati osnovu za odabir određenog predloženog idejnog projekta i navesti važeće EHSG, odnosno ako se utvrdi da EHSG nisu primjenjivi, dati obrazloženje preporučenih nivoa emisija i pristupa sprečavanju i smanjenju zagađenja koji su u skladu sa GIIP (ako je primjenjivo).

(i) Glavne mjere i aktivnosti za Plan preuzimanja obaveza za životnu sredinu i društvena pitanja (ESCP).

Rezimiranje glavnih mjera i aktivnosti te vremenskog okvira neophodnog da bi projekat ispunio zahtjeve ESS. Ovo će se koristiti u izradi Plana preuzimanja obaveza za životnu sredinu i društvena pitanja (ESCP).

(j) Prilozi

Spisak lica ili organizacija koje su izradile ili učestvovala u izradi ekološke i društvene procjene.

Bibliografija—navesti korištene pisane materijale, kako objavljene tako i neobjavljene.

Evidencija o sastancima, konsultacijama i anketama sa interesnim stranama, uključujući lica na koja će projekat imati uticaj i druga zainteresovana lica. U evidenciji se navode načini uključivanja interesnih strana putem kojih je stečen uvid u stavove lica na koja će projekat uticati i drugih zainteresovanih lica. Tabele sa prikazom odgovarajućih podataka navedenih ili rezimiranih u glavnom dijelu teksta.

Spisak pratećih izvještaja ili planova.

D. Okvirni prikaz ESMP za konkretne lokacije

Sadržaj ESMP za konkretne lokacije mora obuhvatati sljedeće:

(a) Ublažavanje

U ESMP-u se definišu mjere i aktivnosti u skladu sa hijerarhijom ublažavanja kojima se potencijalno štetni ekološki i društveni uticaji smanjuju na prihvatljivu mjeru. Planom po potrebi treba obuhvatiti mjere kompenzacije. U ESMP-u se naročito:

- i) definišu i rezimiraju svi očekivani štetni ekološki i društveni uticaji (uključujući one koji se odnose na autohtono stanovništvo ili prisilno preseljenje);
- ii) opisuju—uz tehničke detalje—sve mjere ublažavanja, uključujući vrstu uticaja na koje se one odnose i uslove u kojima su neophodne (npr. kontinuirano ili u slučaju nepredviđenih situacija), zajedno sa idejnim projektima, opisom opreme i operativnim procedurama prema potrebi;
- iii) procjenjuju svi potencijalni ekološki i društveni uticaji tih mjera; uz uzimanje u obzir i usklađivanje sa ostalim planovima ublažavanja za projekat (npr. za prisilno preseljenje, autohtono stanovništvo ili kulturnu baštinu).

(b) Monitoring

U ESMP-u se definišu ciljevi monitoringa i utvrđuju vrste monitoringa, uz povezivanje sa uticajima utvrđenim u okviru ekološke i društvene procjene i mjerama ublažavanja definisanim u ESMP. U dijelu ESMP-a koji se odnosi na monitoring naročito se daje (a) poseban opis, uključujući tehničke detalje, mjera monitoringa, uključujući parametre koji se mjere, metode koje se koriste, lokacije uzorkovanja, učestalost mjerenja, granice detekcije (prema potrebi) te definiciju pragova koji će signalizovati potrebu za korektivnim mjerama; i (b) procedure monitoringa i izvještavanja radi (i) ranog otkrivanja uslova koji zahtijevaju određene mjere ublažavanja i (ii) obezbjeđivanja informacija o toku i rezultatima ublažavanja.

(c) Razvoj kapaciteta i obuka

Radi olakšavanja blagovremene i djelotvorne realizacije ekoloških i društvenih komponenti projekta i mjera ublažavanja, ESMP se oslanja na ekološku i društvenu procjenu postojanja, uloge i sposobnosti odgovornih strana na lokaciji ili na nivou organa i ministarstava.

U ESMP-u se naročito daje poseban opis institucionalnih aranžmana, uz definisanje strane koja je odgovorna za provođenje mjera ublažavanja i mjera monitoringa (npr. za upravljanje, nadzor, realizaciju, monitoring realizacije, korektivne mjere, finansiranje, izvještavanje i obuku osoblja).

Radi jačanja sposobnosti upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima u organima nadležnim za realizaciju, u ESMP-u se preporučuje osnivanje ili proširivanje odgovornih strana, obuka osoblja i sve dodatne mjere koje mogu biti potrebne radi olakšavanja realizacije mjera ublažavanja i svih ostalih preporuka proisteklih iz ekološke i društvene procjene.

(d) Dinamika realizacije i procjena troškova

Za sva tri aspekta (ublažavanje, monitoring i razvoj kapaciteta) u ESMP-u se navode (a) dinamika realizacije mjera koje je neophodno provesti u okviru projekta, uz prikaz faze i koordinaciju sa opštim planovima realizacije projekta; i (b) procjene kapitalnih i tekućih troškova i izvori sredstava za realizaciju ESMP-a. Te brojeve su takođe uključene u tabele ukupnih projektnih troškova.

(e) Integracija ESMP-a u Projekat

Odluka Zajmoprimca da pristupi projektu i odluka Banke da projekat podrži zasnivaju se dijelom na očekivanju da će se ESMP (bilo da je zaseban ili uključen u ESCP) djelotvorno realizovati. Stoga jasno treba navesti svaku od mjera i aktivnosti koje će se realizovati, uključujući pojedinačne mjere ublažavanja i monitoringa, kao i obaveze institucija u vezi sa svakom od njih, a troškove toga treba uključiti u cjelokupno planiranje, idejni projekat, budžet i realizaciju.

FORMAT TABELE PLANA UBLAŽAVANJA

Faza	Problem	Mjera ublažavanja	Trošak ublažavanja (ako se radi o značajnom iznosu)	Odgovornost*	Opažanja i komentari nadzornog organa (popunjava se u toku nadzora)
Pripremna faza					
Realizacija projekta/ eksploatacija					
Faza nakon završetka projekta					

* Stavke za koje je naznačeno da su odgovornost izvođača navode se u tenderskoj dokumentaciji

FORMAT TABELE PLANA MONITORINGA

Faza	Koji parametar je predmet monitoringa?	Gdje se vrši monitoring parametra?	Kako se vrši monitoring parametra / vrsta opreme za monitoring?	Kada se vrši monitoring parametra - učestalost mjerenja ili kontinuirano?	Trošak monitoringa/ koliki su troškovi opreme ili naknade izvođača monitoringa?	Odgovornost*	Opažanja i komentari nadzornog organa (popunjava se u toku nadzora uz navođenje odgovarajućih izvještaja o mjerenju)
Pripremna faza							
Realizacija projekta/ eksploatacija							
Faza nakon završetka projekta							

*Stavke za koje je naznačeno da su odgovornost izvođača navode se u tenderskoj dokumentaciji

E. Zapisnik sa konsultacija sa javnošću

TBA-biće objavljeno